

HIS350 – Masteroppgave i historie

Dunja Blazevic

Høsten 2009

Nasjonen som et hjem
- en undersøkelse av Hulda Garborgs
nasjons- og kvinnesyn

Forord

Etter to og et halvt år med denne oppgaven finnes det en rekke mennesker som fortjener en takk. Først gjelder det å takke studentene og veilederne på masterseminaret ”Individ, kultur og samfunn” som har vært til uvurderlig hjelp i prosessen med å formulere mine magesfølelser til en sammenhengende og meningsfylt masteroppgave. To som må takkes spesielt, er Astri Andresen og Sissel Rosland som har tatt seg til tid til å lese gjennom oppgaven, stille spørsmål ved uklarheter og komme med forslag til hva som kunne gjøre uklarhetene klarere. En ekstra takk går til min veileder Elisabeth Haavet, hvis råd og tålmodighet har vært en god støtte å lene seg tilbake på i tider med skrivesperre og hjernetørke.

Her gjelder det også takke mine venner, både på masterseminarene og utenfor. Når det har røynt på som verst, har det vært godt å vite at også andre gikk gjennom det samme som meg. Anne og Trude skal likevel ha en ekstra takk for de mange kafèbesøkene og fjellturene som har holdt hodet og beina noelunde i form og balanse. Det er rett og slett utrolig hva en god prat om romvesener som reiser i telefonkiosker eller kakespising på en fjelltopp kan gjøre for en sliten oppgaveskriver.

Til slutt vil jeg takke mine mace som har holdt ut i samme hus som meg. Når man har en oppgavetema så gøy som mitt, er det lett å bare tenke på oppgaven og glemme verden utenfor. Av og til går det hele litt over styr, og da er det godt å ha dere til å dra meg utenfor den boblen oppgaveskriving skaper. Selv om det av og til overrasker meg, består verden faktisk av mer enn bare bøker og jeg er evig takknemlig for at dere daglig minner meg på det.

Oppgaven er tilegnet Nada, den tøffeste kvinnen jeg vet om.

Abstract

The aim of this master thesis has been to explore and discuss in what way we can use specific paradoxes created by a historical person's writings to understand more about the general paradoxes of the period/ society in which that person lived. To do so, I have chosen the works of the Norwegian nationalist and difference feminist Hulda Garborg (1862-1934), to trace the different discourses that shaped her contradictory and ambiguous theories about the Norwegian nation and women's roles within the nation. More specific, the aim of this thesis has been to discuss how Hulda Garborg could contribute to and influence the nationalist discourses in which she was imbedded by creating her own statements about the nature of the Norwegian nation. Using her books on home management, folk costumes, folk dances and on women's position in the society, I have claimed that the paradoxes in her theories were expressed in contradictions caused by the inter mingling of a modernisation discourse and a nationalist discourse. While the modernist discourse was characterised by belief in progress and science as absolute goods and means in the improvement and education of the general public about the importance of scientifically based improvement of their lives, the nationalist discourse was based on the importance of going back to the Norwegian nation's roots through revival and practice of the old Norwegian culture as it was preserved in the peasant's culture.

The focus on discursive creation is reflected in my definitions of the terms 'gender' and 'nation'. In this thesis I have used Eric Hobsbawm's definition of the nation as an invented tradition, stressing the need to see this phenomenon as historically constructed and belonging to a specific period in European history. The creative perspective has also influenced my choice of Joan W. Scott's definition of gender as a constitutive element of social relationships based on perceived differences between the sexes and a primary way of signifying relationships of power. With a starting point in these two definitions, I have gone on to describe Hulda Garborg in the same way that Scott described nineteenth century French Feminists, as a historical actor caught in an internal paradox defined by her wish to create a nation that went forwards by going backwards. Taking the word 'millombroyte' from her husband and writer Arne Garborg to designate the feeling of being caught between one's past and one's future, I've tried to discuss how the inter mingling of the two discourses mentioned above has created a body of work full of contradictions and how it can be used as a fruitful starting point in an examination of the limits of what historical actors situated within a discourse can or can't say about their subjects.

Innholdsfortegnelse

<u>Kapittel 1: Introduksjon til tema</u>	<u>5</u>
<i>Hulda Garborg</i>	5
<i>Et millombrøyte</i>	5
<i>Begrepsavklaring</i>	8
Nasjon	8
Kjønn	10
Hjem	11
<i>Metode</i>	14
Diskurs og subjektposisjon	14
Biografiteori	16
<i>Kildesituasjon</i>	16
Avgrensning av kilder	16
Kilder skrevet av Hulda Garborg	17
Kilder skrevet om Hulda Garborg	21
<i>Oppgavens struktur</i>	24
<u>Kapittel 2: Hulda Garborg og norskdomsrørsla</u>	<u>25</u>
<i>Innledning</i>	25
<i>Hulda Garborgs liv</i>	25
Hamar: barndommen	25
Kristiania: ungdomstiden. Hulda blir en del av venstrebevegelsen	27
Kolbotnen: Forfatterinnen og nasjonalforkjemperen utvikles	29
Labråten: Forfatterinne og nasjonalforkjemper for alvor	31
<i>Norskdomsrørsla</i>	38
Røttene	39
Utviklingen	42
<i>Hulda Garborgs vei inn og plass i norskdomsrørsla</i>	49
<u>Kapittel 3: Samfundets Grundvold er Hjemmene...</u>	<u>53</u>
<i>Innledning</i>	53
<i>Begreper</i>	54
<i>Moderniseringsdiskurs</i>	55
<i>Nasjonal diskurs</i>	64
<i>Konklusjon</i>	72
<u>Kapittel 4: ... men Hjemmets Grundmur er Moderen. Kvinnesyn i Hulda Garborgs moderniserende og nasjonale diskurs</u>	<u>75</u>
<i>Innledning</i>	75
<i>Historisk bakgrunn</i>	76
<i>Hulda Garborgs syn på kvinners rolle i samfunnet og kvinnesaken</i>	85
<i>Kvinne som nasjonalt symbol</i>	99
<u>Kapittel 5: Å sitte på gjerdet</u>	<u>103</u>
<u>Litteraturliste</u>	<u>109</u>
<u>Internettlitteratur</u>	<u>112</u>

Kapittel 1:

Introduksjon

Hulda Garborg

Hulda Garborg (1862-1934) var i sin samtid en aktiv og kjent pådriver for bevaring og bruk av norsk bondekultur, og for sitt sin oppfatning av kvinner og menn som likeverdige, men ikke likestilte kjønn. I en lang periode etter sin død var hun likevel først og fremst kjent som konen til Arne Garborg. Som en følge av den nye kvinnebevegelsens ønsker om å synliggjøre kvinners bidrag til å forme sin tid, har interessen for Hulda Garborg som person, folkeopplyser, organisator, samfunnsdebattant og skjønnlitterær forfatter igjen økt. Mye av interessen stammer også fra et ønske om å utvide kunnskapen om de mange ulike aktørene og grupperingene som til sammen utgjorde den store venstrebevegelsen i andre halvdel av 1800-tallet. Kombinasjonen av kvinnebevegelsens synliggjøringsprosjekt og den økte forskningen på de mange grupperingene innen den store venstrebevegelsen, har ført til at Hulda Garborg igjen har fått posisjon som en av de ledende skikkelsene innen norskdomsrørsla.

Hulda Garborg var en sammensatt person som på en og samme tid kunne fremstå som både reaksjonær og radikal, opptatt av å opprettholde tradisjoner og ta i bruk nye ideer og teknologi. I denne oppgaven ønsker jeg å rette oppmerksomheten mot hva hennes arbeid for det hun anså som det riktige kulturelle grunnlaget for den norske nasjonen besto av, og hvilken stilling kvinner hadde i denne. På hvilken måte prøvde Hulda Garborg å få gjennomslag for sin versjon av norsk nasjonalisme i den nasjonale diskursen slik den ble formulert innen norskdomsrørsla spesielt, og Venstrebevegelsen generelt i årene rundt 1900? I drøftingen av dette spørsmålet vil jeg særlig fokusere på det tvetydige og det motsetningsfylte i hennes arbeid. Hulda Garborg og hennes arbeid vil slik fremstå som et slags prisme glass der jeg kan spore noen av de idéstrømningene som preget perioden fra 1890-tallet og frem til den første verdenskrig.

Et millombrøyte

Begrepet ”millombrøyte” ble opprinnelig brukt av Arne Garborg i hans dagbok for å beskrive følelsen av alltid å befinne seg i et spenningsfelt mellom det tradisjonsdyrkende, strengt

pietistisk kristne og verdikonservative miljøet på Jæren som han hadde vokst opp i, og det urbane, foranderlige og fremtidsrettede miljøet han ble en del av som forfatter i Kristiania. Senere ble begrepet brukt av Sveinung Time i hans artikkel ”Nasjon og narrasjon” for å beskrive følelsen av splittelse mellom fortid og nåtid, mellom det nasjonale og det internasjonale i Arne Garborgs tenkning om den norske nasjonen. I den samme artikkelen ble begrepet også brukt for å beskrive en lignende splittelse i identitetsdannelsen om ”det norske” i den norske nasjonalismen generelt og særlig i den delen av den nasjonale bevegelsen som jeg ovenfor har kalt for norskdomsrørsla.¹ Time beskriver denne splittelsen som en konfliktfylt identitetsdanning kjennetegnet av

”ei spanning eller ein ambivalens mellom tryggleik og forandring, mellom ’det som var/er’ og ’det som skal bli’: ein ambivalens mellom på den eine sida leitinga etter nasjonen som ein ’rein’, ureduserbar ’heimstad’; eit minste felles multiplum i form av eit *samlingspunkt* ein kan gjenkjenne og ’finne sig selv’ på – og på den andre sida innsikta i at dette *samlingspunktet* egentlig er eit *ut-gangs-punkt*, eit fellesskap som gjer det mulig å bli ’sig selv’ ved å finne *ut* av seg sjølv”.²

I denne oppgaven vil begrepet først og fremst bli brukt om Hulda Garborgs nasjonale prosjekt. Det er en hovedpåstand i oppgaven at dette prosjektet balanserte mellom ønsket om å bevare de norske bondetradisjonene som viste den historiske utviklingen og berettigelsen av den norske nasjonen og ønsket om å gjøre den norske nasjonen levedyktig også i fremtiden, noe som skapte tvetydigheter i hennes nasjonale prosjekt. Dette gjelder hennes syn på den norske bondekulturen som grunnlaget for den nye, norske nasjonen, for hennes syn på kvinners plass i denne nasjonen og for hennes forhold til resten av den intellektuelle kretsen hun var en del av.

For å ta hennes syn på bondekulturen først. I den delen av sitt forfatterskap som jeg har valgt å kalle for folkeopplysningsdelen, var Hulda Garborg svært opptatt av å bevare og bruke den norske bondekulturen, og presentere den for et større norsk og utenlandsk publikum. Selv om hun verken var den første til å lære folk opp i mattradisjoner eller andre bondetradisjoner, var hun spesiell fordi hun i denne opplæringen forsøkte å kombinere alle disse tradisjonene med et uttalt komplementært kjønnsyn hvor kvinner var hovedaktørene som skulle danne utgangspunktet for en egen versjon av den norske nasjonsbyggingen. I dette arbeidet forsøkte hun å skape et bilde av den norske nasjonen som både trakk på tanker fra norskdomsrørsla og

---

¹ Time i Sørensen [red.] 2001

² Time i Sørensen [red.] 2001: 340-341

fra andre teorier om den norske nasjonen, og fra europeiske teorier som georgianisme og Jean-Jacques Rousseaus sosiale og pedagogiske teorier. Disse tvetydighetene og følelsen av millombrøyte som dette prosjektet ga uttrykk for, vil danne grunnlaget for drøftingen i kapitlene om hennes syn på nasjonen og på kjønn.

Hulda Garborgs komplementære kjønnssyn er det andre området som blir preget av tvetydigheter. Dette var et kjønnssyn basert på en oppfatning om at kvinner og menn burde ha adskilte oppgaver i nasjonen på bakgrunn av deres biologiske utrustning. Kvinner burde først og fremst konsentrere seg om å være mødre, husmødre og elskerinner, mens menn burde ha hovedansvaret for å forsørge og forsvare familien utenfor hjemmet. Når det kalles for komplementært, er det fordi kjønnenes ulike oppgaver er ment å utfylle hverandre og skape en helhet samfunnet skulle grunnlegges på. Dette synet førte til minst to tvetydigheter som viste at Hulda Garborgs tenkning befant seg i et grenseland mellom det forgangne og det samtidige. Hun argumenterte i sine skrifter for at det var i kraft av de livgivende mors- og elskerinneegenskapene kvinner burde ha en mer fremtredende plass i nasjonen. Dette synet sto i motsetning til det liberale kvinnesakssynet, hvor kvinners reproduktive egenskaper ikke skulle utgjøre en grunn for forskjellsbehandling i samfunnet. I de diskusjonene som oppsto i den norske offentligheten omkring spørsmålet om kjønnenes rolle i samfunnet og nasjonen, ble Hulda Garborgs komplementære kjønnssyn fremstilt som gammeldags og tilhørende mindre siviliserte tider og steder, mens de liberale kvinnesakskvinnens synspunkter representerte den nye tid. Dette var likevel bare rett ut fra en synsvinkel. Hun kan med sitt forsøk på å oppvurdere kvinners livgivende egenskaper og da særlig deres erotiske natur, like godt sees som en representant for den moderne tendensen til å frigjøre kroppen og sinnet fra restriksjoner som ble pålagt den fra samfunnets side. Det kan heller ikke sies at hennes kjønnskomplementære argumenter sto i fullstendig motsetning til den liberale kvinnesaksbevegelsens argumenter. Helt fra starten av kvinnesakskampen var liberale kvinnesakskvinnens argumenter preget av en kombinasjon av kjønnskomplementaritet og likestilling. Mens likestillingsargumentene særlig ble brukt innenfor rettslige og politiske diskusjoner, ble kjønnskomplementære ofte argumenter brukt på sosiale og kulturelle områder hvor det gjaldt å forsvare og opphøye verdien av spesifikt kvinnelige egenskaper i samfunnet. Den videre diskusjonen av Hulda Garborgs kjønnssyn, hvordan det kom til uttrykk og hvilken plass det hadde innen hennes nasjonale prosjekt vil utgjøre deler av det tredje og hoveddelen av det fjerde kapitlet.

Begrepsavklaring

Nasjon

Denne oppgaven handler i stor grad om begrepene ”nasjon” og ”kjønn”, og hvordan de ble brukt og kombinert i Hulda Garborgs skrifter. Det finnes flere ulike definisjoner av disse begrepene. De definisjonene jeg har valgt har det til felles at de begge fokuserer på hvordan ”nasjon” og ”kjønn” blir dannet som språklige begreper og forestillinger i kommunikasjon mellom mennesker. Begge har det til felles at de inneholder en forklaring på hvordan de mer abstrakte, språklige forestillingene kan ha en innvirkning på menneskers materielle/konkrete liv. Til sammen utgjør disse to definisjonene grunnlaget for min undersøkelse av hvordan Hulda Garborg skapte sine forestillinger om den norske nasjonen, hva hun oppfattet som viktig å fremheve som norsk og hvordan hun prøvde å danne en enhetlig teori på bakgrunn av de delene av bondekulturen som hun ønsket å bevare.

Min nasjonsdefinisjon stammer fra innledningen til Eric Hobsbawms og Terence Rangers artikkelsamling *The Invention of Tradition* som kom ut i 1983. I denne innledningen kalte Hobsbawm nasjoner for ”oppfunnede tradisjoner”, som var ” ”a set of practices, normally governed by overtly or tacitly accepted rules and a ritual or symbolic, which seek to inculcate certain values and norms of behaviour by repetition, which automatically implies continuity with the past”.³ Eric Hobsbawm hører til en gruppe nasjonalismeforskere som kalles for modernister og konstruktivister, og hans teori om nasjoner som “oppfunnede tradisjoner” inneholder et sterkt fokus på nasjoner som moderne og skapte fenomener. Spesifikt for hans teori er at han mener nasjoner ikke er grunnleggende eller uforanderlige sosiale enheter, men at de hører til en spesifikk og historisk sett ny periode.⁴ Nærmere bestemt mener han at nasjoner er vest-europeiske fenomener som har sine røtter i den franske revolusjonen fra 1789, og er tett knyttet til fremveksten av en spesifikk type stater bestående av aktive og selvstendige borgere med mulighet til politisk deltagelse i og påvirkning av staten gjennom stemmerett.⁵ Fremveksten av disse nye statene henger i følge ham tett sammen med de sosiale og økonomiske forandringene som preget de vest-europeiske statene i kjølvannet av den industrielle revolusjonen. I denne sammenhengen er det særlig to forhold som er viktige: fremveksten av middelklassen som er avhengig av industrien og staten på en annen måte enn

---

³ Hobsbawm i Hobsbawm og Ranger [red.] 1983:1

⁴ Hobsbawm 1990: 9-10

⁵ Hobsbawm 1990: 11

jordbrukere og aristokratiet, og utviklingen av et allment skolesystem som setter borgerne i stand til å delta i samfunnslivet og demokratiet.⁶

De nye statene som vokste frem etter den franske revolusjonen, var i følge Hobsbawm preget av at de som territorium var mye klarere adskilt fra andre stater politisk og geografisk og at de i større grad enn før bygde på en direkte kontakt mellom staten og statens borgere. Fra statens side ble denne kontakten skapt gjennom dens forsøk på å påtvinge sine borgere de samme institusjoner og administrative ordninger og lover, mens den fra borgernes side ble skapt gjennom regelmessige valg på statens ulike politiske representanter.⁷ I disse statene satte de stadige utvidelsene av menns stemmerett og dannelse av en moderne borgermobiliserende og borgerpåvirkende administrasjon, spørsmålet om 'nasjonen' og om borgernes følelser ovenfor det hun/han måtte anse som sin nasjon og nasjonalitet i sentrum av den politiske agendaen.⁸ Følelsen av tilhørighet ble i følge Hobsbawm særlig skapt gjennom skolevesenet og militæret, som på 1800-tallet ble stadig sterkere knyttet til staten. Gjennom skolene ble bildet og forestillingen om en felles nasjonal arv spredt til alle barn, og skapte en tilhørighet til nasjonen og staten som blant annet ble symbolisert gjennom flagg og nasjonalsang.

Ved siden av å spre bilder og forestillinger om nasjonen, var et allment skolesystem også viktig fordi det kunne brukes til å lære opp fremtidige borgere i et felles, nasjonalt skriftspråk basert på et utvalgt folkespråk. Dette nasjonalspråkets fremste oppgave var å være et kommunikasjonsmiddel mellom alle innbyggerne i landet. Av denne grunn var det viktig at de folkespråkene som skulle danne grunnlaget for fremtidige nasjonalspråk, var snakket av så mange som mulig til daglig. Ofte var likevel ikke det utvalgte folkespråket snakket av alle statens innbyggere, og det var derfor en av skolesystemets viktigste oppgaver å fremstille det utvalgte folkespråket som naturlig også for de som ikke snakket det fra før.⁹ Et eksempel på dette finnes i den norske språkhistorien, hvor diskusjoner om hvordan det fremtidige norske skriftspråket i stor grad dreide seg om hvilken skriftform av norsk man skulle lære elevene i grunnskolen. Skulle elever fortsatt følge dansk skriftform så langt det lot seg gjøre, eller skulle man fornorske skriftspråket? I så fall hvor langt skulle man gå med fornorskningen? Som kjent førte denne diskusjonen blant annet til at man i Norge i dag har to skriftformer,

---

⁶ Hobsbawm 1990: for en drøfting av disse forholdene se kapittel tre: "The government perspective" og kapittel fire: "The transformation of nationalism, 1870-1918"

⁷ Hobsbawm 1990: 80

⁸ Hobsbawm 1990: 83

⁹ Hobsbawm 1990: 93-96

bokmål og nynorsk, hvor nynorskforkjempere fremstiller denne skriftformen som mer naturlig fordi den ligger tettere opp til de norske dialektene og dagligspråket.

I følge Eric Hobsbawm var det særlig middelklassen som oppfattet det som nødvendig å beherske et nasjonalspråk og som tjente på utbyggingen av det allmenne skolesystemet. For denne gruppen ble beherskelse av nasjonalspråk et statussymbol, fordi dette åpnet for karriereveier i staten og i privat arbeidsliv som i sin tur ga muligheter for sosialt opprykk. Hobsbawm mener dette var grunnen til at det var middeklassen som ivret mest for politisk beskyttelse og støtte til spredning av nasjonalspråkene i sine respektive stater.¹⁰ Et eksempel på dette er den fremvoksende lærerstanden i Norge på 1800-tallet. For de mange lærerne som ble utdannet i Norge på 1800-tallet, var utdanning ofte en måte å skaffe seg en høyere/sterkere posisjon enn det deres familier hadde. Det var da også mange lærere som engasjerte seg i det norske skriftspråkets fremtid, og som utgjorde en pressgruppe ovenfor staten i spørsmålet om hva som skulle utgjøre grunnlaget for det norske skriftspråket. Ikke minst utgjorde lærerne en stor del av norskdomsrørsla, hvor språkspørsmålet ble oppfattet som det avgjørende spørsmålet i den norske nasjonsbyggingsprosessen.

Kjønn

Min kjønnsdefinisjon stammer fra Joan W. Scotts artikkel "Gender: A Useful Category of Historical Analysis" fra 1986. I denne artikkelen definerer hun kjønn som "a constitutive element of social relationships based on perceived differences between the sexes" og "a primary way of signifying relationships of power".¹¹ Det interessante med denne definisjonen, er hvordan Scott legger vekt på at kjønn er et av de grunnleggende utgangspunktene for menneskers måte å organisere sine samfunn på. For henne er det viktig å understreke at innholdet i dette utgangspunktet ikke er fastsatt for evig og alltid, men avhenger av måten mennesker tenker om kjønn på. Fordi kjønnsbegrepet i denne definisjonen avhenger av menneskers forestillingsevne og deres aktive/passive forsøk på å gi kjønnsbegrepet en mening i samfunnet, går det an å hevde at den med sin anti-essensialisme ligner på Eric Hobsbawms teori om nasjonen som en oppfunnet tradisjon.

Ved siden av dette, er Scotts artikkel også valgt ut fordi hun i den argumenterer for at våre forestillinger om kjønn i stor grad er språklige konstruksjoner som ikke nødvendigvis har en

---

¹⁰ Hobsbawm 1990: 117-122

¹¹ Scott 1986:1067

sammenheng med biologiske fakta. Gjennom dette argumentet plasserer hun sin teori i forlengelsen av den franske filosofen Michel Foucaults diskursanalyse, som hun mener gir størst mulighet for å undersøke hvordan menneskers felles identitet og personers egen personlige identitet skapes i mellommenneskelige relasjoner. Dette ønsket går det an å se i den første delen av hennes kjønnsdefinisjon, hvor hun definerer kjønn som et grunnleggende element i sosiale relasjoner basert på oppfattede forskjeller mellom kjønnene. Samtidig er det mulig å spore et ønske om å undersøke hvordan disse forestillingene skapte grobunn for maktforhold i definisjonens andre del.¹²

Etter Scotts mening, finnes det fire forskjellige hovedformer for hvordan kjønnsforskjellene kommer til uttrykk på i samfunnet. Disse er: kulturelt tilgjengelige symboler som danner grunnlaget for flerfoldige og ofte motsetningsfylte representasjoner, normative begreper som gir grunnlag for tolkning av symbolenes mening og som forsøker å begrense deres metaforiske muligheter, en oppfatning om politikk så vel som en referanse til sosiale institusjoner og organisasjoner og subjektiv identitet.¹³ Nasjonale, norske symboler kan brukes som eksempel på samtlige av kategoriene. En norsk folkedrakt er et kulturelt symbol, et normativt begrep, en referanse til politiske og sosiale institusjoner i tillegg til å være et dypt personlig plagg. Som kulturelt symbol refererer den til den norske nasjonen, mens den som et normativt begrep er med på å begrense brukerens oppførsel når han/hun bruker den siden ikke all oppførsel regnes som passende når man bruker folkedrakter. Upassende bruk blir ofte regnet som skjemmende for folkedrakten, og gjennom folkedrakten også den norske nasjonen som både kan oppfattes som en politisk og sosial institusjon. Samtidig blir bruk av folkedrakter oppfattet som et personlig valg, fordi valg av folkedrakt oppfattes som en måte å signalisere tilhørighet både til nasjonen og til det lokale stedet som drakten stammer fra. Eksempelet viser dermed ikke bare hvordan et plagg kan brukes til å illustrere Scotts fire kategorier, men også hvordan disse er innbyrdes knyttet til hverandre. Til syvende og sist ligger det en subjektiv vurdering bak samtlige av kategoriene som styrer våre oppfatninger av hva kjønn er.

Hjem

Hjemmet som en metafor for nasjonale fellesskap har vært et av de viktigste undersøkelsesområdene for mange av de forskerne som arbeider i skjæringsfeltet mellom

---

¹² Scott 1986: 1067

¹³ Scott 1986:1067-1068

nasjonalismeforskning og kjønnsforskning. I denne oppgaven vil dette feltet bli representert av tre ulike bøker, som hver på sin måte tar for seg hvordan kvinners og menns roller fordeles i nasjonen ut fra oppfatninger om hva som er deres naturlige egenskaper og den innvirkningen det kjønnskomplementære synet har på rollefordelingen.

Den første av disse bøkene er artikkelsamlingen *Woman-Nation-State* som ble redigert og gitt ut av Nira Yuval-Davis og Floya Anthias i 1989. Felles for artiklene er at de alle på en eller annen måte tar opp kvinners ulike roller i nasjonen. De fleste artiklene er case studies og bærer preg av å være utprøvningsplattformer for teorier som senere vil danne grunnlaget for større forskningsprosjekter. Det som skiller dem fra hverandre, er den geografiske og den historiske spredningen. Artiklene varierer fra Den sør-afrikanske republikken til Italia, og fra begynnelsen av 1800-tallet og til slutten av 1900-tallet. Artiklene skiller seg også fra hverandre gjennom forfatternes bakgrunn. I denne samlingen finnes det artikler skrevet av historikere, sosialantropologer, sosiologer og kulturvitere. Denne tverrfagligheten er noe av det mest typiske for den litteraturen som beveger seg i spenningsfeltet mellom kjønn og nasjon, og som gjør dette feltet både veldig utfordrende og veldig spennende å jobbe med.

For meg har særlig Nira Yuval-Davis' innledning til artikkelsamlingen vært viktig. Her presenterer hun fem kategorier for hvordan kvinner kan representere en nasjon. Disse fem er: biologiske reprodusenter av den etniske gruppens medlemmer, reprodusenter av skillelinjer mellom etniske/nasjonale grupper, sentrale deltagere i den ideologiske reproduksjonen av den nasjonale/etniske gruppen og formidlere av dens kultur, betydningsbærere av nasjonale/etniske forskjeller og deltagere i nasjonale, økonomiske, politiske og militære kamper.¹⁴ Noen av disse kategoriene vil bli brukt som en del av den avsluttende drøftingen i fjerde kapittel, hvor Hulda Garborgs syn på kvinner som de viktigste aktørene i den norske nasjonen er hovedtemaet.

Den andre boken som har vært viktig for meg på dette feltet, er også skrevet av Nira Yuval-Davis. Boken heter *Gender and Nation* og kom ut første gang i 1997.¹⁵ Til forskjell fra *Woman-Nation-State*, er *Gender and Nation* en samlet teoretisk fremstilling av forskningsfeltet frem til utgivelsesåret 1997. Her gjennomgår Yuval-Davis systematisk teorier

---

¹⁴ Yuval-Davis i Yuval-Davis og Anthias [red.] 1989:7

¹⁵ Siden den gang, har den rukket å komme ut i åtte opplag, sist gang i 2007. Min versjon er fra det siste opplaget i 2007.

som beskjeftiger seg med forbindelsen mellom kjønn og nasjonalisme, noe som gjør boken svært relevant for min oppgave. Samtidig er det en vanskelig bok å jobbe med, fordi så mye av den forskningen Yuval-Davis trekker frem i boken er skrevet ut fra et politisk aktivismeperspektiv og ut fra samfunnsvitenskapelige ståsteder som ikke uten videre lar seg applisere direkte på en historisk studie av Hulda Garborg og hennes nasjonale arbeid.

Gendered Nations: Nationalisms and Gender Order in the Long Nineteenth Century, redigert av Ida Blom, Karen Hagemann og Catherine Hall, har i så måte vært mye enklere å bruke. Denne artikkelsamlingen kom ut i 2000, og fokuserer i mye større grad på hvordan kvinner og menn blir fremstilt som deltagere og symbolske bærere av et nasjonalt fellesskap rent språklig i ulike historiske perioder, og på samspeillet mellom symbolske representasjoner og materielle forhold i nasjonen. På denne måten skiller denne artikkelsamlingen seg ut fra *Woman-Nation-State*, hvor forfatterne først og fremst tok utgangspunkt i faktiske, materielle faktorer for å forklare hvordan forholdene mellom kvinner og menn ble organisert og hva som var kvinners mulighet for å kunne delta aktivt på alle nasjonale arenaer på lik linje med menn.

En stor grunn til forskjellene mellom disse to artikkelsamlingene, er den språklige vendigens innflytelse på kjønn- og nasjonalismeforskning. Artikkelforfatterne i *Gendered Nations* fokuserer på selve språkets grenser for hva vi kan og ikke kan gjøre i et samfunn, både som kjønnende mennesker og som medlemmer av et nasjonalt eller etnisk fellesskap. Artikkelsamlingen vitner på denne måten om en forskyvning i artikkelforfatternes bakgrunn fra samfunnsvitenskaper som sosiologi og sosialantropologi over til humanistiske fag som litteraturvitenskap, historie og kulturvitenskap. Forskyvningen kan forklares både med at fokuset på språkets evne til å forme samfunnet har stått sterkere innen humanistiske fag enn innen samfunnsvitenskapelige, og med at man i større grad enn før har blitt opptatt av å historisere begreper som nasjon og kjønn. Særlig en artikkel fra denne samlingen har vært viktig for min oppgave. Artikkelen heter ”Gender and Nation in International Comparaison” og er skrevet av Ida Blom. Her tar hun for seg hvordan nasjoner har blitt formet som familier skapt på en kjønnskompentær forståelse av kjønn og hvordan dette har preget forståelsen av kjønnenes roller, oppgaver og plikter i nasjonen. Bloms fokus på språket og språkets rolle i utformingen av oppfatninger om kjønn og nasjoner, bringer meg over til diskursanalyse, som er det neste punktet jeg tar opp i dette kapittelet.

Metode

Diskurs og subjektposisjon

Siden jeg ønsker å fokusere på hvordan Hulda Garborg skapte sine forestillinger om den norske nasjonen, hvilke røtter disse forestillingene hadde og hvilke andre forestillinger om den norske nasjonen de slektet på både innenfor norskdomsrørsla og innenfor venstrebevegelsen generelt i tiden rundt forrige århundreskifte, har jeg valgt å bruke den diskursive tilnærmingen slik den presenteres av Sara Mills i hennes innføringsbok *Discourse* og av Iver B. Neumanns innføringsbok *Mening, makt og materialitet: En innføring i diskursanalyse*.¹⁶

Begge forfatterne baserer seg på perspektiver utviklet av den franske filosofen Michel Foucault på 1970- og 1980-tallet. Foucault var opptatt av å undersøke hvordan menneskers språkbruk setter grenser for hva vi kan si og gjøre hvis vi ønsker å bli tatt på alvor av andre mennesker. I sin innføringsbok om diskursanalyse, henter Sara Mills sin definisjon av diskursbegrepet fra Michel Foucaults verk *The Archeology of Knowledge*.¹⁷ Her definerte han diskurs som: "sometimes as the general domain of all statements, sometimes as an individualizable group of statements, and sometimes as a regulated practice that accounts for a number of statements".¹⁸ Dette er en definisjon som opererer på flere plan. "General domain of all statements" betegner alle utsagn i en kultur som har en mening og som kan påvirke menneskers handlinger. Dette er den mest omfattende av de tre definisjonene, og blir i følge kultur- og kjønnteoretikeren Sara Mills bare brukt når han snakker om diskursbegrepet på et teoretisk nivå som i *The Archaeology of Knowledge*.¹⁹ De to andre definisjonene befinner seg på et mer praktisk plan. "An individualizable group of statements" beskriver spesifikke typer diskurser om et emne, som for eksempel diskurs om den norske nasjonen på slutten av 1800-tallet. "A regulated practice that accounts for a number of statements" på sin side er en beskrivelse av alle muntlige og skriftlige utsagn om et emne innen et felt som har klart definerte normer for hva som kan og ikke kan sies om emnet. Mills mener at denne siste definisjonen handler mer om strukturene og reglene som skaper utsagn, enn om de utsagnene som blir produsert.²⁰ Et eksempel på dette er diskursen om bruken av norske

¹⁶ Disse bøkene kom henholdsvis ut i 1997 og i 2001.

¹⁷ Boken kom ut på fransk i 1969 under tittelen *L'Archeologie du savoir*. Den engelske utgaven er fra 1972. Tittelen gjengis på engelsk fordi det er den engelske utgaven Mills bruker og fordi boken ikke har blitt oversatt til norsk så vidt jeg vet.

¹⁸ Foucault sitert i Mills 2004:6

¹⁹ Mills 2004:6

²⁰ Mills 2005:6

nasjonalsymboler, hvor det etter hvert har utviklet seg et sett med skrevne og uskrevne regler for når, hvor og hvordan man skulle bruke disse. I min oppgave vil diskursbegrepet brukes i den siste betydningen, både når jeg snakker om den generelle nasjonale diskursen innen den brede venstrebevegelsen på 1800-tallet og den mer spesifikke nasjonale diskursen som ble utviklet innen norskdomsrørsla. Innen denne diskursen vil Hulda Garborgs skrifter sees på som utsagn som har det som mål å påvirke mennesker til å gjøre og tenke på en bestemt måte om den norske nasjonen og kvinners plass i denne nasjonen.

Iver B. Neumann peker i sin bok på at det finnes mange måter å analysere diskurser på. Den tilnærmingen jeg kommer til å benytte meg av, tar utgangspunkt i noe som kalles for subjektposisjon.²¹ En måte å definere dette begrepet på, er slik Stuart Hall gjør det i introduksjonen til artikkelsamlingen *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Her definerer han 'subjektposisjon' som: "a place for the subject [...] from which its particular knowledge and meaning most makes sense."²² For å kunne forstå denne posisjonen, må vi:

"locate themselves/ourselves in the *position* from which the discourse makes most sense, and thus its 'subjects' by 'subjecting' ourselves to its meanings, power and regulation. All discourses, then, construct subject-positions, from which alone they make sense."²³

Ut fra denne definisjonen går det an å forklare subjektposisjon som en særegen form for kontekst og en forståelsesramme for menneskers ytringer. I en undersøkelse av subjektposisjoner er det poenget å finne frem til hva slags elementer som gjør eller kan gjøre et diskursivt utsagn meningsfylt. Ser man det på denne måten, går det for eksempel an å hevde at Hulda Garborgs arbeid for å beholde flatbrødet som det viktigste brødet i Norge bare kan forstås ut fra hennes subjektposisjon innenfor norskdomsrørsla. Innen denne posisjonen ble alt som tilhørte den norske bondestanden og som kunne hevdes å stamme fra tiden før Norge kom i union med Danmark, verdt å bevare og gjenopplive. Når jeg velger Hulda Garborg og hennes nasjonale prosjekt som tema for min oppgave, er det fordi jeg tolker tvetydighetene i hennes arbeid som et uttrykk for en subjektposisjon hvor grensene for det er mulig å si innenfor norskdomsrørslas nasjonsbyggingsdiskurs på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet kommer klart frem.

---

²¹ Neumann 2001

²² Hall i Hall [red.] 1997: 56

²³ Hall i Hall [red.] 1997: 56

Biografiteori

Det sterke fokuset på Hulda Garborgs person gjør det nødvendig å supplere diskursanalyse med biografiteorier. Det finnes to grunner til dette. Den første er at en stor del av mitt kildemateriale inneholder mye biografisk og selvbiografisk informasjon om Hulda som ikke lar seg undersøke ved hjelp av diskursanalyse alene. Den andre grunnen er at denne informasjonen åpner for spørsmål om forholdet mellom liv og verk i hennes nasjonale prosjekt. I hvor stor grad påvirket Hulda Garborgs livserfaringer hennes engasjement innen norskdomsrørsla og hvor viktige var disse erfaringene for utformingen av hennes nasjonale prosjekt? Dette er spørsmål som jeg særlig tar for meg i det andre kapittelet, men som det er viktig å reise allerede her fordi de er bestemmende for mine valg av biografiteori i det følgende.

Denne teorien blir hovedsakelig hentet fra Marianne Egelands doktorgradsavhandling *Hvem bestemmer over livet? Biografien som historisk og litterær genre* fra 2000. I denne avhandlingen definerer hun 'biografi' som "en skriftlig, vanligvis kronologisk beretning om én historisk persons liv forfattet av en annen".²⁴ Ved siden av å gi en definisjon av biografibegrepet, er denne boken også nyttig fordi Egeland her gir en historisk, kronologisk og teoretisk oversikt over utviklingen av biografisjangeren og de mange ulike kategoriene av biografier som har blitt skapt opp gjennom årene. Denne boken er dessuten viktig fordi den drøfter om det er mulig å finne noen sammenheng mellom liv og verk hos en forfatter og hvor stor rolle påviste forbindelser mellom liv og verk skal spille i våre tolkninger av forfatternes gjerning.

Kildesituasjonen

Avgrensning av kilder

Jeg er først og fremst interessert i det arbeidet og de tankene som Hulda Garborg la frem i offentligheten, slik at hovedvekten av mine kilder utgjøres av hennes bøker, hefter, artikler og taler. Dette gjelder også for de dagboksnotatene jeg kommer til å bruke i oppgaven, som i all hovedsak er fra den utgitte dagboken for årene 1903-1914. Enkelte ikke-utgitte dagboksnotater, brev og utkast til taler hentet fra samlingen av etterlatte papirer på Nasjonalbiblioteket håndskriftssamlinger, er likevel tatt med fordi de er med på utfylle

---

²⁴ Egeland 2000: 14

informasjon i de utgitte kildene.²⁵ Blant det ikke-utgitte dagbokmaterialet, har jeg valgt ut årene 1903-1905, 1909-1910 og 1913-1915 som dypdykksområder fordi de hver på sin måte beskriver viktige perioder for Hulda Garborg. Den første av disse periodene er fra det året hun for alvor begynte å gi ut folkeopplysningsskrifter, i tillegg til at det er da *Kvinden skabt af manden* og *Fru Evas Dagbog* kom ut. Periode nummer to har blitt tatt med fordi hun da ga ut *Rousseaus tanker i nutiden*, som er en annen viktig bok for min oppgave. Den siste perioden er tatt med fordi den dekker tiden da Hulda Garborg ga ut tre av sine bøker om folkekultur og begynte arbeidet for å opprette et fast landsmålsteater i Norge. I disse dypdykkene fokuserer jeg på henne som en offentlig person. Brev og dagboksoppteignelser skrevet om private forhold innen hennes familie vil derfor ikke bli tatt med, selv om de kan begrunnes ut fra biografiske eller andre hensyn. Heller ikke hennes skjønnlitterære verk er inkludert, med unntak av *Kvinden skabt af manden* og *Fru Evas Dagbog* som etter min mening kan klassifiseres som essay snarere enn romaner.

Kilder skrevet av Hulda Garborg

Den første av de utgitte dagbøkene heter *Fra Kolbotnen og andensteds* og kom ut i 1903. Dette er en todelt bok, hvor dagbokdelen kommer først, for så å bli etterfulgt av ti små fortellinger med stor grad av selvbiografisk preg. Dagbokdelen omfatter bare det første året av hennes ekteskap med Arne Garborg (årene 1887-1888), og har blitt redigert av henne før utgivelsen. Det har ikke lyktes meg å finne de originale dagbøkene fra denne perioden, slik at jeg ikke vet hvor mye som ikke kom med i den utgitte versjonen, hva som stod der eller om hun fortsatte å skrive dagbok også etter denne perioden. Ut fra nedtegnelser i de originale dagbøkene fra 1903, ser det likevel ut som om det var først i 1903 at hun igjen begynte å føre en dagbok fast.²⁶

Nedtegnelsene i den andre utgitte dagboken strekker seg over en periode fra 1903 til 1914, og er gitt ut av Rolv Thesen og Karen Grude Koht i 1962 på oppfordring av Hulda Garborg selv.²⁷ Her er det litt mer usikkert hvem som har foretatt utvalget. Var det for eksempel Hulda Garborg selv som først gikk gjennom dagbøkene på egen hånd og så overlot til Thesen og Grude Koht å foreta et eget utvalg blant de delene hun hadde foreslått, eller var det slik at Thesen og Koht hadde alle de originale dagbøkene som de foretok et selvstendig utvalg fra?

²⁵ Hulda Garborgs etterlatte papirer føres under referansenummeret Ms 8°2022.

²⁶ Garborg 1962: dagboknedtegnelse for 06.10.1903. Sidetall: 11

²⁷ Thesen og Grude Koht i Garborg 1962:forordet til dagboken

Samtlige av de originale dagbøkene som jeg har hatt anledning til å se, har i alle fall vært gått gjennom og markert som gjennomgått i omslaget. Hvem som har markert dem, er vanskelig å si ut fra dagbøkene selv og jeg har ikke klart å finne ut noe informasjon om dette heller.

Til tross for spørsmålet om hvem som foretok utvalget, har den utgitte dagboken hatt stor kildeverdi for meg. Årsaken til dette er at de to redaktørene har hatt omtrent samme utgangspunkt for sine utvelgelser som jeg har for min oppgave. Thesen nevner i forordet til den utgitte dagboken at Grude Koht og han har hatt et ønske om å vise ”Hulda Garborg i arbeid, det rike mennesket i sjølv livsgjærninga og livsverket sitt”, og begrunner valget av perioden 1903-1914 med at det var ”den tid Hulda Garborg sto midt oppe i arbeidet for så mange ”saker”.²⁸ Disse ”sakene” er de jeg i denne oppgaven omtaler som hennes folkeopplysningsarbeid for å bevare og gjenreise den norske folkekulturen. Av denne grunnen mener jeg at deres utvalg i det store og det hele er det samme utvalget jeg ville gjort hvis jeg bare hadde hennes originale dagbøker til rådighet.

Ved siden av nedtegnelsene i de utgitte dagbøkene, finnes det også utdrag av hennes originale dagbøker i Tor Obrestads biografi *Hulda*. Jeg vurderer disse utdragene som mer problematiske enn utdragene i den utgitte dagboken, siden Obrestad i sin biografi også beskriver andre deler av Hulda Garborgs liv enn bare de som hadde med hennes arbeid for å skape en egen forestilling om den norske nasjonen. Det er ikke dermed sagt at disse utdragene ikke kan brukes, men at deres kildemessige verdi er svakere for den problemstillingen som jeg prøver å besvare. Ved siden av at utvalgskriteriene ikke er de samme, er disse sitatene også problematiske fordi de stammer fra perioden etter 1914. Jeg har ikke hatt mulighet til å kontrollere disse selv i arkivene, og er derfor avhengig av Obrestads egne kildekritiske vurderinger og tolkninger.

Den andre typen kilder her består av de bøkene og opplysningsheftene Hulda Garborg skrev i perioden 1898-1917. Den første av disse er hennes debutbok og heter *Heimstell*. Andre hefter og bøker om det samme emnet er: *Lidt om madstel paa landsbygden* (1902) og *Matstell paa Landsbygdi* (1907). Det interessante og nyttige med disse tre heftene er at de alle på en eller annen måte er bearbeidelser av tidligere utgivelser og taler. *Heimstell* er en samling artikler hun skrev i en egen kvinnespalte i *Den 17de Mai*. *Lidt om madstel paa landsbygdi* er et hefte

---

²⁸ Thesen i Garborg 1962: forordet

som er et bearbejdet foredrag hun holdt i Ålen i 1901, og som senere gikk som føljetong i *Fjeld-Ljom* på Røros, mens *Madstell paa Landsbygdi* er en utvidet og bearbejdet utgave av *Lidt om madstel paa landsbygdi*.²⁹

En del av det å skrive om diskurser og hvordan de påvirker eller ikke påvirker menneskers liv, er også å studere hvordan stemmer innen diskurser endrer seg. En av måtene man kan gjøre dette på, er å spore forandringer i betydninger av spesifikke begreper innenfor et samfunnsområde. I mitt tilfelle er det utviklingen av Hulda Garborgs syn på nasjoner og kvinners stilling innen den norske nasjonen som er interessant, og en av måtene forandringer i dette synet kan spores på, er å undersøke hvordan hun i forskjellige epoker argumenterer for kvinners betydning i den norske nasjonen som skapere av gode og trygge hjem hvor de fremtidige nasjonsmedlemmene formes. Mye av dette synet kommer frem i hennes matbøker. Det kan derfor være nyttig å se dem som forskjellige steg i utviklingen av hennes tanker hvor jeg ved hjelp av sammenligning kan finne ut hvordan synet forandret seg og om det ble mer eller mindre nasjonalt etter hvert som hun ble involvert i arbeidet med å bevare og gjenreise den norske folkekulturen. Samtidig kan disse og Hulda Garborgs andre folkeopplysningsbøker også brukes til å undersøke hvordan hennes involvering i den offentlige debatten kan ha ført til endringer i hennes subjektposisjon innen den norske nasjonsbyggingsdiskursen.

De resterende opplysningsheftene i mitt kildegrunnlag behandler også emner som dreier seg om folkekultur. De heter *Songdansen i Nord-landi* og *Norsk Klædebunad*, og for begge heftene gjelder det at de kom ut i to forskjellige utgaver. Førsteutgavene av begge kom ut i 1903, mens andreutgaven av *Songdansen i Nordlandi* kom ut i 1913 og andreutgaven av *Norsk Klædebunad* kom ut i 1917. Jeg velger å ta med begge utgavene av disse bøkene av samme grunn som jeg la opp kokebøkene; jeg ønsker å se på hvilken måte Hulda Garborg i disse heftene hadde forandret synet på norsk folkedans og folkedrakter etter 10 års foredrag og turnévirksomhet for å informere andre om sitt arbeid.

Den tredje typen kilder som er tatt med her, kaller jeg for Hulda Garborgs kvinnesynsbøker. Dette gjelder særlig for hennes to bøker *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas dagbog* som kom ut i henholdsvis 1904 og 1905. Disse bøkene står i en særstilling i hennes forfatterskap

---

²⁹ Dale 1961:83

både fordi de solgte bedre enn andre av hennes bøker og fordi de var omdiskutert i en grad som ingen andre av hennes bøker var før eller ble etterpå.³⁰ En av grunnene var at disse bøkene tok utgangspunkt i Otto Weiningers bok *Geschlecht und Charakter* som hadde kommet ut i Wien i 1903. Weinger hevdet i denne boken at kvinner og menn var blandede kjønnsvesener hvor det mannlige representerte det positive og aktivt handlende og det kvinnelige det negative og det passive. Grunn nummer to kan være at hennes svar på Weiningers bok ble oppfattet som skandaløst og flertydig av leserne i hennes samtid. Den viktigste grunnen for at disse bøkene utgjør en del av kildegrunnet, er likevel at det er i disse bøkene Hulda Garborg klart presenterer sine idéer om kvinner og deres plass i nasjonen. Fordi disse ideene skapte kontroverser, kan en grundigere analyse av disse være med på å belyse både de tvetydighetene som jeg mener det er mulig å finne i hennes teorier og i den plassen de inntok i hennes samtid. Siden disse bøkene er et såpass direkte svar på Weiningers bok, vil drøfting av denne boken utgjøre en viktig del av kapittelet om Hulda Garborgs kvinnesyn.

Ved siden av *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas Dagbog*, har jeg også tatt med to artikler Hulda Garborg skrev i *Samtiden*. Disse to artiklene heter ”Charlotte Perkins Gilman: Hjemmet, dets arbeide og indflydelse” og ”Kvinderne og Samfundet”. Artiklene kom ut i henholdsvis 1905 og 1915. Til tross for ti års forskjell mellom utgivelsesårene, har disse to artiklene det til felles at de begge uttrykker de tankene Hulda Garborg hadde omkring kjønn og nasjon. I likhet med bøkene ovenfor, er også disse to artiklene preget av en kampargumentasjon fra hennes side. Det gjelder for både bøkene og artiklene at hun brukte dem for å finne støtte for sitt kvinnesyn i den norske offentligheten i en tid da samfunnsdebatten omkring kvinners stilling på ingen måte var avsluttet, til tross for en rekke reformer på 1800-tallet som forandret kvinners samfunnsstilling betydelig og ledet i retning av stadig større likestilling mellom kjønnene.

Den siste typen av kilder skrevet av Hulda Garborg, er to bøker om Jean-Jacques Rousseau. Den første av disse heter *Rousseau og hans Tanker i Nutiden* og kom ut i 1909. Bok nummer to kom ut i 1910 og heter *Rousseau*. Rousseau var Hulda Garborgs store filosofiske inspirasjon ved siden av den russiske anarkisten Pjotr Aleksejevitsj Krapotkin, både for hennes syn på nasjonen og for hennes syn på kjønn. Jeg mener det derfor kan være nyttig å ha

---

³⁰ *Kvinden skabt af manden* solgte i ti opplag det første året. For en oversikt over opplagene, se Hulda Garborgs originale dagbøker 1904 og 1905 i Nasjonalbibliotekets håndskriftsamlinger, Ms 8° 2022.

disse bøkene på med i kildegrunnet, fordi de kan utdype en rekke av de påstandene og argumentene om nasjoner og kvinners stilling i samfunnet i de andre kildene som hun har skapt.

Litteratur skrevet om Hulda Garborg og norskdomsrørsla

Litteratur skrevet om Hulda Garborg har to funksjoner i denne oppgaven. Den skal enten utdype opplysninger som jeg har funnet i kildematerialet skapt av Hulda Garborg, eller den skal gi opplysninger om mer generelle deler av min fremstilling. For den første typen litteratur, er det særlig de to biografiene som er skrevet om henne som vil fungere som utdypende verker. Den første biografien om Hulda Garborg heter *Hulda Garborg* og ble gitt ut av Johs. A. Dale i 1961. Dales biografi kan fungere som en innføringsbok i hennes liv og virke, men er ikke en bok som i stor grad søker å problematisere verken hennes forhold til andre mennesker eller hennes idéer om de forskjellige sakene hun var engasjert i. Det virker som om hans biografi var en slags offisiell biografi hvis målsetting er å opplyse leserne om de positive sidene ved hennes liv og arbeid, og i mindre grad ta stilling til de mer tvetydige og spenningsfylte sidene ved hennes liv og synspunkter. Dette er også den biografien som ligger nærmest den historie-biografiske tilnærmingen hvor målet er å fastslå opphavsmannens/-kvinnens intensjon og mening gjennom etablering av sammenhenger mellom biografisk liv og kunstnerisk verk ved hjelp av innlevelse og psykologisering.³¹ Dette er en tilnærming som har vært diskutert og kritisert av mange for å skape for sterke forbindelser mellom liv og verk. Dette gjelder også for Dales biografi. Ønsket om å finne en forbindelse mellom liv og verk, har i hans biografi ført til at han til tider legger seg for tett opp til den informasjonen Hulda Garborg selv ga ut om sitt liv og mister den kritiske distansen. Det er da også mangelen på denne kritiske distansen som gir hans biografi et offisielt preg. Når jeg likevel velger å ta denne biografien med, er det fordi den har en kronologisk fremstilling som gjør det lett å følge hennes liv fra begynnelse til slutt og som indirekte kan sees på som en kilde til den nære ettertids syn på Hulda Garborg og hennes verk.

Den andre biografien som er skrevet om Hulda Garborg, er Tor Obrestads biografi *Hulda* fra 1992. I likhet med Dales biografi, blir også Obrestads bok preget av et forsøk på knytte sammen Hulda Garborgs forfatterskap og opplysningsarbeid med hennes livserfaringer. Det går derfor an å hevde at det ikke er nødvendig å ta med to biografier om Hulda Garborg som

---

³¹ Egeland 2000: 125

kildegrunnlag for denne oppgaven. Når jeg likevel gjør det, er det fordi Obrestads bok på mange områder skiller seg sterkt fra Dales biografi. For det første er den gitt ut tretti år etter Dales biografi, noe som gir en lengre avstand til tiden Hulda Garborg levde i og hennes verk enn Dales biografi. For det andre tar Obrestad opp mange flere sider av hennes liv og forfatterskap enn det Dale gjør. Tor Obrestad er nemlig veldig opptatt av Hulda Garborg som en sammensatt person som ble slitt mellom gode og dårlige sider både i privatlivet og i forfatterskapet. Hans biografi preges dessuten av et ønske om å gå inn i en kritisk dialog med Hulda Garborg og hennes tanker, hvor det blir særlig viktig å vise til følgene av de påstandene hun fremsatte og det arbeidet hun gjorde som forfatter og folkeopplyser. Ved å fokusere såpass mye på det sammensatte hos henne, utfyller Obrestads biografi Johs. A. Dales biografi og gjør den til en nyttig kilde for min vurdering av de mange tvetydighetene som jeg mener finnes hos henne.

Utenom biografiene vil ikke resten av litteraturen som omtales i denne delen utgjøre et eksplisitt grunnlag for masteroppgaven, men er tatt med for å vise i korte trekk de forskningstradisjonene som oppgaven er en fortsettelse av. Den første delen av denne litteraturen består av verker skrevet om Hulda Garborg. Som aktør i norskdomsrørslas kulturelle arbeid, har hun og hennes arbeid blitt nevnt i verk om Det norske teateret, verk om folkedrakter og folkemusikk og i oversiktsverker om kvinnelige forfattere og dramatikere i årene rundt 1900. Hun har også blitt omtalt i verker som omhandler forskjellsfeminister i forrige århundre og verker som behandler oppkomsten og utviklingen av moderne kjønnstenkning i Norge. Ved siden av disse verkene som behandler Hulda Garborg og hennes arbeid som en del av en større tid og kultur, finnes det også seks hovedfagsoppgaver som helt eller delvis er undersøkelser av hennes arbeid og kvinnesyn. Samtlige er skrevet av kvinner, og samtlige er skrevet innen nordiskfaget. Alle unntatt en dreier seg utelukkende om Hulda Garborg og hennes arbeid. Unntaket er Eli Bjørhusdals hovedfagsoppgave fra 2000, *Målkvinner før 1900*, som også dreier seg om kvinner som Martha Steinsvik og Fredrikke Marie Qvam. Resten av oppgavene heter *Hulda Garborg, kvinneliv og kvinnesak: synet på kjønnsroller og ekteskap i Kvinden skabt af Manden og Fru Evas Dagbog*, *Hulda Garborgs kulturelle arbeid innan norskdomsrørsla med vekt på kvinnesyn*, *"Ingen har lovet oss noe gjestebud": en presentasjon av Hulda Garborg og hennes romanforfatterskap med vekt på Eli og Gaaden*, *Kvinnesyntet i Hulda Garborgs hedmarksromaner og Hulda Garborgs "sannhet" om kvinnen: en analyse av Et frit Forhold og Kvinden skabt af Manden*. Oppgavene er skrevet

av henholdsvis Vigdis Nyhus, Liv Heidrun Skaar Heskestad, Grete Unn Salvesen, Anne Kari Vasaasen, Lisbeth Rydså og Kristin Bjelland.³²

En god oversikt over litteratur om norskdomsrørsla finnes i Oddmund Løkensgard Hoels essay ”Utviklinga av ytre norsk språkhistorie som forskningsdisiplin” fra 2005. På bakgrunn av denne oversikten går det an å beskrive litteratur om norskdomsrørsla som delt i to. Mesteparten av litteraturen har blitt skrevet innen språkhistorie, hvor det særlig har vært lagt vekt på utviklingen av nynorsk som språk og som kulturelt fenomen. Hoel mener at selv om store deler av denne litteraturen har blitt skrevet med et historisk perspektiv, kan den likevel ikke plasseres innen den historiefaglige forskningen på grunn av manglende bruk av kildekritiske metoder og perspektiver.³³

Den andre delen av litteraturen om norskdomsrørsla har blitt skrevet av historikere. Hoel ser Kjell Hauglands doktorgradsavhandling *Striden om skulespråket* fra 1986 som startskuddet for historikernes interesse for språkhistorie, og dermed også for norskdomsrørsla. Haugland var i følge Hoel en pionér både fordi han lenge var blant de få som hadde nyere norsk språkhistorie som primært forskningsfelt på 1970- og 1980-tallet og fordi han var den første som så målstriden i lys av et moderne nasjonalismeteorisk rammeverk der begrepet ”kulturnasjonalisme” sto sentralt.³⁴ Det er også den nyere nasjonalismeforskningen som på 1990-tallet ga grunnlaget for mesteparten av den historiefaglige forskningen om norskdomsrørsla som ble gjort på 1990-tallet. Denne forskningen hadde to geografiske forankringer. En av disse var i Volda hvor Jostein Nerbøviks Vestlandslærer-prosjekt var det faglige tyngdepunktet, og hvor det faglige arbeidet falt sammen med det politiske arbeidet for å realisere planene om et Ivar Aasen-senter som til slutt endte opp i Ivar Aasen-instituttet ved Høgskulen i Volda (1997) og Ivar Aasen-tunet i Ørsta (2000). Den andre var i Oslo hvor prosjektet ”Utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet” (1993-1997) under ledelse av Øystein Sørensen, genererte totalt 21 publiserte rapporter og enda flere upubliserte hovedfagsoppgaver. En rekke av disse fokuserte i større og mindre grad på språkhistorie, noe som kan sees i sluttresultatet av denne forskningen, boken *Jakten på det norske. Perspektiver*

---

³² Oppgavene kom ut i 1976, 1984, 1984, 1990, 1996 og 1999. De er listet med den eldste først og den nyeste sist. De følger etter hverandre kronologisk.

³³ Hoel 2005: 14

³⁴ Hoel 2005: 15

på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet som ble redigert av Øystein Sørensen.³⁵

Det er i denne sammenhengen også viktig å nevne debattene rundt Rune Slagstads *De nasjonale strateger* fra 1998. I denne boken lanserte han begrepet ”nasjonal strateg” for å beskrive de mennesker som i følge ham har hatt en særlig fremtredende rolle i nasjonsbyggingen praktisk og teoretisk. Slagstad regnet en rekke personer innen norskdomsrørsla som nasjonale strateger, noe som avfødte reaksjoner fra miljøene både i Oslo og i Volda. Mange av disse reaksjonene kom i form av artikler hvor norskdomsrørslas medlemmers rolle som nasjonsbyggere ble belyst fra nye vinkler som ikke nødvendigvis hentet næring fra språkhistorien, slik som tidligere. En rekke av disse artiklene ble samlet av Erik Rudeng i boken *Kunnskapsregimer: debatten om De nasjonale strateger* som kom ut i 1999. En del av reaksjonene som kom fortsatte også utover på begynnelsen av 2000-tallet, men det ser ikke ut til at norskdomsrørsla eller deres medlemmer har skapt like mye interesse i historiefaglige kretser som på 1990-tallet. Det finnes mange forklaringer på dette, men hvis jeg skal trekke frem en, er det at nasjonalismeforskning etter 2005 ikke lenger ser ut til å vekke like mye interesse som i årene før 1905-jubileet.

Oppgavens struktur

Ved siden av dette kapittelet, er det fire kapitler i denne oppgaven. Kapittel nummer to er delt i to. Den første delen er en biografisk skisse av Hulda Garborgs liv, mens den andre delen er en skisse av den generelle utviklingen av norskdomsrørsla. Det tredje og det fjerde kapittelet er henholdsvis drøftinger av hennes teorier om grunnlaget for den norske nasjonen og kvinner som de viktigste aktørene innen den norske nasjonen. Kapittel fem er et avsluttende kapittel hvor jeg vil trekke sammen trådene fra resten av oppgaven og peke på noen fordeler ved å bruke tvetydighetene i Hulda Garborgs tenkning som utgangspunkt for drøftinger av den tiden hun levde i.

---

³⁵ Hoel 2005: 15-16. *Jakten på det norske* kom ut i 2001.

Kapittel 2:

Hulda Garborg og norskdomsrørsla

Innledning

Formålet med dette kapittelet er todelt. For det første skal det være en biografisk skisse av Hulda Garborgs liv og forfatterskap. I denne skissen vil jeg særlig legge vekt på å beskrive de menneskene, ideene og kretsene som banet vei inn i norskdomsrørsla for henne. For det andre skal det være en skisse av hva norskdomsrørsla var, hva dens røtter var og hvordan den utviklet seg som sosial, kulturell og politisk bevegelse. Kombinert med beskrivelsen av norskdomsrørsla, vil denne biografiske skissen utgjøre rammene for de to neste kapitlene som vil ta for seg henholdsvis Hulda Garborgs nasjonale arbeid for å forme nasjoner om til gode hjem og hennes syn på kvinner og deres plass i hjemmet og den norske nasjonen.

Hulda Garborgs liv

Hamar: barndommen

Hulda Karen Bergersen ble født på gården Saastad i Stange den 22. februar 1862 som den yngste av tre søstre. Faren Christian Fredrik Bergersen (1829-1873), var antageligvis av bondeslekt, mens moren Marie Petrine Olsen (1835-1888) i følge Johs. A. Dale var av husmannsslekt.³⁶ Hun skrev selv i *Barndomsminne* at moren var av en byslekt som opprinnelig hadde innvandret fra Böhmen for å arbeide på Hadeland glassverk, men dette blir avvist av både Dale og Tor Obrestad i deres respektive biografier.³⁷ Hulda Garborg påstand om morens slekt og ikke minst hennes skildringer av faren som jurist og velstående gårdseier i *Barndomsminne*, er interessante i denne sammenhengen fordi de gir uttrykk for en spenning i hennes offentlige presentasjon av seg selv. På den ene siden ønsket hun å vise at hun stammet fra dyktige, arbeidsomme og urbane folk rimelig høyt oppe på den sosiale rangstigen. På den andre siden brukte hun de første sidene av *Barndomsminne* på å skildre gården Saastad som sete for mektige og velstående bønder allerede i borgerkrigsperioden på 1100-tallet.³⁸ Den delen som blir skildret nøyest i *Barndomsminne*, er likevel hennes liv på Saastad og Hamar. Her la hun mye vekt på å skildre stedene og livet der som godt rotfestet i de norske

---

³⁶ Dale 1961: 9-10

³⁷ Garborg 1935: fotnote en og to på side 47

³⁸ Garborg 1935: 6-7

bonde tradisjonene hvor verdier som selvstendighet, stolthet og solidaritet sto sterkt. Gjennom sin oppvekst og fødested fremsto hun dermed indirekte som en bærer av den gamle, selvstendige bondekulturen som fantes i Norge før unionene med Danmark og Sverige. Samtidig oppnådde hun å følge sitt motto om å aldri skrive ”um anna enn det ein elsker” og ”med tong og gløymse skal [...] straffe det ein tykte var stygt på vandringi gjennom livet”.³⁹ Det som her ble straffet med glemsel var resten av hennes liv i og ved Kristiania, som med sin urbanitet ikke passet inn i bildet av en kvinne av bondeætt.

En annen ting som ikke passet inn var foreldrenes skilsmisse i 1864. Begge biografene mener at årsaken til skilsmissen lå i de mange festene faren holdt på Saastad.⁴⁰ Obrestad skriver at skilsmissen i tillegg skyldtes farens voldelige adferd mot moren og hans mange damehistorier.⁴¹ Etter skilsmissen ble døtrene adskilt. Hulda Garborg reiste med moren til Hamar, mens de to eldste døtrene ble med faren til Kristiania. I tiden etter skilsmissen gikk det nedover med faren både økonomisk og sosialt. På grunn av gambling og diverse dårlige investeringer, mistet han både gården og advokatpraksisen. De siste årene frem til sin død i 1873, tilbrakte han på Sæther gård på Nordstrand hos Mathilde C. Andersson som en slags juridisk rådgiver.⁴² Andersson tok seg av hennes to eldste søstre etter at faren døde, men ser ikke ut til å ha vært like godt likt av begge. Hun adopterte etter hvert eldstesøsteren Martha Elide, mens Sophie Wilhelmine som var den nesteldste, flyttet tilbake til moren på Hamar i 1871.⁴³ Ved en skjebnens tilfældighet bodde også Peter Christen Asbjørnsen på Sæther gård og han ble etter farens død en slags adoptivfar for de to eldste søstre.⁴⁴ Selv om det ikke finnes kilder som forteller om Asbjørnsen hadde noe direkte kontakt med Hulda Garborg, fikk hun likevel gjennom sine søstre bånd til en mann som hun mente sto for mange av de samme tingene som hun selv skulle stå for senere. Dette var hun selv nøye på å fortelle i *Barndomsminne*.⁴⁵

Begge biografene mener skilsmissen preget Hulda Garborg for livet, men tiden på Hamar var også betydningsfull på en annen langt mer positiv måte. Kristian Gløersen som var en av

---

³⁹ Garborg 1935: 61-62

⁴⁰ Dale 1961: 12

⁴¹ Obrestad 1992: 12. At moren søkte om skilsmisse og fikk det fordi faren mishandlet henne, har Obrestad funnet frem til i et brev fra Hulda Garborg til Arne Garborg 13. januar 1888. Jeg har ikke funnet dette brevet i mine kildeøk.

⁴² Obrestad 1992:15

⁴³ Obrestad 1992: 14-15

⁴⁴ Dale 1961: 14

⁴⁵ Garborg 1935: 96

hennes første lærere, var en glødende grundtvigianer med utdannelse fra Sagatun ved Hamar.⁴⁶ Glørsens skole var en pikeskole, hvor undervisningen i stor grad baserte seg på den grundtvigianske undervisningsmetoden hvor elevene ble oppmuntret til læring gjennom selvstendig refleksjon og erfaring. Hans viktigste mål for undervisningen var at hans elever skulle bli selvstendige kvinner som kunne klare seg senere når de ble mødre, koner og husfruer. Hulda Garborg skildrer i sin erindringsbok hvordan han satte skille mellom kvinner og damer. Kvinner var det han utdannet sine elever til, damer var det jenter i overklassen ble utdannet til når de ble opplært i ”holdning”, broderier og ”fruentimmerier”.⁴⁷ Det er ikke usannsynlig at hans holdning la en del av grunnlaget for Hulda Garborgs eget kvinnesyn, som i stor grad nettopp handlet om behovet for å gi piker praktisk utdannelse som ville gjøre dem i stand til å være gode mødre og husfruer senere.

Kristiania: ungdomstiden. Hulda Garborg blir en del av venstrebevegelsen

Hulda Garborg kom til Kristiania 13 år gammel i 1875, hvor moren og hun levde i kummerlige forhold. I 1878 var hun ferdig på grunnskolen og begynte å jobbe som butikkdame hos Mikkel Dobloug.⁴⁸ Dobloug var en politisk radikal mann, som var kjent for å selge ”rene” flagg og for å vanke i kretsen rundt Kristiania Arbeidersamfund. Arbeidersamfundet ble stiftet i 1864, med formålet å skaffe medlemmene ”nyttig og forædlende Underholdning” gjennom foredrag og diskusjoner. De første arbeidersamfund ble stiftet som forsøk på å bygge bro over de gryende klassemotsetningene mellom embetsmannsklassen og arbeiderklassen. Kristiania Arbeidersamfund skulle i utgangspunktet være en upolitisk forening, men hadde i realiteten et ”mildt konservativt” styre.⁴⁹ Utover 1870-tallet hadde det i midlertid blitt stadig mer politisert og radikalisert, noe som resulterte i at det konservative styret som hadde ledet samfundet frem til da ble kastet og stedet ble det Morgenbladet kalte for ”en Bule for den laveste Radikalisme”.⁵⁰ Blant de som var medlemmer i Arbeidersamfundet på samme tid som Hulda Garborg, var Bjørnstjerne Bjørnson, J.E Sars, Georg Brandes og Hans Jæger.

Det var i Arbeidersamfundet Dale mener Hulda Garborg fikk ”eit livssyn, eit syn som mognas med åra og fekk nye tilføde, ny rikdom, men som ho i all hovudsak held fast ved så lenge ho

⁴⁶ Garborg 1935: 53-65. Sagatun var den første norske folkehøyskolen, åpnet i 1864.

⁴⁷ Garborg 1935: 53-65

⁴⁸ Obrestad 1992: 35

⁴⁹ Dale 1961: 29

⁵⁰ Dale 1961: 30. *Morgenbladet* siteres på sidene 29-30

levde”.⁵¹ Dette livssynet la mye av grunnlaget for hennes senere arbeid og tenkning omkring kjønn og nasjon. For det første var det her hun fikk kjennskap til filosofer og forfattere som John Stuart Mill, Pjotr Krapotkin, Fjodor Dostojevskij og Georg Brandes, og for det andre var det gjennom Arbeidersamfundet at hun kom i kontakt med målsaken.⁵² Det kan også hevdes at det var her en del av hennes kjønnssyn ble utviklet. I de kretsene Hulda Garborg ble en del av, ønsket jentene å være like radikale som guttene. Som tegn på dette, røykte de, drakk likører og klippet håret.⁵³ Hennes kjønnssyn sprang altså ikke ut av en tradisjonell oppfatning av kvinners og menns oppgaver i samfunnet, men ut fra en liberal oppfatning om at kvinner og menn var likeverdige og likestilte partnere. Dette er viktig å ha i bakhodet når jeg senere går i gang med en dypere drøfting av hennes kvinnesyn i kapittel fire.

Hulda Garborg mener selv at det var gjennom Andreas Hølaas, målmannen og formannen i Arbeidersamfundet på begynnelsen av 1880-tallet, at hun ble inspirert til å begynne på Ivar Mortensson-Egnunds målskole som han drev på *Fedraheimens* kontorer sammen med brødrene Lars og Knut Liestøl.⁵⁴ Landsmålskunnskapene hun fikk her, kom hun senere særlig til å bruke i folkeopplysningskrifter. Hennes skjønnlitterære verk er derimot for det meste skrevet på riksmål. At det nettopp var hennes folkeopplysningsverker som ble skrevet på landsmål, kan brukes som et eksempel på et sentralt tema i Eric Hobsbawms bok *Nations and Nationalisms since 1780: Programme, Myth, Reality*. Her peker han på at de folkespråkene som de nasjonalistiske elitene ville basere sine nasjonsbyggingsprosjekter på, ikke nødvendigvis ble snakket eller lest av alle innbyggerne i den potensielle nasjonen. Dette gjaldt også for mange av nasjonsbyggerne selv, slik at det etter hvert oppsto behov for skoler hvor medlemmene i de nasjonalistiske bevegelsene kunne lære seg språket, for så å kunne lære andre opp i det.⁵⁵ I Hobsbawms bok fremstår dette som en av mange måter man kan ”finne opp nasjoner på”. For Hulda Garborg og de andre deltagerne på Mortensson-Egnunds og Liestøls skole handlet det om å bli kjent med den norske nasjonale kulturen gjennom utdanning i det som de anså som det egentlige norske språket. Opplæring i skriving og lesing av landsmål kan sees på som den type gjentakende praksiser som Hobsbawm i sin artikkel om oppfunne tradisjoner mente var nødvendige for å skape en følelse av forbindelse med

---

⁵¹ Dale 1961: 30

⁵² Obrestad 1992: 37

⁵³ Dale 1961: 32-33

⁵⁴ Obrestad 1992: 46

⁵⁵ Hobsbawm 1990: 122

fortiden i oppfunne tradisjoner.⁵⁶ Disse gjentakende praksisene ble videre forsterket gjennom andre praksiser, som for eksempel synging av folkeviser og nedlegging av blomster på Henrik Wergelands grav på 17. mai.⁵⁷ Poenget med både landsmålskolen og nedleggelsen av blomster på Wergelands grav, er at de kan sees som øvelser i stadfestelse av norsk nasjonal identitet som på slutten av 1800-tallet på ingen måte var fullt ut definert og fastsatt, verken blant folk flest eller blant de som regnet seg som en del av den nasjonsbyggende eliten.

Gjennom hele sin tid i Kristiania ser det ut til at Hulda Garborg tenkte å emigrere til Sophie Wilhelmine i USA. Dette kommer til uttrykk i en rekke brev til storesøsteren, hvor hun fortalte om sin lengting etter å få et bedre liv enn det hun hadde som butikkdame i Kristiania og de begynnende helseproblemene som skyldtes dårlige arbeidsforhold.⁵⁸ Disse problemene førte til at hun i 1886 fikk fri fra Mikkel Dobloug for å reise på kuropphold i fjellene.⁵⁹ Her brukte hun tiden til å lese engelsk og på denne måten forberede seg til Amerikareisen. Til tross for at hun hadde fått tilbud om å dra til USA, reiste hun ikke og tilbrakte i stedet sommeren på gården Strålberg i Nord-Østerdalen med en gruppe venninner fra Kristiania. En av disse var Arne Garborgs søster Oline, som på denne måten kunne være nær sin bror som bodde på en hytte i nærheten.⁶⁰ Om herr Garborg og fremtidige fru Garborg hadde begynt å interessere seg for hverandre allerede da, er uvisst. Hulda selv skriver i *Fra Kolbotnen og andensteds* at hun den sommeren ikke anså ham som noe mer enn en hyggelig whist-partner, men hvordan det enn var, ser forholdet til å ha blitt mer alvorlig etter hvert.⁶¹ I desember 1887 var de gift og på vei til den samme hytten i Nord-Østerdal som han hadde bodd på i 1886.

Kolbotnen: Forfatterinnen og nasjonalforkjemperen utvikles

I desember 1887 giftet Arne og Hulda Garborg seg hos byfogden i Kristiania, og reiste straks etter til hans hytte på Kolbotnen i Nord-Østerdalen. Hun må ha vært gravid allerede da, for sønnen Arne Olaus Fjørtoft Garborg ble født i slutten av mai måned i 1888.⁶² Den første tiden på Kolbotnen må ha vært hard, noe både Obrestad og Dale legger vekt på å skildre i sine biografier. Hytten var ikke ordentlig isolert, det var langt til nærmeste bygd og de levde på ett rom som skulle fungere som skrive-rom, arbeidsrom, soverom og barneværelse. Det tok også

⁵⁶ Hobsbawm i Hobsbawm og Ranger [red.] 1983

⁵⁷ Dale 1961: 34 om synging av folkeviser på landsmålskolen. Obrestad 1992: 38 om nedlegging av blomster på Wergelands grav på 17.mai.

⁵⁸ Brevs. 177

⁵⁹ Obrestad 1992: 35

⁶⁰ Dale 1961: 37

⁶¹ Dale 1961: 37

⁶² Garborg 1903a: opptegnelse for 25.mai 1888. Sidetall: 51

tid før hun opparbeidet seg de matlagingskunnskapene som hun senere baserte sine kokebøker på. Til tross for dette, beskriver Hulda Garborg i dagbokdelen av *Fra Kolbotnen og andensteds* deres første ekteskapsår som en romantisk og idyllisk periode. For henne var alt bedre på Kolbotnen; menneskene, naturen og ikke minst den nye statusen som gift frue ble kontrastert med tiden i Kristiania. I Kristiania hadde mennesker ”mange onde Øine”, og byen selv var ”en graa, skidden Uldsæk, som hvert Øieblik holdt paa at glide ned over Hode mit”.⁶³ Kolbotnen derimot var lys og ren, og menneskene ”bare gaar og venter paa Anledning til at vise mig, hvor gjerne de vil være gode mot mig”.⁶⁴ At hun fikk mye hjelp fra husfruene på nabogårdene, gir hun selv klart uttrykk for i sin tilegnelse til alle gårdskjerringene på Strålberg: ”Til Grann’Kjerringann mine ’paa Aasa og med Savala med takk for venskap og raad og hjelp i mange aar” i *Heimestell*.⁶⁵

De tunge forholdene på Kolbotnen, særlig på vinterstid, er kanskje en av grunnene til den omfattende reisingen familien Garborg foretok de ti årene de levde fast i Nord-Østerdalen.⁶⁶ Det begynte med en reise til Tyskland i 1899, hvor Arne Garborg tidligere hadde slått gjennom som forfatter med *Hjå ho mor*. Pengene fra det tyske salget gjorde det mulig for dem å reise rundt i Tyskland hele vinteren 1899, samt å ansette en barnepike til sønnen. Frem til sønnen ble gammel nok til å bli igjen hos venner og familie, hadde hun alltid barnepiker med.⁶⁷ På disse reisene fikk både Arne og Hulda Garborg en rekke inntrykk som de senere brukte i sine verker. For hennes del ser det ut som om disse reisene førte til at hun i sin nasjonale tenkning alltid søkte å plassere den norske nasjonen og folkekulturen i en videre europeisk kontekst gjennom sammenligning med andre folkekulturer. For meg fremstår dette som en sentral del av hennes nasjonale tenkning, og er derfor noe jeg kommer grundigere inn på i de to neste kapitlene.

Kolbotnen-perioden var betydningsfull på andre måter også. Det var her hun først traff mange av de vennene og meningsfellene som hun senere brukte som et nettverk i sitt folkeopplysningsarbeid, og det var her hun debuterte som forfatter. Mange av disse personene var fremtredende skikkelser innen norskdomsrørsla. De to viktigste var antageligvis Ivar Mortensson-Egnund som bodde et stykke unna Kolbotnen og Rasmus Steinsvik, som sammen

⁶³ Garborg 1903a: opptegnelse for 05.desember 1887. Sidetall: 3

⁶⁴ Garborg 1903a: opptegnelse for 05.desember 1887. Sidetall: 3

⁶⁵ Garborg 1898

⁶⁶ Med fast menes det at det var Kolbotnen de kom tilbake til fra reisene sine. For det meste reiste Garborgene ned på kontinentet om vinteren og bodde på Kolbotnen om sommeren.

⁶⁷ Obrestad 1992: kapittelet ”Draumen om Syden”

med Arne Garborg drev *Den 17de Mai*. Dette var bladet som i 1894 avløste *Fedraheimen* som det fremste bladet for norskdomsrørsla i årene rundt forrige århundreskifte.⁶⁸ I tillegg til disse, ble hun i løpet av denne perioden også god venninne med malerinnene Harriet Backer og Kitty Kielland, sosialisten Fernanda Nissen og forfatterinnen Amalie Skram. Særlig Fernanda Nissen ble en venn, støttespiller og rådgiver for livet. Hvor mye hennes vennskap betydde for Hulda Garborg, går det klart frem av dagbøkene hun skrev fra 1903 og frem til sin død i 1934.⁶⁹

Hulda Garborg debuterte som skjønnlitteraturforfatter i 1892 med romanen *Eit frit Forhold*, som i stor grad bygger på hennes egne erfaringer som fattig butikkdame i Kristiania.⁷⁰ Tor Obrestad beskriver den som en naturalistisk roman i samme litterære tradisjon som Arne Garborgs *Mannfolk* og Christian Kroghs *Albertine*.⁷¹ Begge biografene skriver at boken fikk en blandet mottagelse, både på grunn av sitt rå tema om personer som utnytter hverandre og på grunn av at den var skrevet av en kvinne. Samtidig er begge biografene nøye med å påpeke at boken har gode litterære kvaliteter, ikke minst i de nyanserte personskildringene av romanens kvinnelige skikkelser.⁷²

Hulda Garborg startet sin sakprosa-karriere som spaltist i *Den 17de Mai* på langt mer tradisjonelt og godtatt måte med artikler om hus- og matstell. I 1898 ble artikler fra denne spalten samlet og gitt ut under tittelen *Heimestell*. I denne boken ble det matoppskriftene som dannet brorparten av bokens innhold, rammet inn av kapitler om sunn byggeskikk, personlig helsestell, mat- og råvaretilberedelse og kunsten å spise sunt og godt. Dette viser en helhet i hennes tenkning som etter hvert førte til at hun prøvde å skape et nasjonalt prosjekt hvor alle sider av den norske folkekulturen skulle ha sin plass. Jeg vil komme grundigere tilbake til denne helhetstenkningen i de to neste kapitlene.

Labråten: forfatterinne og nasjonalforkjemper for alvor

Tiåret før og etter 1900 var en periode da Hulda Garborg holdt på å skape seg en selvstendig plattform for sitt nasjonssyn. Samtidig var dette en periode preget av oppbrudd og dannelselse av et nytt hjem nærmere Kristiania. Enten i 1897 eller i 1898 kjøpte Rasmus Steinsvik sammen

---

⁶⁸ Nerbøvik 2000: 217

⁶⁹ Dagbøkene befinner seg i originalform på Nasjonalbiblioteket under referansen Ms.8° 2022

⁷⁰ Dale 1961: 66

⁷¹ Obrestad 1992: 65

⁷² Dale 1961: 64. Obrestad 1992: 63-67

med Hulda Garborg og Ivar Mortensson-Egnund gården Labråten i Hvalstad, Asker.⁷³ Johs. A. Dale beskriver det nye nabolaget som ”nærast redaksjonsstaben i ”Den 17de Mai”, Steinsvik, Mortensson og Garborg”.⁷⁴ Etter hvert som flere og flere målmennesker flyttet inn på eller ved Labråten, utviklet tomten seg å bli et lite norskdomsrørslahjørne i Asker. Foruten de tre opprinnelige familiene, bodde det etter hvert her også kunstnere og politikere som Edvard Drabløs, Halvdan Koht, Rasmus Løland, Olav Nygard og Steinar Schjøtt.⁷⁵

Den første tiden på Labråten ble Hulda Garborgs mest aktive periode som folkeopplyser og samfunnsdebattant. Selv om hun allerede hadde etablert seg som forfatter av både sakprosa og skjønnlitteratur på Kolbotnen, var det først etter en reise til Island og Færøyene i 1902 at hun begynte å jobbe aktivt med bevaringen og gjenoppdagingen av den norske bondekulturen.⁷⁶ Dette var et vendepunkt i hennes nasjonale arbeid og også i hennes menneskesyn, noe som kommer frem i bøkene hun ga ut i perioden etter oppholdet. Som en direkte følge av opplevelse av færøydans denne sommeren, skrev Hulda Garborg *Songdansen i Nordlandi* og hun hadde med færøybunader i *Norske Klædebunad*. Begge bøkene kom ut i 1903, året etter reisen. Færøyene dannet dessuten mest sannsynlig grunnlaget for hennes skildring av idealsamfunnet Vestø i *Fru Evas Dagbog* fra 1905.

Det praktiske resultatet av reisen kom allerede vinteren 1902. Bare noen måneder etter at hun hadde kommet hjem fra Færøyene og Island, dannet hun en liten dansegruppe bestående av blant annet Kitty og Janna Kielland, Ella Anker, frøken Motzfeldt og Randi Blehr.⁷⁷ De første danseoppvisningene ble holdt i små, private selskaper, men utover 1903 kan man lese i hennes dagbøker at hun stadig oftere ble bedt om å vise og hjelpe til i øvinger av folkedans både i Kristiania og andre steder innenfor og utenfor Norge. Johs. A. Dale skriver blant annet at hun allerede det samme året fikk invitasjon fra Ann Margret Holmgren og direktøren for Nordiska Museet, dr. Hazelius, om å komme til Stockholm og vise frem folkedans der.⁷⁸ Som en støtte for undervisningen, ga hun i 1903 også ut to hefter som skulle hjelpe interesserte til å lære mer om de historiske røttene og forskjellige måter å danse folkedans på. Der den allerede

---

⁷³ Det ser ut til å være en uenighet mellom Dale og Obrestad her. For sikkerhets skyld nevner jeg derfor begge årstallene. Dale referer til dette kjøpet på side 44, Obrestad på side 72. Begge er likevel enige om at Arne Garborg ikke ble konsultert før etter kjøpet ble gjort.

⁷⁴ Dale 1961: 44

⁷⁵ Grepstad 2002: 344

⁷⁶ Denne reisen er beskrevet i fortellingen ”Min Ederdunsdyne” som er en del av *Fra Kolbotnen og andensteds*.

⁷⁷ Obrestad 1992: 107. Ella Anker var datteren til Herman Anker og den som i følge Dale introduserte folkedans i Norge.

⁷⁸ Dale 1961: 89

nevnte *Song-Dansen i Nord-Landi* var et teoretisk forsøk på å risse opp en historisk bakgrunn for den nordiske sangdansen, var *Norske dansevisur* en praktisk anvisning for hvordan selve dansen skulle utføres.

I sin artikkel ”Bunaden – stagnasjon eller nyskapning”, hevder Astrid Oxaal at Hulda Garborgs interesse for dans trakk med seg en interesse for folkedrakter.⁷⁹ Dette blir bekreftet av Johs. A. Dale som hevder at bygdedraktene trengs, skal det bli ”den rette stil og stemning, må det lyse av kvite skjorteermer, stakkar skal vippe, og helst skal det glitre i søljer også”.⁸⁰ På den andre siden går det også an å hevde at Hulda Garborgs interesse for norske folkedrakter var en selvstendig del av hennes generelle interesse for norsk folkekultur, og at utgivelsen av *Norsk klædebunad* i 1903 er et bevis på dette. Et annet bevis var hennes spalte ”Heimen” i Olaf Nordlis blad *For bygd og by*, som hun hadde ansvaret for mellom 1913 og 1919. Denne spalten er ikke en del av mitt kildegrunnlag, men blir nevnt av både de to biografene og av Liv Heidrun Skaar Heskestad i hennes hovedfagsoppgave om Hulda Garborgs nasjonale arbeid fra 1984. Slik jeg kan lese det ut fra disse kildene, var denne spalten et middel for å spre konkret kunnskap og råd om norske bunader blant bladets kvinnelige lesere.

Hulda Garborgs interesse for folkedrakter, folkemusikk og landsmål ser videre ut til å ha blitt kombinert i hennes arbeid for et fast landsmålsteater, som begynte i 1895 med opprettelsen av Det Norske Spellaget og som kulminerte med opprettelsen av Det Norske Teateret i 1912. Johs. A. Dale skriver at behovet for et eget målteater var stort på 1890-tallet, fordi de faste teatrene i Norge ikke ønsket å spille målteater siden det ikke fantes nok seriøse landsmålsstykker, at det var unaturlig for skuespillere trent i et dansk scenespråk å snakke dialekt og at det heller ikke var behov for et eget fast landsmålsteater ettersom amatørslag som Vestmannalaget spilte landsmålsstykker godt nok.⁸¹ At disse forklaringene kan ha noe for seg, viser Huldas Garborgs egne dagboksopptegetninger hvor hun skriver om hvordan både hennes egne og andre landsmålsstykker ble ødelagt av skuespillere som ikke klarte å snakke den dialekten stykket var skrevet på.⁸² Et eget målteater ville i følge henne og Arne Garborg bøte

⁷⁹ Oxaal i Sørensen [red.] 2001: 146

⁸⁰ Dale 1961: 99

⁸¹ Dale 1961: se hans skildring av forholdene i kapittelet som heter ”Teaterstyrar”

⁸² Se blant annet Garborg 1962: dagboksopptegetning for 19.april 1913, hvor hun kommenterer skuespilleres problemer med å uttale landsmål i Oscar Braatens stykke *Ungen*. Se dessuten Dale 1961: 109

på denne situasjonen, samtidig som det også kunne være et ledd i deres forsøk på spre landsmålet til hele det norske folk.⁸³

Arbeidet med et fast målteater startet for alvor høsten 1910, da Hulda Garborg samlet en gruppe skuespillere på Labråten for å øve inn et program bestående av landsmålsstykker skrevet av blant annet henne, Ivar Mortensson-Egnund og Ivar Aasen. Formålet med øvingene var å reise på turné for å samle inn startkapital for et fast målteater.⁸⁴ I årene 1910 til 1912 gjennomførte Spellaget, som gruppen ble kalt, tre turnéer av varierende lengde i Norge. Hun beskrev disse turnéene som generelt vellykkede. Særlig suksessfulle ser turnéene i 1911 og 1912 ut til å ha vært, men til tross for dette ble Spellaget oppløst etter den tredje turnéen i 1912. Dette skyldes både at Hulda Garborg selv og de andre skuespillerne hadde begynt å bli slitne, men også at det begynte å tære på deres økonomi. Hun sørget for at alle skuespillerne fikk kontrakter og at de fikk betalt, men siden midlene i utgangspunktet var få, var dette et prosjekt som ble drevet mer på bakgrunn av idealisme enn god råd.⁸⁵ Til tross for dette hadde Spellaget klart å samle inn en del penger til et fond som skulle brukes for å grunnlegge et fast teater. For å samle inn resten av det nødvendige beløpet, satte Hulda Garborg i gang en innsamlingsaksjon hvor de som var interessert, kunne gi penger ved å kjøpe aksjer i selskapet.⁸⁶ 22. november 1912 ble Det norske Teateret stiftet med Rasmus Rasmussen som teatersjef og Hulda Garborg som formann av teaterstyret, en oppgave hun fortsatte med frem til 1914.⁸⁷ Senere hadde hun en periode som styremedlem fra 1919 til 1925, og ble dessuten ofte brukt både som forfatter og som instruktør.⁸⁸ Etter 1925 ser det ikke ut som om hun var aktivt inne i ledelsen av teateret mer.

Parallelt med sitt folkeopplysningsprosjekt, utviklet Hulda Garborg sine tanker om kvinners stilling i det norske samfunnet videre fra de standpunktene hun hadde fått i sin ungdomstid. Kort skissert mente hun at kvinner og menn var vesensforskjellige på grunn av sitt biologiske kjønn og fysiske utrustning. Til forskjell fra blant annet Gina Krog og Fredrikke Marie Qvam som mente at de biologiske forskjellene ikke burde spille noen prinsipiell rolle for samfunnets utforming, hevdet Hulda Garborg at det var bare ved å rendyrke de biologiske forskjellene at

⁸³ Skaar Heskestad: 26. Arne Garborg skrev i 1898 artikkelen "Målteater" hvor han for første gang beskrev sine planer for et målteater.

⁸⁴ Dale 1961: 109

⁸⁵ Dale 1961: 110

⁸⁶ En kopi av dette oppropet finnes blant Hulda Garborgs originale dagbøker for 1913. Ms. 8° 2022: 24.

⁸⁷ Kopi av oppropet finnes i Hulda Garborgs dagbok for perioden 15.juli – 27. oktober 1915 og ligger i boksen Ms. 8° 2022: 17-26

⁸⁸ Obrestad 1992: 158

det fremtidige norske samfunnet kunne fungere optimalt. Dette synet har blant annet blitt kalt for komplementært, fordi de to kjønnes ulike egenskaper er ment å utfylle hverandre og skape en harmoni både mellom individer og i samfunnet generelt.⁸⁹ Hennes parallelle utvikling av kvinnesyn og folkeopplysningsprosjekt, gjenspeilte seg i de områdene av den norske folkekulturen hun valgte å jobbe med og hvem som var hennes tenkte leserkrets. Folkedans, folkedrakter, mat og husstell er alle områder som kvinner enten hadde større praktisk interesse av eller som de kunne drive med uten å tre for mye inn i samfunnets offentlige rom. På denne måten ble Hulda Garborgs folkeopplysningsprosjekt primært et prosjekt som henvendte seg til kvinner og som brukte argumenter og symboler som hadde utspring i de kvinnelige sfærene av det norske samfunnet.

Hulda Garborg presenterte klareste sitt kvinnesyn i to bøker om fru Eva. Den første av disse het *Kvinden skabt af manden* og kom ut anonymt i 1904. Dette var hennes svar på Otto Weiningers bok *Geschlecht und Character* som hadde kommet ut året før i Wien, og som Tor Obrestad hevder slo ”ned som ei bombe i samtida sin filosofiske debatt”.⁹⁰ Det samme kan også hevdes om Hulda Garborgs svar til Weininger. Boken ble en salgssuksess med ti opplag det første halvåret og over 12 000 trykte eksemplarer. Obrestad mener suksessen hadde tre grunner.

”For det første hadde boka eit innhald som appellerte til den breie kvinnepolitiske interessa for kvinneleg driftsliv i tida, for det andre var forfatteranonymiteten og det utfordrande i innhaldet pirrande, og for det tredje vart det sagt temmeleg åpent at det var ein nøkkelroman som Hulda Garborg hadde skrive om samlivet mellom to av landets førande personlegdommar.”⁹¹

Reaksjonene på boken, hvor Hulda Garborg gir Weininger rett i mange av hans negative påstander om kvinners natur, ble kraftige fra kvinnesakshold. For Ragna Nielsen vitnet boken om at forfatterinnen hadde ”alle slavindens mærker”, mens Gina Krog skrev i *Nylænde* at om ”kvindesagen taler i det hele forfatteren dumt som mobben”.⁹² Andre var mer positive. Blant annet mente Knut Hamsun at dette var noe av ”det bedste, som *er* gjort” og ektemannen Arne mente boken var i klasse med Camilla Collets bøker.⁹³ Muligens oppmuntret av den i alle fall

⁸⁹ Se blant annet Ida Bloms artikkel ”Gender and Nation in International Comparison” fra 2000 for et eksempel på hvordan kjønnskomplementær tenkning kan brukes i norsk nasjonalismeforskning.

⁹⁰ Obrestad 1992: 120

⁹¹ Obrestad 1992: 125

⁹² Garborg 1962: dagboksopptegnelse for 02.mai 1904. Sidetall: 33. Krog sitert i Obrestad 1992: 126-127

⁹³ Garborg 1962: dagboksopptegnelse for 05.mai 1904. Sidetall: 33. Arne Garborg sitert i Obrestad 1992: 127

økonomiske suksessen og med behov for å avklare sine synspunkter, skrev hun en oppfølger ved navn *Fru Evas Dagbog* som kom ut i 1905. Ut fra dagboken, hvor hun ellers noterte alle kommentarene, kritikkene og berømmelsene hun fikk for sitt arbeid, ser det ikke ut til at oppfølgeren vekket like stor interesse som *Kvinden skabt af manden*.

Dette betydde ikke at Hulda Garborg sluttet å gi ut bøker hvor hun argumenterte for sitt kjønnskomplementære syn som det eneste riktige for nasjonen. I årene 1909 og 1910 ga hun ut to bøker om Jean-Jacques Rousseau hvor hun både skrev om hans filosofiske verker slik hun tolket dem og om deres betydning i hennes samtid. Den første av disse bar tittelen *Rousseau og hans tanker i nutiden*, mens den andre bare het *Rousseau*. For begge bøkene gjaldt det at hun brukte hans filosofi som en støtte for sitt syn om hva som burde være den naturlige levemåten for mennesker og hvordan man kunne skape et samfunn hvor alle mennesker kunne bli lykkelige. Både disse og de to bøkene jeg skrev om ovenfor vil bli nærmere utdypet i kapittelet om Hulda Garborgs kvinnesyn. Her gjenstår det å beskrive kort de siste 20 årene av Hulda Garborgs liv og noen av de mulige årsakene til at hennes arbeid ble stadig mindre lagt merke til i hennes samtid.

Når jeg leser biografiene får jeg inntrykk av at Hulda Garborgs arbeid på 1920- og 1930-tallet ikke nødvendigvis slakket av på farten, men at dens karakter forandret seg fordi hun i stadig større grad ble en ensom gallionsfigur for rørsla. Dette betydde ikke at hun ble en passiv aktør innen rørsla. Hun holdt seg stadig oppdatert i dagsaktuelle saker, og ble bedt om å holde taler og skrive bokanmeldelser, samtidig som hun også hadde blitt engasjert i andre saker som ikke hadde en direkte sammenheng med hennes arbeid innen norskdomsrørsla. Ut fra dagboksnotater kan man se at hun under første verdenskrig hadde blitt pasifist, samtidig som både hun og Arne ble engasjert i det skandinaviske georgianismemiljøet. Georgianisme er en sosialteori utviklet av briten Henry George som baserte seg på en mer rettferdig fordeling av jorden. Dette er en teori jeg kommer tilbake til i beskrivelsen av norskdomsrørslas utvikling. Utvidelsen av hennes interesseområder, kan kanskje sees som et bilde på utviklingen av norskdomsrørsla. Dette var en bevegelse som gikk fra å være rimelig radikal og positiv, til å bli en bevegelse som ble stadig mer konservativ og reaksjonær. Til slutt virker det som om den mistet betydning fordi dens prosjekter enten ble overtatt av andre slik som Øystein Sørensen og Ole Dalhaug begge ser ut til å hevde, eller fordi den hadde utspilt sin rolle i det

norskdomsrørslas viktigste symboler ble overtatt av andre bevegelser.⁹⁴ Med referanse til Hulda Garborgs liv, går det dessuten an å tilføye at bevegelsen kanskje også mistet slagkraft fordi menneskene som utgjorde den ble mer interessert i andre saker.

En annen grunn til at Hulda Garborg følte seg isolert, kan skyldes at hennes skjønnlitterære karriere stadig oftere ble forbigått av kritikerne. Dale og Obrestad har begge forklaringer på dette. Dale forklarer forbigåingen med alle de forholdene som jobbet mot henne i hennes diktning. Det første av disse var at det språket Hulda Garborg var opplært i var dansknorsk og uten skikkelig grammatikkopplæring, noe som senere kom til å hindre henne da hun begynte å skrive på landsmål. Hun fikk også problemer fordi hennes ønske om å skildre fantasi og følelser ikke passet sammen med kravet om realisme og sannhet på 1880-tallet. Hun hadde i tillegg problemer med å få tid til diktningen sin, og til å skape en forfatterplattform som var uavhengig fra Arne Garborgs.⁹⁵ Et bevis på at hun savnet tid til sin egen diktning, er de mange dagboknotedtegnelsene hvor hun skriver om sine daglige gjøremål og beklagelsene over mangel på tid til å skrive. Et annet bevis er den gleden hun følte når hun endelig fikk sitt eget skrivebord etter noen år på Labråten, slik at hun ikke måtte rydde vekk skrivearbeidet fra spisebordet hele tiden. Til forskjell fra Arne Garborg, kunne ikke hun trekke seg tilbake til sitt eget rom når huslige oppgaver eller besøkende forstyrret henne. Skrivebordet oppfylte dermed den funksjonen som et eget rom gjorde i Virginia Woolfs berømte essay *A room of one's own*. Det ga henne et sted til å tenke uforstyrret som hun ikke hadde hatt tidligere.

Ved siden av tidsmangel, var hennes bøker også preget av et lettere anstrengt dikterisk forhold til Arne Garborg. I begynnelsen samarbeidet de om deler av hverandres bøker, men etter hvert opphørte dette samarbeidet. Senere fikk Hulda Garborg spørsmål om ektemannen hadde hjulpet henne med hennes bøker, i betydningen om han hadde skrevet noen av delene for henne. I hvert fall en av hendelsene vet vi at spørsmålet satte dype spor, for hun skrev ned hele samtalen i sin dagbok. Året er 1919 og Hulda Garborg er i et fødselsdagsbesøk kort tid etter utgivelsen av diktet *Hiawathas drøm*. Her opplever hun først å få en kompliment for diktet, for så å bli spurt om hun virkelig skrev hele diktet selv. Hennes kommentar på spørsmålet var:

---

⁹⁴ Øystein Sørensen skriver om symbolkampen i innledningsartikkelen "Hegemonikamp om det norske. Elitenes nasjonsbyggingsprosjekter 1770-1945" i artikkelsamlingen *Jakten på det norske. Utviklinger av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet* som han var redaktør for. Ole Dalhaug skriver om det samme i sitt oppsummeringskapittel "Målreisning og identitet" i hovedfagsoppgaven *Mål og mening. Målreisning og nasjonsdannelse 1877-1887*. Se særlig side 195.

⁹⁵ Dale 1961: 122-125

”Ja, de tror altsaa at man er en saa elendig æreløs charlatandame. Og at G. [Arne Garborg] gider være medskyldig i det. De andre bærer ikke hans navn og forsøker at flyte paa det, men det skulde altsaa jeg gjøre. Efter ”Kvinden skabt af Manden” og Rousseau-bøkene hørte jeg det samme. G. havde ikke læst en eneste af Rousseaus bøker og har det ikke endnu.”⁹⁶

Følelsen av tidsmangel og av å være underlagt ektemannens dikteriske kontroll, kan også være med å forklare den ujevne kvaliteten i hennes verker som Tor Obrestad påpeker i sin biografi. Ved siden av dette, mener han at hennes verker også ble forbigått på grunn av den vekslende formen hun valgte å skrive i både når det kommer til sjanger og målform, det ”skandalepregede” innholdet i noen av hennes beste bøker, hennes kjønn og ekteskap med Arne Garborg, hennes uvilje mot å oppføre seg slik det var forventet av en dame i hennes samtid og at hun falt mellom to stoler siden hun verken var et ordentlig bygdemenneske eller en monden kulturdame.⁹⁷

Både Dales og Obrestads begrunnelser peker på mulige og viktige årsaker til at Hulda Garborg i dag ikke er like kjent som sin mann. Tidsmangelen og ekteskapet med Arne Garborg var utvilsomt med på å bidra til at hennes verker har blitt glemt, eller ikke vurdert som viktige. Etter min mening er det også mulig å forklare nedvurderingen av hennes bøker med en følelse av et arbeid i stadig forandring. Verken hennes skjønnlitterære verker eller hennes folkeopplysningsskrifter kan sees som fortsettelser av en fastsatt retning. Snarere er de forsøk på å utvikle tanker i dialog med bøker hun hadde lest og erfaringer hun hadde gjort gjennom sitt liv som aktivt samfunnsmenneske. Utviklingspreget fører til at det blir vanskelig å sette fast hennes bøker til bestemte litterære perioder og strømninger, men som nettopp på grunn av dette kan sees som eksempler på den tiden og det millombrøytet hun levde i. Det samfunnet som Hulda Garborg levde i, var et samfunn som befant seg på terskelen til noe helt nytt, samtidig som fortiden ennå ikke hadde blitt et fremmed land. På samme måte inneholdt hennes bøker tanker om det helt nye og det helt gamle om hverandre, noe som førte til at hun havnet i en mellomposisjon som også preget norskdomsrørsla. Det er denne bevegelsen som vi nå skal se nærmere på.

Norskdomsrørsla

I forrige kapittel definerte jeg norskdomsrørsla som en av mange venstrebevegelser på slutten av 1800-tallet. Denne bevegelsen var særlig opptatt av å fremme landsmål og bondekultur

⁹⁶ Hulda Garborg sitert i Obrestad 1992: 227

⁹⁷ Obrestad 1992: se kapittelet som heter ”Det offentlige rommet” hvor Obrestad lister opp disse og mange andre grunner til at Hulda Garborg ikke ble anerkjent som forfatter i sin samtid.

som grunnlag for norsk nasjonsbygging. På grunn av dette blir den også ofte kalt for målrørsla. Jeg mener dette begrepet er for snevert, siden det bare fokuserer på det lingvistiske arbeidet som ble gjort innen bevegelsen. I min oppgave vil jeg derfor bruke begrepet norskdomsrørsla for også å favne om de delene av bevegelsen som ikke arbeidet direkte med fremming av landsmål i den norske offentligheten. Målfokuset vil likevel være til stede i betegnelse 'målmann' og 'målkvinne', som jeg kommer til å bruke om norskdomsrørslas medlemmer. Dette er en betegnelse som ble brukt av medlemmene selv rundt forrige århundreskifte for å markere deres politiske og kulturelle tilhørighet. Likeledes vil betegnelsen 'målsak' bli brukt om kampen for å fremme landsmål som det eneste norske skriftspråket og grunnlaget for den norske nasjonen, fordi dette var en betegnelse norskdomsrørslas medlemmer selv brukte om sitt arbeid. Hvordan denne bevegelsen oppsto og hvordan den utviklet seg, er det neste jeg skriver om i dette kapittelet.

Røttene

Ved siden av norskdomsrørsla, omfattet i følge Jostein Nerbøvik også kvinnestemmerettsbevegelsen, lekmannsbevegelsen og avholdsbevegelsen grunnlaget for den brede venstrebevegelsen.⁹⁸ Felles for disse bevegelsene var at de kjempet for retten til deltagelse i det politiske livet på Stortinget og for forandringer i det sosiale og kulturelle livet, basert på deres visjoner av hva det norske samfunnet *burde* være i fremtiden. Samtlige av disse bevegelsene hadde røtter i den såkalte assosiasjonsånden. Dette er et begrep som brukes for å beskrive utviklingen av organisasjonssamfunnet i Norge på midten av 1800-tallet, hvor nystartede foreninger og lag på en og samme tid fungerte som forsvarsvåpen i hamskiftetiden og redskaper for de endringsprosessene de var ment å stagge.⁹⁹

Politisk hadde norskdomsrørsla sitt utspring i de spenninger som oppsto etter at tanken om en forening av de tre skandinaviske nasjonene, for alvor ble knekt som følge av Danmarks nederlag mot Prøyssen i 1864. Forut for denne krigen hadde det vært argumentert med at de tre nasjonene burde inngå i en forsvarsalliansen for å forsvare seg mot sine mektige naboer i sør og øst. Etter at Danmark ikke fikk støtte i krigen mot Prøyssen i Norge og Sverige, svant interessen for en skandinavisk union i Danmark. Nerbøvik hevder i sin *Norsk historie 1870-1905: frå jordbrukssamfunn mot organisasjonssamfunn* at dette førte til at skandinavisme i Norge endte opp med tanken om en sterkere tstatsforbindelse med Sverige og at

---

⁹⁸ Nerbøvik 1986: 184-202

⁹⁹ Nerbøvik 1986: 17

skandinavisme ble til unionisme.¹⁰⁰ Denne tanken kom blant annet til uttrykk i den andre unionskomitéens råd om å gjøre unionen enda sterkere gjennom integrasjon på flere områder. Disse rådene møtte utover 1870-tallet motstand i den såkalte ”det unge Noreg”-kretsen”, som protesterte mot forslaget om større unionelt samarbeid under slagordet ”Heller røysleg uliksskap i eit laust samband enn formell likskap i eit fast!”.¹⁰¹ Slagordet gir uttrykk for at kampen mot større unionelt samarbeid i denne kretsen ble jevnstilt med deres kamp mot embetsstanden, noe som får Nerbøvik til å hevde at ”unionspolitikken [vart] knytt nærmare til den indrepolitiske utviklinga”.¹⁰²

Sosialt hadde rørsla utgangspunkt i bygdene, som i andre halvdel av 1800-tallet gjennomgikk store forandringer. Nye kommunikasjons-og transportmuligheter, obligatorisk og bedre skolegang, nye dyrkningsmetoder, nye finansieringsmuligheter og et stadig mer integrert nasjonalt marked, førte til det Inge Krokann har kalt ”det store hamskiftet”. I artikkelen ”Inge Krokann og det store hamskiftet” skriver Jostein Nerbøvik at dette begrepet hadde tre essensielle karakteristikk. For det første skjedde den utviklingen som hamskiftet betegnet både brått og sent, for det andre var det de ytre formene i bondekulturen som forandret seg og for det tredje ga dette begrepet uttrykk for en følelse av at mennesker innen den tradisjonelle bondekulturen hadde blitt skjøvet ut av likevekt og nå søkte tilbake til den tapte likevekten igjen. I letingen etter likevekt, utviklet det seg en prosess hvor bondesamfunnet etter hvert måtte skifte ut lokale og regionale perspektiver og horisonter med en nasjonal bevissthet.¹⁰³ Samtidig skapte disse prosessene en rekke spenninger i det norske samfunnet, og ga grobunn for fremvekst av ideologiske bevegelser som for eksempel norskdomsrørsla. På en og samme tid går det an å se disse bevegelsene som forsvarsreaksjoner mot de store forandringene i bondesamfunnet, som var ”kulturelt halde på sida og unnatrengt, truga av identitetskrise og oppløysning”, og som bevegelser som arbeidet for ”å forme det nye på eige grunnlag og på egne føresetnader”.¹⁰⁴ Denne doble funksjonen av både forsvar av det gamle og arbeidet for det nye, er etter min mening en del av grunnlaget for det jeg oppfatter som en av tvetydighetene i norskdomsrørsla og som en av mange måter dens millombrøyte kom frem på.

---

¹⁰⁰ Nerbøvik 1986: 185

¹⁰¹ Nerbøvik 1986:185

¹⁰² Nerbøvik 1986: 185

¹⁰³ Nerbøvik 2000: 147

¹⁰⁴ Nerbøvik 2000: 147

Kulturelt hadde rørsla røtter i kretsene rundt Ernst Sars og Bjørnstjerne Bjørnson i Kristiania på 1870- og 1880-tallet, hvor man utviklet en tanke om en åndelig, nasjonal og politisk gjenfødelse basert på den norske bondekulturen. Særlig viktig ble Ernst Sars' to-kulturslære, hvor synet på den norske bonden som bæreren av det norske, demokratiske verdsettet sto i motsetning til embetsmannsstanden som ble ansett for å være udemokratisk og fremmed. Innen norskdomsrørsla ble dette synet på bonden som den opprinnelige nordmannen utviklet videre av Arne Garborg. Han hevdet at det var særlig i språket at bøndene hadde klart å bevare sin norske særart og at det var på dette språket, og ikke på det som ble snakket i byene, man burde basere en ny nasjonalkultur.¹⁰⁵ Både Sars' to-kulturslære og Garborgs to-nasjonslære kan sees som eksempler på det Eric Hobsbawm i *Nation and Nationalism since 1780* har kalt for den nasjonalistiske måten å definere nasjonen på. Denne skiller seg ut fra sin motsetning, den revolusjonært-demokratiske måten, ved å oppfatte grunnlaget for dannelse av nasjonale, politiske enheter ut fra språklige, religiøse, etniske eller andre kriterier og ikke ut fra en oppfatning om at det var selvstendige borgere gjennom sitt samtykke som dannet en nasjon.¹⁰⁶ Poenget var at den norske nasjonen ble oppfattet som en naturgitt og uforanderlig størrelse både av Sars og Garborg, noe som gjorde det viktig å definere hva denne naturgitte og uforanderlige størrelsen kom til uttrykk i og det er dette definisjonsforsøket som kjennetegner utviklingen av norskdomsrørsla på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet.

Utviklingen

Den politiske utviklingen

Norskdomsrørslas utvikling som en egen bevegelse innen den større venstrebevegelsen, begynte for alvor på 1870- og 1880-tallet i kretsene rundt institusjoner som Det Norske Samlaget, Vestmannalaget og bladet *Fedraheimen*.¹⁰⁷ Det ser særlig ut til at det var kretsen rundt Samlaget som etter hvert utviklet seg til det førende politiske senteret i denne bevegelsen. Den besto av intellektuelle og studenter som hadde flyttet til Kristiania fra landsbygden, og som ønsket å gjøre målsaken til et politisk middel i forbedringen av

¹⁰⁵ Arne Garborg skrev en rekke artikler om dette tema. Se blant annet "Vor Nationale Situation" som kom ut i *Samtiden* i 1900.

¹⁰⁶ Hobsbawm 1990: 22. Skillet mellom nasjonalistiske og revolusjonært-demokratiske definisjoner av nasjonsbegrepet spiller videre på skillet mellom fransk og tysk nasjonalisme, hvor fransk nasjonalisme først og fremst beskrives som en politisk nasjonalisme hvor nasjonal tilhørighet defineres ut fra statsborgerskap. Tysk nasjonalisme blir på sin side først og fremst definert ut fra etnisk, kulturell eller religiøs tilhørighet som er en del av individet fra fødselen av og som individet ikke kan velge.

¹⁰⁷ Dalhaug 1995: kapittel 4. Bladet *Fedraheimen* fungerte i følge Ole Dalhaug som en uoffisiell koordineringsinstans ved at den tok på seg mange av de oppgavene en offisiell organisasjon ville gjort til vanlig.

bøndenes sosiale, økonomiske og politiske forhold. Vestmannalaget i Bergen var den andre viktige kretsen i bevegelsen på slutten av 1800-tallet. Ole Dalhaug skriver i sin hovedfagsoppgave *Mål og mening. Målreisning og nasjonsdannelse 1877-1887* at denne kretsen hadde et mer folkloristisk forhold til den nasjonale bondekulturen og målsaken, muligens som følge av at den for det meste besto av handelsmenn og andre byborgere som hadde mer konservative politiske oppfatninger.¹⁰⁸

I følge Dalhaug ble rørsla for alvor en politisk bevegelse i perioden før og under forfatningsstriden på begynnelsen av 1880-tallet, da den fungerte som en leverandør av viktige politiske og kulturelle symboler til hele venstrebevegelsen.¹⁰⁹ Kort fortalt dreide striden seg om hvorvidt regjeringen var ansvarlig ovenfor Stortinget eller ikke, og hvem som skulle få det endelige ordet i politiske beslutningsprosesser. På venstresiden ble denne striden presentert som en strid mellom en regjering bestående utelukkende av politisk konservative og udemokratiske embetsmenn, og en venstreliberal opposisjon bestående av bønder og byborgere som sto på folkets side.

I denne striden ble norskdomsrørslas påstand om landsmålet som det reneste uttrykket for den ekte norske bondekulturen, en del av den bredere venstrebevegelsens argumentasjonsgrunnlag mot embetsstanden. Med sin kulturelle tilknytning til Danmark, ble embetsmenn fremstilt som et fremmedelement i det norske samfunnet. Denne fremstillingen kom klarest til uttrykk i Arne Garborgs artikkel ”Den ny-norske Sprog-og Nationatilitetsbevægelse” fra 1877, hvor han hevdet at det i Norge fantes to kulturer med utgangspunkt i to forskjellige språk.¹¹⁰ Mens bondestanden var norsk fordi bøndene snakket norske dialekter med røtter i norrøn tid, var embetsstanden utenlandsk fordi embetsmenn snakket dansk og opprinnelig kom fra Danmark.¹¹¹ Gjennom koblingen mellom språk og kulturell opprinnelse, ble bonden og bondens språk fremstilt som det fremste nasjonale symbolet, i en politisk strid som ikke bare dreide seg om juridiske og forfatningsmessige spørsmål, men som også kan oppfattes som en kamp for konsolidering av den norske nasjonen.

Selv om fokuset på språk og bondekultur ble sterke symboler og bindeledd mellom de ulike motbevegelsene under forfatningsstridighetene, mener Ole Dalhaug at det etter hvert ble et

---

¹⁰⁸ Dalhaug 1995: 51

¹⁰⁹ Dalhaug 1995: 68-69. Se også resten av kapittel 5 for en utdypning av denne påstanden.

¹¹⁰ Garborg, Arne 1877

¹¹¹ Time i Sørensen [red.] 2001: 340

politisk problem for den videre venstreopposisjonen og norskdomsrørsla etter at stridighetene var over. Argumentet om at bare det språket som ble snakket av bøndene på landsbygden kunne kalles norsk, skapte motsetninger mellom by og land innad i rørsla og mellom rørsla og andre deler av venstrebevegelsen utover 1880-tallet. Norskdomsrørslas elite forsøkte å overkomme denne splittelsen ved å fremstille målsaken som bindeleddet til den norske historien, et forsøk som etter min mening viser godt det tvetydige i deres tenkning.¹¹² På den ene siden var byborgere per definisjon utelukket fra den norske nasjonen fordi byene ble sett på som områder under dansk kulturell innflytelse, men de kunne bli fullt ut norske ved å snakke og skrive landsmål. På den andre siden snakket de dansk fordi de var byborgere, og kunne bare bli målfolk hvis de flyttet til landsbygden og ble bønder. Denne koblingen mellom landsmål og bygdene, dansk og byene var i tillegg paradoksal fordi alle av rørslas viktigste kretser og organisasjoner var enten grunnlagt av byborgere eller hadde sine hovedkvarterer i Bergen eller Kristiania.

Frem til 1884 fremsto norskdomsrørsla som en venstrevendt, men politisk moderat bevegelse som besto av rekke lese-og samtalelag og frivillige organisasjoner både på bygdene og i byene. Etter at forfatningstridighetene ebbet ut i 1885 ble bevegelsen imidlertid radikalisert, muligens fordi ledelsen i rørsla representert av kretsene rundt Det Norske Samlaget og *Fedraheimen* nå følte seg fristilt i forhold til Venstre. En annen årsak kan være Arne Garborgs introduksjon av anarkistisk tenkning i rørslas nasjonale program. Den anarkismen som han, og etter hvert også Ivar Mortensson-Egnund sto for, var et anarkistisk-kommunistisk program hvor lokalt selvstyre for bønder bygd på ønsket om mest mulig frihet og minst mulig tvang for den enkelte sto i sentrum. I tillegg mente rørslas elite at Sverdrupregjeringen ikke arbeidet for deres saker i like stor grad som de trodde den ville gjøre, noe som særlig viste seg i språkspørsmålet hvor den ikke var villig til å gjøre landsmålet til det eneste norske skriftsspråket.¹¹³

Parallelt med radikaliseringsen av bevegelsen utover 1880-tallet, begynte det å utkrystallisere seg motsetninger både innad i bevegelsen og ut mot andre deler av venstrekoalisjonen. Disse motsetningene kan deles inn en lingvistisk og en politisk gruppe. Internt i rørsla dreide de lingvistiske motsetningene seg om hvilke dialekter landsmålet skulle baseres på og om talemåten skulle legges opp til den moderne uttalen eller om man skulle legge den så nært

---

¹¹² Dalhaug 1995: 68

¹¹³ Dalhaug 1995: 71-74 og 75-79

som mulig det man antok var den norrøne talemåten. I forhold til resten av venstrebevegelsen handlet det om en konkurranse med fornorskningslinjen som blant annet Bjørnstjerne Bjørnson sto for, om hvem som skulle få lov til å kalle sin språkvariant den gjeldende i skolene.¹¹⁴ Politisk dreide motsetningene seg om og i hvor stor grad målsaken skulle gjøres til et middel i elitens nasjonsbyggingsprosjekt tuftet på tradisjonelle bondeverdier. Ole Dalhaug mener denne saken delte rørsla i to. På den ene siden sto de som mente at målsak ikke burde brukes i en politisk kamp og at man i stedet burde konsentrere seg om å spre landsmålet i skolene, mens man på den andre siden mente at målsaken burde bli et symbol på motstand mot det sentrale regimet i Kristiania og for en agrar-kommunalisme hvor samfunnet baserte seg på tradisjonelle bondeverdier og hvor bønder hadde fullt selvstyre.¹¹⁵

Disse motsetningene gjenspeilte sammensetningen og utformingen av norskdomsrørsla. Dette var i utgangspunktet en bevegelse som favnet om både byer og bygder, både der lekmannsbevegelsen sto sterk og der man fortsatt hørte til statskirken. Mens målfolket i byene og innen lekmannsbevegelsen ønsket å gjøre målsaken til et politisk verktøy i kampen for bøndenes rettigheter, ser målfolket på bygdene og de som hørte til statskirken ut til å ha sett på målsaken som et rent kulturelt og pedagogisk spørsmål.¹¹⁶ Når det gikk an å omfavne såpass forskjellige interesser, skyldes det i følge Dalhaug at norskdomsrørsla på slutten av 1800-tallet ikke hadde noen fast organisasjon som kunne kreve strømlinjeforming av diskusjonene og utformingen av et nasjonalt program innad i bevegelsen. I stedet utviklet det seg flere uformelle sentre rundt institusjoner som for eksempel Vestmannalaget i Bergen, Det Norske Samlaget og bladene *Fedraheimen* og *Den 17de Mai* i Kristiania. Mangelen førte dermed til en fleksibilitet hvor motsetninger som ellers ville sprengt en bevegelse, kunne eksistere side om side i denne perioden.¹¹⁷

Ved siden av disse forskjellene, fantes det også geografiske og sosio-økonomiske motsetninger i rørsla. På Østlandet var målrørsla nært knyttet til læreanstalter, i første rekke folkehøyskolene. Her ble målsaken oppfattet som en nærmest ikke-politisk sak, men en pedagogisk problemstilling som i første rekke gjaldt undervisningen av landsmål i skolene. Mye av målsaken her ble også preget av frykt for radikalisering og ”republikanske

---

¹¹⁴ Dalhaug 1995: 83-84

¹¹⁵ Dalhaug 1995

¹¹⁶ Dalhaug bygger her blant annet på forskning gjort av Reidun Høydal innen det større prosjektet om vestlandslæreren på Høgskulen i Volda på 1990-tallet.

¹¹⁷ Dalhaug 1995: se hele kapittel 7. Om fordelene ved et manglende offisielt samkoorderingsapparat, se sidene: 105-107

strømninger i politikken”, samt av en indirekte fordømmelse av det som ble oppfattet som en ekspansiv stat gjennom kritikk av statsbudsjettets økte utgifter. I disse områdene ser det ut som om målsaken først og fremst ble oppfattet som en kamp for å bevare den tradisjonelle bondekulturen, noe som gjorde målsaken til en nostalgisk forsvarsideologi, snarere enn en ideologi hvor sosial og politisk modernisering sto i sentrum.¹¹⁸

Vestlandet skilte seg fra Østlandet ved at målrørsla her generelt sett var mer opptatt av å bruke målsaken som et radikalt politisk argument for å forandre samfunnet slik at bondestanden ble førende i det politiske livet. Samtidig skilte Vestlandet seg også ut ved at den vestlandske norskdomsrørsla var mer heterogen sosio-økonomisk og geografisk. På de indre bygdene hvor gårdene generelt sett var større og det var flere husmenn enn i de ytre fjordstrøkene, fikk målsaken preg av å være et politisk argument for forbedring av husmenns sosiale og økonomiske status. I de ytre fjordstrøkene hvor gårdene var mindre og det var flere som var selveiende bønder, hadde målsaken et mindre politisk og et mer kulturelt preg.¹¹⁹ Det samme gjaldt for målrørsla i Bergen, som for det meste besto av handelsmenn som var mer opptatt av det kulturelle aspektet enn det politiske. Målrørsla på Vestlandet var dessuten splittet langs kulturelle og religiøse skillelinjer, slik at de områdene som var sterkest preget av grundtvigiansk kristendom også var preget av de mest radikale støttespillerne av målsaken, mens de områdene som var preget av pietistisk kristendom var mer tilbakeholdne med å gi politisk støtte til målsaken.¹²⁰

Når man i dag likevel har et bilde av målsaken som noe særlig vestlandsk, mener Ole Dalhaug det kan skyldes at det kultur-nasjonalistiske programmet som blant annet ble utformet av Arne Garborg i *Fedraheimen* og andre steder, stemte bedre overens med forsøket på å politisere målsaken og gjøre den til et grunnlag for en selvstendig norsk nasjon. Han mener at bildet av rørsla som et vestlandsk fenomen også kan skyldes at norskdomselitens beskrivelser av den norske bonden som en sta, nøysom og egenrådig person stemte bedre overens med det bildet de vestlandske bøndene hadde av seg selv enn det de østlandske bøndene hadde.¹²¹ Sett ut fra et diskursivt ståsted, går det an å hevde at den beskrivelsen som norskdomseliten brukte av den norske bonden impliserte en subjektposisjon som krevde en spesiell lese måte for at den

¹¹⁸ Dalhaug 1995: kapittel 11 og 12

¹¹⁹ Dalhaug foretar her en inndeling på bakgrunn av undersøkelser gjort av Reidun Høydal i hennes hovedfagsoppgave *Norskdøm og kristendom*. 1994. Dalhaug refererer til de bergenske handelsmenn innen norskdomsrørsla i kapittelet om rørsas røtter i sin hovedfagsoppgave.

¹²⁰ Dalhaug 1995: kapittel 11 og 12

¹²¹ Dalhaug 1995: 190

skulle ha noen effekt. Denne effekten uteble på Østlandet fordi man der ikke hadde den samme oppfatningen av den norske bonden. Etter min mening er de ulike lesemåtene en av grunnene til at norskdomsrørsla og dens nasjonale prosjekt kan oppfattes som svært tvetydige og uttrykk for både et tidsmessig og et ideologisk millombrøyte hvor rørslass lederskap hadde en annen oppfatning av bevegelsen de ledet enn det dens medlemmer hadde.

Den sosiale og kulturelle utviklingen

Ole Dalhug hevder i sin hovedfagsoppgave at målarbeidet i norskdomsrørsla ble sett på både som en forsvarskamp for bønder som følte seg og sine verdier truet av den økende industrialiseringen og et symbol og virkemiddel i kampen mot de tradisjonelle makthaverne innen den videre venstrebevegelsen.¹²² Dette målarbeidet hadde på 1870- og 1880-tallet forskjellige motivasjoner som kan samles i en folkepedagogisk, en sosial og en nasjonal gruppe. Folkepedagogisk fordi den skulle minske avstanden mellom skrift og talespråk og på denne måten gjøre det lettere for bønder å delta i det offentlige og politiske livet. Sosialt ved at bondestanden ble oppgradert statusmessig gjennom en større verdsetting av deres språk og kultur, og nasjonalt fordi språket innad i rørsla ble gjort til det fremste kjennetegnet på en nasjon. Språket representerte nasjonal frihet, det var et middel til å ivareta den nasjonale historien og det fremste kjennetegnet på en ekte nasjon.¹²³

De folkepedagogiske og sosiale aspektene ved landsmålet ble i stor grad utviklet ved folkehøyskolene. Selve folkehøyskoletanken ble utviklet av Nikolai Fredrik Severin Grundtvig (1783-1872) på 1830-tallet i Danmark, hvor han skapte en skole som skulle utdanne bønder som var i stand til å delta i det offentlige liv som myndige individer. Folkehøyskoletanken kom til Norge på 1840-tallet, men ble først skikkelig etablert på bygdene på 1860- og 1870-tallet som en del av venstreopposisjonens og norskdomsrørslass kulturopprør mot den urbane, akademiske og kosmopolitiske kulturen som preget embetsstanden.¹²⁴

Når folkehøyskoler kom til å spille en fremtredende rolle i rørslass kulturelle og sosiale utvikling, har det sammenheng med skolens primære funksjon som oppdragelses- og dannelsesinstitusjon. I følge Dag Thorkildsen gjør dette skolen til et særlig egnet sted for

---

¹²² Dalhaug 1995: 109-113

¹²³ Dalhaug 1995: 42

¹²⁴ Se blant annet Thorkildsen i Sørensen [red.] 2001 for en kortfattet presentasjon av utviklingen av folkehøyskoler

befolknings og individers internalisering av nasjonale symboler, fordi man gjennom undervisning legger vekt på å lære opp elever i standardisert skriftkultur og andre kunnskaper og ferdigheter som blir ansett for nødvendige for individers deltagelse i samfunnet.¹²⁵ Som vi har sett i forrige kapittel, spilte nettopp obligatorisk skolegang for begge kjønn i andre halvdel av 1800-tallet i Vest-Europa en viktig rolle i Eric Hobsbawms forklaring av hvordan følelser av nasjonal tilhørighet ble spredt blant elever som ellers kunne ha ulik sosial, kulturell, språklig, religiøs og økonomisk bakgrunn.¹²⁶

For at skoler skal kunne fungere som midler i nasjonsdanningsprosesser, trengtes det i midlertid noen som kan lære opp elever i de nasjonale verdiene. Det er derfor kanskje ikke så overraskende at lærere hadde en fremtredende rolle innen norskdomsrørsla og den bredere venstrebevegelsen. For Rune Slagstad fremstår lærerne som den viktigste aktørgruppen innen nasjonsbyggingsperioden fra 1870-tallet og frem til 1940. I boken *De nasjonale strateger* fra 1998, lanserte han begrepet 'det pedagogiske rom' for å beskrive den rollen som lærerne i denne perioden fikk i samfunnet både rent praktisk og symbolsk. På det praktiske planet dreide det seg om lærere som aktører i dannelsen av folkeskolen hvor alle barn fra alle samfunnslag gikk i samme klasse og lærte om at de tilhørte den samme nasjonen. På det mer symbolske planet dreide det seg mer om lærere som oppdragere av en hel nasjon. Her spilte særlig morsmålsfaget og historie en viktig rolle, for det var gjennom disse fagene at man i undervisningen skapte forbindelser mellom middelalderens norske nasjon og 1800-tallets nasjon og utviklet en tankegang om det evige norske nasjonale fellesskapet. Denne undervisningen omfattet langt flere mennesker enn bare elevene, for lærernes rolle som oppdragere gikk inn i et pedagogisk perspektiv som omfattet hele samfunnet. Folket skulle oppdras etter nye, moderne, rasjonelle og naturvitenskapelige prinsipper samtidig som de skulle vite hvor de hadde sine røtter.¹²⁷

I en slik situasjon er det kanskje ikke rart at lærernes status gikk fra bunn til topp på de sosiale stigen, og at lærerstanden fikk posisjon som en ny samfunnselite. Reidun Høydal beskriver lærerne innen norskdomsrørsla i sin artikkel "Norskdomsrørslas akademikarar – ein del av venstrestatens dannelseselite" som en utpreget dannelseselite hvor posisjoner ble oppnådd i kraft av en bestemt type kulturell og sosial kapital. Denne kapitalen ble ervervet gjennom en

¹²⁵ Thorkildsen i Sørensen [red.] 2001: 265

¹²⁶ Hobsbawm 1990

¹²⁷ Slagstad 1998: 96-99. Selve begrepet 'det pedagogiske rom' introduseres på side 99.

utdanning som i stor grad baserte seg på en filologisk lærdomskultur, hvor særlig fagene norsk og historie var populære. I tillegg til utdannelsen, ble den nye eliten også preget av høyt engasjement for landsmålet blant annet i form av formelle verv i rørslas forskjellige organisasjoner.¹²⁸

Når det da var så mange akademikere innen norskdomsrørsla som interesserte seg for filologiske studier, kan dette i følge Høydal skyldes at forsøket på lage et norsk skriftspråk basert på et tverrsnitt av norske dialekter, var definert som et vitenskapelig og intellektuelt prosjekt.¹²⁹ For min egen del, mener jeg at det også går an å hevde at interessen for filologiske studier henger sammen med norskdomsrørsas nasjonsbyggingsprosjekt. Både historie og norsk er fag som kan brukes og har blitt brukt for å bygge opp forestillinger om den norske identiteten som noe annet enn andre lands identitet, slik for eksempel Ernst Sars gjorde det i sin forskning på 1870- og 1880-tallet. Det er dessuten ikke bare i Norge at disse fagene har spilt en slik rolle. I sin bok om utviklingen av nasjonalisme i Europa etter den franske revolusjonen, peker Eric Hobsbawm på at interessen for filologiske og historiske studier er noe som har preget alle de europeiske nasjonalistiske eliter i nasjonsbyggingsperioden på 1800-tallet.¹³⁰

En siste grunn til at lærere med bakgrunn i filologiske fag og historie ble den mest aktive akademiske gruppen innen norskdomsrørsla, kan være at de som statlige funksjonærer hadde en helt annen interesse av at landsmålet skulle gjøres til det eneste skriftspråket. Mesteparten av de lærerne som ble utdannet på seminarer eller på folkehøyskoler kom fra små kår og deres beherskelse av landsmålet var et middel de kunne bruke for å skaffe seg forsørgelse innen staten og til å stige sosialt og kulturelt i samfunnet. Hvis man følger Hobsbawms tankegang om at det var særlig de lavere middelklassene som hadde interesse av å fremme et språklig grunnlag for sine nasjoner, går det an å se lærerne innen rørsla som en slik middelklasse. Denne klassen som på slutten av 1800-tallet befant seg i en skvis mellom den stadig mer proletariserte underklassen og den velstående overklassen, hadde bare sin egen utdanning som et mulig levebrød og mulighet til sosial klatring. På grunn av dette ble de i følge

---

¹²⁸ Høydal i Rudeng [red.] 1999

¹²⁹ Høydal i Rudeng [red.] 1999: 153

¹³⁰ Hobsbawm 1990: se kapittelet om nasjonsbygging i perioden 1870-1914.

Hobsbawm "the body of the most zealous and loyal, as well as the most 'respectable' sons and daughters of the fatherland".¹³¹

Avslutningsmessig er det mulig å trekke noen linjer mellom norskdomsrørslas politiske, kulturelle og sosiale utvikling. I norskdomsrørslas program ble den norske bondekulturen presentert som et symbol på det ultimative frihetskriterium, sosial likhet og åndelig frihet for alle. Landsmålet ble her det konkrete symbolet som forente disse tre elementene, fordi det å skrive og tale landsmål ble oppfattet som en politisk og kulturell frihet fra de to unionene Norge hadde befunnet seg i fra slutten av middelalderen og frem til 1800-tallet. Politisk fordi landsmålet ble et symbol på den norske bonden og den gamle norske staten som skulle oppstå igjen etter løsrivelsen fra Sverige. Kulturelt fordi det å skrive og tale landsmål ble oppfattet som en løsrivelse fra den kulturelle unionen med Danmark som embetsstanden sto for. Det stadig mer ensidige fokuset på landsmål som det fremste nasjonale symbolet, førte til at rørsla utover 1880-tallet fikk et ideologisk smalere program som appellerte til færre folk enn før. Samtidig klarte eliten i rørsla aldri å skape et eksklusivt eierforhold til det norske språket og bondekulturen, noe som førte til at disse symbolene etter hvert også fikk betydninger og tolkninger som gikk på siden og på tvers av den betydningen de hadde innad i rørsla. Muligens går det an å hevde at det stadig sterkere fokuset på landsmål skapte en subjektposisjon som ga mening til stadig færre og at rørslas program derfor ble vanskeligere å forstå. I debattene om hvilken retning den norske nasjonsbyggingen skulle ta, endte norskdomsrørsla med å stå i et mindretall med sitt fokus på landsmål og insistering på den evigvarende norske kulturen. Dette førte til at rørsla tapte terreng og ble utmanøvrert som bærere av den nasjonale diskursen på begynnelsen av 1900-tallet av andre nasjonale prosjekter med åpnere tolkningsrammer av hva det ville si å være norsk. Kanskje går det an å hevde at mens de paradoksene som den norske nasjonsbyggingen rommet virket til den brede venstrebevegelsens fordel fordi de klarte å balansere mellom de ulike grupperingene, skapte de hindringer for norskdomsrørsla som hadde et langt mer eksklusivt preg.

Hulda Garborgs vei inn i og plass i norskdomsrørsla

Som en oppsummering av underkapitlene ovenfor, går det an å hevde at Hulda Garborgs vei inn i og plass i norskdomsrørsla reflekterer rørslas egen utvikling. For begge gjelder at røttene

---

¹³¹ Hobsbawm 1990: 122

til utviklingen har vært mange og sammensatte, men at de ble stadig smalere og mer tilspisset etter hvert som tiden gikk.

Gjennom sin barndom i Hamartraktene hadde Hulda Garborg fått del i en storgårdskultur, med en sosial og økonomisk ordning som senere kom til å utgjøre mye av grunnlaget for hennes nasjonale tenkning. Hun fikk i tillegg en forbindelseslinje til de grundtvigianske folkehøyskolene gjennom sin lærer Kristian Gløersen, som hadde sin utdanning fra Sagatun folkehøyskole ved Hamar. Denne skolen var den første folkehøyskolen som ble startet i Norge, og preget Hamartraktene kulturelt og politisk på 1860- og 1870-tallet. Hver for seg regner Ole Dalhaug og Dag Thorkildsen Sagatun som en foregangsinstusjon i spredningen av norskdomsidéer, målsak og selvstendig religionstenkning.¹³²

Hulda Garborgs vei inn og plass i rørsla, ble også preget av hennes tid i de stadig mer radikale kretsene rundt Kristiania Arbeidersamfund på 1880-tallet. Tidligere har jeg hevdet at denne radikaliseringsprosessen hadde mange likhetstrekk med den radikaliseringsprosessen Ole Dalhaug hevder norskdomsrørsla gjennomgikk på samme tid. Når tidspunktene sammenfaller, kan det være nærliggende å mene at det skyldes at disse prosessene hadde mange av de samme utgangspunktene og ble drevet frem av de samme personene. Dette kan best belyses gjennom forfatterene Pjotr Krapotkin og Arne Garborg: Krapotkin fordi han var en av inspirasjonene bak radikaleringen av kretsene rundt Arbeidersamfundet; Garborg fordi han både vanket i Arbeidersamfundet og var med på å spre Krapotkins ideer til resten av norskdomsrørsla. Det går an å hevde med stor grad av sannsynlighet at hennes livslange interesse for Krapotkins tenkning, nettopp hadde sine røtter i diskusjonene som ble ført om Krapotkin i kretsene rundt Arbeidersamfundet og *Fedraheimen* på denne tiden.

Tiden i Kristiania skapte enda en sti som førte Hulda Garborg inn i norskdomsrørsla. På den tiden da hun kom inn i Arbeidersamfundet, var denne foreningen ledet av målmannen Andreas Hølaas. Som jeg har skrevet ovenfor, var det denne mannen som fikk Hulda Garborg overtalt til å lære seg landsmål, noe hun gjorde på Ivar Mortensson-Egnund og Knut Liestøls landsmålsskole som holdt til i *Fedraheimens* kontorer. Gjennom denne skolen kom hun i direkte kontakt med de ledende tankene og personene i norskdomsrørsla, en kontakt som ble ytterligere forsterket da hun giftet seg med Arne Garborg og selv ble en aktiv skribent i *Den*

---

¹³² Dalhaug 1995, Thorkildsen i Sørensen [red.] 2001

17de Mai. Denne sentrale plasseringen ble senere forsterket av hennes bosted på Labråten, som på grunn av den store konsentrasjonen av målmannesker som bodde der også ble kalt for målkroken i Asker. Denne konsentrasjonen var stor helt ut på 1930-tallet, slik at Hulda Garborg frem til sin død i 1934 bokstavelig talt befant seg i sentrum for norskdomsrørslas elite.

Denne posisjonen kan brukes som et utgangspunkt for å si noe om forholdet mellom liv og verk i Hulda Garborgs forfatterskap og nasjonale arbeid. I hvor stor grad påvirket hennes liv hennes oppfatning av hva det var verdt å skrive om og jobbe for, og hvor mye av det hun skrev og arbeidet med påvirket måten hennes liv utviklet seg på? Det er lite tvil om at Hulda Garborg oppfattet seg selv som en del av norskdomsrørslas elite, noe som blant annet hennes bevisst aktive rolle i utviklingen av målmiljøet kan tas som et tegn på. Det samme gjelder også for hennes rolle som folkeopplyser og turnéleder for Spellaget i perioden 1910-1912. Samtidig førte nettopp disse turnéene til at hun kom i kontakt med langt flere mennesker innen norskdomsrørsla enn det mange andre innen rørslas elite gjorde, noe som i sin tur igjen førte til at hun oppfattet målsaken som noe langt større enn bare den politiske kampen for en nasjon bygd på den norske bondekulturen og landsmålet. Gjennom sine venner, naboer og ekteskapet med Arne Garborg var hun på en og samme tid trygt plassert innenfor rørsla og på siden av den på grunn av det arbeidet hun gjorde for å spre rørslas ideologi til hele Norge. Denne innenfor-og på siden av-plasseringen kan også forklare hvorfor hun på slutten av sitt liv opplevde å bli stadig mer isolert både innenfor det folkekulturelle miljøet hun var med på å bygge opp fra grunnen av, og hvorfor hennes karriere som skjønnlitterær forfatter ble stadig mer ignorert. Til syvende og sist var hennes arbeid preget av hennes liv, og hennes liv preget av hennes arbeid. Det er blant annet denne kombinasjonen som gjør at hennes nasjonale prosjekt fremstår som tvetydig og som uttrykk for den subjektposisjonen jeg har kalt for et millombrøyte.

En av de andre viktige tingene som skaper en følelse av tvetydighet, er hennes vagt definerte forholdet til andre grupper innen den større venstrebevegelsen. Det er etter min mening særlig to grupperinger utenfor norskdomsrørsla som Hulda Garborgs tenkning hadde noe til felles med. Den første av disse er den gruppen av kvinnelige forfattere som i likhet med henne ønsket å skape en nasjon hvor kvinner ikke trengte å arbeide utenfor hjemmet. Denne gruppen har Kristin Johansen kalt for forskjellsfeminister, fordi de i sin argumentasjon for kvinners

rettigheter gikk ut fra det kjønnskomplementære synet.¹³³ Gruppe nummer to var den såkalte Lysaker-kretsen som ofte ble oppfattet som en konkurrent til norskdomsrørsla, men som besto av en rekke personer Hulda Garborg hadde god og tett kontakt med. Blant disse var Fridtjof Nansen, Erik Werenskiold og Gerhard Munthe, alle tre menn som Bodil Stenseth lister opp som førere innen denne konkurrerende kretsen.¹³⁴ For selv om personene innen Lysaker-kretsen ikke var enige med målkvinnen Hulda Garborg om hva som burde være grunnlaget for det fremtidige norske språket, var de likevel enig i at det norske nasjonens kultur bare burde ha røtter og utviklingspremisser i den norske bondekulturen.

---

¹³³ Johansen 1998

¹³⁴ Stenseth 1993

Kapittel 3:

Samfundets Grundvold er Hjemmene...

Innledning

Kapittelets tittel er hentet fra Hulda Garborgs bok om Jean-Jacques Rousseau fra 1909, hvor hun gjennom sin tolkning av denne filosofen forklarte hva hun mente burde utgjøre samfunnets og nasjonens grunnlag i Norge. Mitt mål for dette kapittelet er å beskrive og drøfte hvordan hun argumenterte for sitt syn gjennom et folkeopplysningsprosjekt hvor matstell, folkemusikk og folkedrakter sto i sentrum i perioden mellom 1898 og 1917. Perioden begynner i 1898 fordi det var da Hulda Garborg ga ut *Heimestell*, hennes debutbok som sakprosaforfatter. Den slutter i 1917 fordi det var da den andre utgaven av *Norske Klædebunad* kom ut. Dette var den siste av bøkene hun ga ut om folkeopplysning som inneholdt helt nyskrevet material. De folkeopplysningsbøkene som hun ga ut etter denne boken, er nyutgivelser av de tidligere utgivelsene og inneholder ikke noe nytt material. Min avgrensning faller sammen med den mest aktive perioden i Hulda Garborgs teoretiske utvikling og hennes engasjement for å bevare og videreutvikle norsk folkekultur. Samtidig sammenfaller den også med en meget turbulent politisk, sosial og kulturell periode i norsk historie generelt og norskdomsrørslas historie mer spesifikt. Dette gjenspeiler seg i hennes skrifter, og det er derfor også et mål for dette kapittelet å vise hvordan denne tenkning utviklet seg, hentet impulser og gjenspeilte noen trekk ved tenkningen omkring den norske nasjonen, folkekulturen og moderniseringen i denne perioden.

Kildegrunnlaget for dette kapittelet baserer seg på tre typer skrifter. De første dreier seg om matstell, og utgjøres av bøkene *Heimestell* fra 1898, *Lidt om matstel paa landsbygden. Foredrag holdt av Hulda Garborg paa ungdomsstevnet i Aalen* fra 1901 og *Mastell paa landsbygdi* fra 1907. Den andre gruppen består av to bøker om folkevisedans som begge heter *Songdansen i Nordlandi*. Siden det her dreier seg om to utgaver av samme bok, kommer jeg derfor til å markere dem med romertallene I og II etter tittelen for å markere hvilken utgave det dreier seg om. Utgaven fra 1903 vil således være markert med romertall I, mens andregutgaven fra 1913 vil bli markert med romertall II. Den tredje og siste gruppen dreier seg om to folkedraktsbøker med tittelen *Norske Klædebunad*. Fordi det også her dreier seg om to

utgaver av samme bok, vil disse bli markert med romertall. Førsteutgaven fra 1903 vil være markert med romertall I og andreutgaven fra 1917 vil være markert med romertall II. Ved siden av disse, ga Hulda Garborg også ut andre bøker om folkeviser og folkedans. Disse bøkene er imidlertid ikke en del av mitt kildegrunnlag, fordi de var rene samlinger av folkeviser som skulle brukes i opplæringen av folkevisedans og er derfor ikke like relevant for min oppgave hvor det er hennes mer teoretiske/prinsipielle betraktninger jeg er ute etter.¹³⁵

Begreper

I dette kapittelet kommer jeg til å bruke noen begreper som ikke har vært definert tidligere, og som det derfor er viktig å få på plass før jeg går videre med Hulda Garborgs nasjonssyn. Det første av disse begrepene er 'matopplysning'. I Henry Notakers artikkel "Kokebøkene som opplysningslitteratur", blir dette begrepet definert som opplysning om mat og mattilberedning som kan, men ikke trenger å settes inn i en større historisk, ernæringsmessig eller medisinsk sammenheng, og hvor det legges stor vekt på at mennesker med erfaring og utdanning innen mattilberedelse veileder dem som ikke har det.¹³⁶

To andre begreper som må defineres i denne sammenhengen, er folkedrakter og folkedans. Min definisjon av folkedrakter er hentet fra Astrid Oxaals artikkel "Bunaden: stagnasjon eller nyskaping?" i Øystein Sørensens artikkelsamling *Jakten på det norske: perspektiver på utviklingen av norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. I følge Oxaal kan en folkedrakt beskrives som en drakt som har forutsetninger i folkelige fest- og høytidsdrakter fra bygdene på 1800-tallet, men som har blitt tatt i bruk av nye sosiale klasser utenfor draktens opprinnelige miljø og som har blitt et ekstra festantrekk til avgrenset bruk.¹³⁷ Folkedans på sin side kan defineres som "en fellesbetegnelse på alle former for dans knyttet til seremoni eller lek som [er] en del av befolkningers sosiale adferdsmønstre og kulturelle fellesskap".¹³⁸

Til slutt bør det også forklares hva jeg mener med folkeopplysning. Her i oppgaven blir folkeopplysningsbegrepet brukt om Hulda Garborgs arbeid for å spre norskdomsrørslas og venstrebevegelsens forestillinger om hva som utgjorde det rette kulturelle grunnlaget for den norske nasjonen ut til de brede lag av folket.

¹³⁵ I denne perioden ga Hulda Garborg ut to slike samlinger. Den ene het *Norske Folkevisor* og den andre *Norske Dansevisor*.

¹³⁶ Notaker a i Fossgard [red.] 2002: 8. Jeg har modifisert Notakers definisjon noe.

¹³⁷ Oxaal i Sørensen [red.] 2001: 141

¹³⁸ <http://www.snl.no/folkedans>. Lastet ned 11.05.2009, klokken 11.45.

Moderniseringsdiskursen

Den første av diskursene jeg mener Hulda Garborgs opplysningsbøker kan leses inn i, er en moderniseringsdiskurs karakterisert av troen på naturvitenskapelige metoder som midler til å undersøke og skrive om de fleste samfunnsområder. Innen denne diskursen ble det ansett som viktig å utvikle stadig nye og mer effektive arbeidsmetoder og maskiner som kunne spare tid og være mer praktiske enn de man hadde tidligere. På matopplysningens område kom disse diskursive trekkene blant annet til syne i fokuset på matens sammensetning og hvordan den ble tatt opp av kroppen. I boken *Maten på bordet. 50 år med Statens Ernæringsråd*, skriver Elisabeth Haavet at det som her kalles for den moderniserende diskursen innen matopplysning hadde røtter i tre ulike typer tenkning om mat på 1800-tallet. Den eldste roten kaller hun for den biologiske tenkningen hvor man var særlig opptatt av hvordan mennesket som et biologisk vesen spiste mat for å sikre seg energi, og hvor det derfor var viktig å finne frem til regler som kunne sikre sunt og fornuftig matstell. Rot nummer to kan beskrives som en tanke om mennesket som en maskin, hvor det var viktig å finne frem til hva slags næring som ga mest ytelse i kroppen i forhold til mengden mat som ble konsumert. Den tredje og siste roten blir av Haavet kalt for mat-som-fattigdomsproblem. Den andre og den tredje roten hadde begge utspring i forskjellige sider av industrialiseringen. Mens menneske-som-maskintenkning hadde sitt utspring i byenes vekst og tapet av kontakten med naturalhusholdet som skyldtes den økende migrasjonen fra landsbygden til byene, hadde mat-som-fattigdomsproblem sitt utspring i de problemene som var en følge av lave lønninger og dårlige leveforhold i byene.¹³⁹

Mange av disse tankene kom frem i det Haavet har kalt for formaningslitteratur, hvor forfatterne (som oftest menn) ønsket å føre opplysningens og vitenskapens premisser inn i kvinners hjemstell. I denne forbindelse er det særlig to forfattere som jeg mener har påvirket Hulda Garborg i hennes egen skriving og tenkning om mat, og som det derfor er viktig å nevne her. Den første av disse var Peter Christen Asbjørnsen som i 1864 ga ut kokeboken *Fornuftig Madstel*, hvor han ønsket å vise hvordan man kunne kombinere matlaging med vitenskap og på denne måten bidra til at en viktig del av den norske nasjonen ble mer tidsmessig og moderne. I følge ham kunne dette bare skje hvis kvinner lærte å koke mat på en

---

¹³⁹ Haavet 1996: 8

vitenskapelig måte som tok hensyn til hvordan maten ble bearbeidet av kroppen og hva kroppen trengte av næringsstoffer. Asbjørnsen mente i sin bok at de fleste kvinner ikke gjorde dette, noe som førte til at verdifulle næringsstoffer i maten forsvant ufordøyd gjennom kroppen og som skapte et ressursløseri både for den enkelte og for nasjonen.¹⁴⁰

Asbjørnsen bygde i sin bok videre på tanker fremsatt av Herman Klencke i boken *Den chemiske Kogebog*. Han mente at særlig middelklassens husmødre ikke førte et godt nok husstell og derfor ikke var gode eksempler for de unge pikene de skulle oppdra. For å heve husstellet opp på et høyere vitenskapelig nivå, gjaldt det i følge Klencke å utdanne unge piker på egne skoler i ferdigheter som ville utvikle deres intellekt innenfor husholdet og gjøre dem lykkeligere ”fordi det ikke ville være noen motsetning mellom deres intellektuelle ønsker og deres praktiske virksomhet”.¹⁴¹ Dette sitatet gir uttrykk for to ting. For det første går det an å lese det som uttrykk for en klar kjønnskompulerentær tenkning hvor kvinners viktigste oppgaver var innen hjemmet. For det andre er det mulig å hevde at sitatet kan leses som et eksempel på den fremskrittstro som fulgte med det nye vitenskapelige verdensbildet slik det utviklet seg gradvis fra midten av 1800-tallet. Innbakt i denne troen lå det også at man måtte hjelpe mennesker og samfunnet til å bli bedre og friskere gjennom opplysning. Når både Asbjørnsen og Klencke insisterer på at riktig matlaging bare kan utføres av kvinner med skoleutdannelse innen matlaging, er det fordi de anser matlaging som mer enn bare sammenrøring av matvarer. Det går an å hevde at opplæring i riktig matstell hos dem blir til sykdomsforebygging både innen det enkelte husholdet og i samfunnet som en helhet. På denne måten fremstår deres bøker ikke bare som eksempler på de diskursene jeg nevnte ovenfor, men også som eksempler på den fremvoksende diskursen om medisinsk sykdomsforebygging i samfunnet som kan sies å utgjøre en del av den overordnede moderniseringsdiskursen. Som vi skal se nedenfor, er dette trekk som det går an å finne igjen i Hulda Garborgs folkeopplysningsbøker, både de som direkte behandler spørsmålet om mat og spørsmål om folkedrakter og folkemusikk.

1800-tallets fremskrittstro kommer godt frem i *Heimestell*, som ved siden av å inneholde oppskrifter, også har to egne deler viet til henholdsvis husstell og til personlig hygiene. I begge delene prøvde Hulda Garborg å forklare sine råd og tips ved å ta utgangspunkt i mer

¹⁴⁰ Haavet 1996: 8-9. Se også Kari Wærness artikkel i Gullveig Alver og Mikaelsson 1991 og dessuten Henry Notakers artikler i Fossgard [red.] 2002.

¹⁴¹ Haavet 1996: 8-9. Sitatet står på side 9.

eller mindre vitenskapelige påstander. Et eksempel på dette er hennes forklaring for hvorfor man må vaske seg minst en gang i uken. I følge henne er det fordi "... hudi hev smaa opnigar (porar, sveitehol) som maa haldast opne, um kroppen skal trivast; for mykje av luftskifte gjeng gjennom dei. Men naar ein aldri vaskar seg, tettast opningarne til, og av dette kann daa mangt vondt koma."¹⁴² Riktig rengjøring gjaldt dessuten ikke bare for kroppen, men også for resten av mat- og husstellet. Hulda Garborg oppfordret blant annet til at man minst en gang om dagen skulle luften ut huset og at man skulle sørge for å støv regelmessig, fordi dette ville hindre sykdomsutvikling og smittespredning.¹⁴³ Det var av samme grunner hun i *Norsk Klædedrakt I og II* brukte plass på å skrive om ordentlig hårstell. Foruten å være vekke fra ansiktet, skulle håret særlig i forbindelse med matlagingen helst være tildekket, for "dette er ein av dei smaating som meir enn mange store ting gjer 'heimen hugsam aa vera i'. Ei kokke med haare ned i augo kann skræme eit menneskje fraa baade matbord og hus".¹⁴⁴ Her var det viktig å presisere at hårdukene måtte være lette, og at selve håret måtte stelles riktig for å være sunt. "Kvar dag, og helst tvo gongir um dagen, maa eit langt haar under kam og kost, skal det halde seg reint millom kvar vask; og millom kvar vask maa det ikkje gaa meir enn 3 til høgst 4 vikur."¹⁴⁵

Formaninger om riktig kropps- og klesstell utgjorde som vi ser her ikke bare hennes matstellsbøker, men også hennes bøker om de norske klesdraktene. Ved siden av å ha nasjonalistiske trekk som vi kommer tilbake til, dreide hennes oppfordringer om å bruke folkedrakter seg også om at dette var praktiske klær som var mer slitesterke og varmere enn de motedraktene som ble brukt i byene. Ideelt sett var dette klær laget av ull og med et snitt som kroppen kunne bevege seg fritt i, til forskjell fra motedraktene i byene som var lagd av mindre slitesterke materialer og som hadde et smalere snitt. Særlig gjaldt dette for de kvinnelige folkedraktene eksemplifisert gjennom Golsdrakten, som hun mente var en type reformkjole. Reformkjoler var sydd slik at hele vekten av plagget ble båret på skuldrene og hvor snittet ikke krevde korsettbruk. Fra midten av 1800-tallet ble bruken av slike kjoler oppfattet som et sunnere alternativ til kvinnelig bekleddning av både leger og kvinnesaksaktivister fordi den gjorde det mulig for å kvinner å drive med en rekke fysiske aktiviteter som korsettet ellers gjorde det nærmest umulig å utføre. På grunn av dette, ble reformkjoler oppfattet som kvinnefrigjørende både på et symbolsk og praktisk plan. Det

---

¹⁴² Garborg 1898: 6

¹⁴³ Garborg 1898: 4

¹⁴⁴ Garborg 1903b: 13

¹⁴⁵ Garborg 1903b: 13

symbolske aspektet kommer jeg tilbake til i neste kapittel, her skal jeg konsentrere meg om de mer praktiske sidene. Når mange leger støttet opp om bruken av reformkjoler, skyldtes det at reformkjoler ble oppfattet som et sunnere alternativ til kvinnelig bekledning på grunn av de vitenskapelige oppdagelsene av de skadene korsettet påførte kvinnekropper. Fordi en del av motivasjonen for å bruke reformkjoler lå i ønsket om å unngå disse vitenskapelig påviste skadene, gjorde denne motivasjonen dem også til moderne klesplagg.¹⁴⁶ At det nettopp var Golsdrakten hun trakk frem som en reformkjole, skyldtes dens vide snitt hvor hele tyngden av plagget hvilte på skuldrene og hvor det ikke fantes noen innstramminger rundt livet.¹⁴⁷

Vitenskapelig argumentasjon skinte også gjennom i Hulda Garborgs tale *Lidt om madstel paa landsbygden* som hun holdt i Ålen sommeren 1901, og som senere ble gitt ut som føljetong i avisen *Fjeld-Ljom* på Røros. I denne talen argumenterte hun for at matens næringsverdi og kjemiske sammensetning burde prioriteres fremfor dens smak og utseende. Etter hennes mening skulle husmødres ”første fordring til maden, [være], at den skal være sund, d. v. s. nyttig for vore legemer. Dernæst, at den skal være velsmagende og se appetittelig ud.”¹⁴⁸ Selv om hun som vi skal se senere, arbeidet for å bevare norske mattradisjoner på bygdene, mente hun i likhet med Peter Christen Asbjørnsen at det fantes mange tradisjoner som ikke var hensiktsmessige lengre på slutten av 1800-tallet. Det var av denne grunnen hun i sine kokebøker viet relativt mye plass til matretter hun hadde lært i utlandet, og som hun mente man kunne overføre til norske forhold. Særlig gjaldt dette for bruken av frukt og grønt, som hun mente det var altfor lite av i den norske matveien, men som inneholdt næringsstoffer kroppen trengte i sitt daglige virke. Siden dette var oppfattet som forholdsvis dyre matvarer, foreslo hun at man kunne skaffe frukt og grønt billigere ved å anlegge hager og ellers bruke naturen for å skaffe seg bær og sopp.

I Hulda Garborgs argumentasjon for bedre utnyttelse av råvarer, kom det dessuten frem et annet trekk som kan brukes for å plassere henne innen en moderniseringsdiskurs. Når hun gang på gang i talen understreket viktigheten av å utnytte alle ressurser man hadde til rådighet, både de man hadde brukt i en årrekke og de som hadde kommet til i nyere tid, var det fordi hun mente at man ikke gjorde det nok i hennes samtid. Særlig gjaldt det for husmødre og det var dem hun henvendte seg til i denne talen. For å lære kvinner hvordan de

---

¹⁴⁶ Se Astrid Bugges bok *Reformdrakten i Norge: trekk av en historie om kropp, klær og kvinnesak* fra 1984 for mer detaljerte beskrivelser av ulike reformdrakter.

¹⁴⁷ Garborg 1903b: 14

¹⁴⁸ Garborg 1901: 4

skulle utnytte alle tilgjengelige råvarer best mulig, var det nødvendig med skikkelig opplæring. Helst skulle dette skje innenfor hjemmet fra mor til datter, men siden mødrene ikke hadde de kunnskapene som krevdes lengre, var det nå viktig å utvikle skoler som kunne lære de unge pikene riktig hus- og matstell.¹⁴⁹

Nå var det allerede utbygd et nettverk av husholdningsskoler i Norge da Hulda Garborg holdt denne talen, men etter hennes mening var ikke disse skolene passende for bygdekvinner. De skolene som fantes var utviklet for matstell i byene, noe som førte til at bygdekvinner som gikk på disse skolene ikke fikk en skikkelig opplæring i ordentlig landsens husstell. I den bearbejdede versjonen av denne talen, som kom ut i 1907 under navnet *Matstell paa landsbygdi*, hadde hun utviklet denne tankerekken videre. Nå hevdet hun at det som trengtes, var husholdningsskoler som skulle være bygd opp slik at de lærte opp sine elever i praktiske husholdningsferdigheter, som for eksempel renhold, stell av fjøs, kjøkken og kjøkkenhage og stell av barn og syke.¹⁵⁰ Det var bare når mulighetene for opplæring i disse ferdighetene lå til rette, at kvinner også burde få muligheten til å fordype seg i teoretiske fag som matematikk, fysikk, geografi og anatomi. I tillegg mente hun at det ”vil vera rett her som andre stadir aa opne jordbruksskulane for kvende som vil lære aa styre jord”, men skyndte seg å legge til at ”det me mest treng er serskular i kvendearbeide”.¹⁵¹

Ved siden av at Hulda Garborg var opptatt av at folkekulturen skulle moderniseres og videreutvikles på vitenskapelige premisser hvor sunnhet og effektiv utnyttelse av råvarer spilte en viktig rolle, var hun også opptatt av å formidle sine tanker på nye måter som lett kunne spre hennes poenger til et bredt publikum. Et godt eksempel på dette er hennes bruk av fotografier i *Norske Klædebunader og Songdansen i Nordlandi*. Astrid Oxaal skriver i sin doktorgradsavhandling *Drakt og nasjonal identitet 1760-1917. Den sivile uniformen, folkedrakten og nasjonen* fra 2000, at fotografiet som fremstillingsmåte for folkedrakter i Norge første gangen ble brukt på 1850-tallet. På dette tidspunktet ser det ut til at fotografiet spilte på en allerede etablert historisk premiss i visuell fremstilling av folkedrakter. I dette premisset ble det særegne nasjonale landskapet og det opprinnelige folket med sine drakter kombinert på en slik måte at fremstillingene kunne leses som en fortelling om hvordan visse drakter representerte visse geografiske områder. Denne fremstillingsformen ble etter Oxaals

---

¹⁴⁹ Garborg 1901: 8

¹⁵⁰ Garborg 1907: 35

¹⁵¹ Garborg 1907: 35

mening endret på slutten av 1800-tallet i retning av mer objektive fremstillinger, hvor folkedrakten og personen som brukte den sto alene i fokus. Hun mener denne fremstillingsmåten hadde sitt utgangspunkt i Knud Knudsens fotografiserier, som i likhet med Eilert Sundts sosiologiske studier av levekårene i Norge på midten av 1800-tallet, kan leses som et uttrykk for et nytt syn på den norske bondestanden hvor objektivitet og vitenskapelige observasjoner sto i sentrum.¹⁵² Det var nettopp slike fotografier Hulda Garborg valgte ut til *Norsk Klædebunad I og II*, noe jeg tolker som et utslag av moderniseringsdiskursens krav om vitenskapelighet og objektivitet.

Det er også disse kravene som kan forklare hvorfor hun både i *Norsk Klædebunad I og II* og *Songdansen i Nordland I og II*, baserte mye av sin argumentasjon på historisk forskning omkring folkedrakter og folkevisedans. Et forskningsarbeid hun baserte seg eksplisitt på i forbindelse med sitt arbeid med *Norsk Klædebunad II*, var Rudolf Keyzers *Nordmændenes Klædedragt i ældre Tid*. Dette var en historisk beskrivelse av draktplagg fra tidlig middelalder som Keyser hadde skrevet på bakgrunn av tekststudier av sagaene, og var en del av *Norske Nationaldragter – samlede og udgivne af I. Frich tilligemed en Afhandling om Nordmænds ældre Dragter af Prof. R. Keyser*.¹⁵³ Det ser ut som om Keyzers utlegning i denne sammenhengen skulle fungere som et bindeledd mellom samtidsdraktsplansjene som utgjorde størsteparten av Frichs verk og den ene plansjen av middelalderdrakter som sto bakerst i verket. Dette skulle skje gjennom forklaring og påpeking av at det fantes en forbindelse mellom middelalderens og samtidens klesskikker som hadde overlevd den fremmedkulturelle påvirkningen i unionstiden med Danmark.¹⁵⁴ Keyser forklarte denne forbindelsen som en grunnleggende del av den norske væremåten som hadde blitt bevart i den norske bondestanden. I *Norsk Klædebunad II* gikk Rudolf Keyzers teorier igjen i Hulda Garborgs beskrivelse av samedraktene som de draktene som kom nærmest de gamle middelalderdraktene, som av denne grunn burde verdsettes høyt som beviser på et spesifikt utviklingsstadium i norsk historie.¹⁵⁵ I en slik fremstilling av de samiske draktene ligger det også en forestilling om at draker kan være kilder til forskjellige utviklingsstadier i en kultur. For Huldas Garborg og Rudolf Keyzers del er det snakk om at de samiske draktene tilhørte et stadium det norske samfunnet hadde vært på en gang i tiden, men som de hadde utviklet seg fra. Tanken om at samfunn utviklet seg fra et stadium til et annet lineært og alltid fremover,

---

¹⁵² Oxaal 2000: 154

¹⁵³ Oxaal 2000: 140

¹⁵⁴ Oxaal 2000: 140

¹⁵⁵ Garborg 1917: 82-87

var en karakteristisk del av 1800-tallets norske historiediskurs og lå i bunnen for nasjonsbyggingen slik man tenkte om den både innen den brede venstrebevegelsen og innen norskdomsrørsla.

Hulda Garborgs bruk av Keyzers arbeider som en måte å legitimere sine egne påstander, er interessant siden disse to i Astrid Oxaals doktorgradsoppgave blir brukt som representanter for to ulike syn på folkedrakter. Mens Rudolf Keyser sto som en representant for forskere og aktivister som betraktet folkedrakter ut fra et konserveringsståsted, ble Hulda Garborg og norskdomsrørsla brukt som representanter for et revitaliseringsståsted.¹⁵⁶ Innen konserveringsståstedet ble folkedrakter sett på som antikvariske gjenstander som viste et tilbakelagt stadium i den norske historien. Draktene ble oppfattet som produkter av en spesifikk periode og en utviklingsprosess hvor utenlandske impulser ble omformet innen lokale bondemiljøer. Innen revitaliseringsståstedet ble draktene derimot sett på som modeller for fremtidige norske klær, hvor man tok igjen de gamle draktskikkene og gjorde dem mer brukervennlige i samtiden slik at de ble bevart for fremtiden.¹⁵⁷

Det kan utvilsomt hevdes at norskdomsrørslas revitaliseringsarbeid var preget av nostalgi, konservativisme og modernitetskritikk. Jeg mener likevel at ønsket om å tilpasse draktene til brukerens samtid også viste at man innen rørsla var klar over at den tiden og de verdiene man ønsket å basere den norske nasjonen på, ikke nødvendigvis kunne brukes uten å ta hensyn til at disse verdiene hadde vært skapt for en annen tid og et annet samfunn. Ikke minst gjaldt dette for Huldas Garborgs egen tenkning slik det kommer frem i hennes påstand om at vi ”fær lempe so smaatt der lemping trangst; daa held me lettare uppe det gode i det gamle”.¹⁵⁸

Det finnes flere gode ting som Hulda Garborg mente denne tillempningen kunne bevare. For det første kunne den bevare de gamle håndverkstradisjonene hvor det var viktig å lage ting som varte i flere generasjoner. I følge henne viste dette ”tanke i stræve, framtanke”, for det

”var ikkje berre aat seg sjølv ein arbeidde; alt maatte vera soleis fraa-seg-gjort, at det med ære kunde gaa i arv til deim som etter skulde koma. Um det var eldjarne under gryta, eller laase paa den ringaste bur-dør, det var so vel gjort og vent ställt, at det enno kann vera mynster for kunsthaandverkaren.”¹⁵⁹

---

¹⁵⁶ Oxaal 2000: 200

¹⁵⁷ Oxaal 2000: 200

¹⁵⁸ Garborg 1903b: 10

¹⁵⁹ Garborg 1903b: 5

Dette gjaldt ikke minst for klærne som bøndene gikk med. Hun hevdet i *Norsk Klædebunad I* at høytidsklærne

”hev i mange bygdir vori reine drusteverk, med dugande kunst-rikt arbeid, med leikande hugsyn og greidt, fint lag. Slike klædegangar kunde fylgje ei ætt lange tidir; for tye var av den reine ull, og spunni og vovi so vent og vel, at det mest var uslitelegt: og prydnaden var knappar og spenne av klinkande sylv som var smidt og krøta etter gamle mynster av kunst-gullsmedar i bygdine, og dertil krøtsaum svipelig og fin, som husens kvende sjølv hadde sauma, med garn som ikkje lett rauk, og fargar fraa voksterheimen som heldt seg langt framigjennom.”¹⁶⁰

Ved siden av å fremheve verdien av de gamle klestradisjonene, inneholder dette sitatet også en indirekte kritikk av samtidens fabrikkvarer som ikke ble skapt med tilstrekkelig tanke på fremtiden og som derfor førte til sløseri både for nasjonen og det norske hjem. I følge henne gjaldt det å innse sannheten i ordtaket som sa at ”den som slit Heimety, øyder ikkje meir enn han avlar”.¹⁶¹

I *Norsk Klædebunad II* ga Hulda Garborg uttrykk for en bekymring om at lavkvalitets fabrikkproduksjon holdt på ødelegge ”Kunstgleda og Kunsthugen i Folke, og fyrst og fremst Trui paa eige Arbeide og dermed Gleda ved det”.¹⁶² Dette var en bekymring hun delte med både norske tenkere innen Lysakerkretsen som Gerhard Munthe og europeiske tenkere som John Ruskin, som regnes som en av foregangspersonene innen den britiske Arts & Crafts-bevegelsen. Det karakteristiske for den siste bevegelsen, var i følge Umberto Eco at den glorifiserte ”den håndverksmessige Skjønnheten og ideen om en tilbakevending til det manuelle arbeidet”, og var en ”motstander av enhver sammenblanding av industrialisme og natur”.¹⁶³ Denne bevegelsen hadde i følge ham også en markert funksjonalistisk side, som blant annet kom frem i den oppmerksomheten som ble viet materialene som ble brukt, i den stadige kontrollen av bruksnytt til de gjenstandene som ble laget, i formens enkelhet og i den oppmerksomheten som ble viet innredningen av boliger.¹⁶⁴ Dette er trekk som det er mulig å finne igjen i Hulda Garborgs beskrivelse av det håndarbeidet som ble lagt ned i smykkene og broderiene som draktene var smykket med og i beskrivelsen av dørlåsene og ildjernene i sitatene ovenfor.

---

¹⁶⁰ Garborg 1903b: 6

¹⁶¹ Garborg 1903b: 4

¹⁶² Garborg 1917: 4

¹⁶³ Eco 2004: 368

¹⁶⁴ Eco 2004: 371

Arts & Crafts-bevegelsen var også opptatt av å skape produkter som kunne vise en forbindelse tilbake til tidligere tider, noe som kan sees igjen i Hulda Garborgs stadig tilbakevendende forsøk på å historisere og kontekstualisere de norske folketradisjonene. Dette gjaldt særlig for andreutgavene av *Norsk Klædebunad* og *Songdansen i Nordlandi*, hvor hun brukte mye plass på å skildre utviklingen av henholdsvis folkedraktene og folkevisedansen som folkekultursformer som hadde utviklet seg fra felleseuropeiske røtter til å bli særegent norske. Samtidig kan historiseringen og kontekstualiseringen også tolkes som et utslag av en modernitetstenkning der hun og andre rundt henne i norskdomsrørsla var klar over at de levde i en tid som var avskåret fra fortiden og at det ikke lengre var en vei tilbake. Det som da skulle skapes av nasjonal kultur, burde ta utgangspunkt i det gamle, men kunne samtidig ikke bli i det gamle fordi de var for alltid avskåret fra den perioden. En mulig løsning i slike tilfeller kunne da være å skape noe som gjennom rituelle gjentakelser kunne oppfattes som en forbindelse med fortiden, men som samtidig var på samtidens premisser. Et eksempel på et slikt forsøk var hennes argumentasjon for at den dansen hun hadde innført fra Færøyene og omskapt etter egen oppfatning av hva den norske folkevisedansen måtte ha vært, egentlig var norsk og derfor burde danses i Norge igjen. På denne måten fremstår dansen som en oppfunnet tradisjon som skulle skape et bånd til en tapt fortid i en tid da Hulda Garborg og andre i norskdomsrørsla mente man burde skape en ny norsk nasjon. Det ser ut som om hun selv var klar over den vanskelige oppgaven, fordi hun i *Songdansen i Nordlandi* stadig kom tilbake til at hennes samtid var en ny situasjon og at ”nye Tidir krev nye Formir”.¹⁶⁵ Det gjaldt derfor å ”laga mykje nytt, lettare Formir med fleire Brigde” og akseptere at vi selvsagt ikke kunne ”syngje som dei gamle song; me fær lempe oss tilrettes so godt me kann med *vaar* Songmaate”.¹⁶⁶

Sitatet ovenfor viser på mange måter kjernen i Hulda Garborgs og norskdomsrørslas modernitetstenkning. Mye av den opprinnelige bondekulturen hadde gått tapt opp gjennom årene, og det som fortsatt fantes var ikke nødvendigvis tilpasset den nye tid. For å kunne skape en levedyktig nasjon, måtte restene av den opprinnelige norske bondekulturen bevares og samtidig omformes slik at de fremskritt man hadde gjort innen de forskjellige samfunnsområdene ble gjort til den del av bondekulturen. Kravet om omforming førte til en motsetning til norskdomsrørslas krav om bevaring av den nasjonale egenarten, hvor det

---

¹⁶⁵ Garborg 1913: 11

¹⁶⁶ Det første sitatet er hentet fra Garborg 1913: 11, det andre fra Garborg 1913: 68.

viktigste var å bevare i sin opphavelige form den kulturen som de også ønsket å forandre på. Hvordan denne motsetningen kom til uttrykk hennes folkeopplysningsbøker, er det neste vi skal se på.

Den nasjonale diskursen

Ovenfor skrev jeg at folkeopplysningsbøker kan leses som eksempler på en modernistisk diskurs. I dette underkapittelet kommer jeg til å beskrive hvordan de også kan leses som representanter for en nasjonalistisk diskurs hvor krav om opprinnelighet, historie, evolusjon og identitet spilte viktige roller.

I sin doktorgradsavhandling hevder Astrid Oxaal at en nasjonal identitet er en opplevelse av det unike enkeltmenneskets plassering i nasjonens kollektive identitet. Hun mener at forestillinger om den norske nasjonale identiteten blant annet kunne knyttes til fellesskapets samlede institusjoner i staten, som gjennom samfunnets infrastruktur ble knyttet til et felles kulturelt mangfold.¹⁶⁷ I følge henne skjedde dette ut fra etableringen av egne norske institusjoner i nasjonalstaten og gjenskapning av en egen nasjonalkultur, hvor det fra 1814 gradvis oppsto

”en rekke samlende symboler og ritualer som fikk funksjon av å styrke og legitimere fellesskapsbåndene medlemmene imellom. Det gjaldt bruken av eget flagg, feiring av 17.mai, egen nasjonalsang, nasjonale byggverk og monumenter, mynter med kongesymboler osv, og ikke minst nasjonale uniformer for sivilt og militært bruk samt den folkelige nasjonaldrakten.”¹⁶⁸

Her kunne man også legge til at bruken av spesielle matretter for å markere fellesskap og historiske røtter. En som så på mattradisjoner som forbindelser til fortiden, var Eilert Sundt. Til forskjell fra Peter Christen Asbjørnsen, Herman Klencke og Rudolf Keyser hvis skrifter kan sees som uttrykk for en modernistisk diskurs, kan Sundts bøker om samfunnsforholdene i Norge på midten av 1800-tallet sees som et uttrykk for en nasjonal diskurs hvor forsvar av tradisjoner spilte en viktig rolle. I sin bok *Om renslighedsstellet i Norge* forsvarte han måten norske bondevinner lagde mat på ved å hevde at den hadde sin egen rasjonalitet og fornuft, og krevde anerkjennelse fordi den var basert på århundrer av praktisk erfaring.¹⁶⁹ Bakgrunnen for disse påstandene var hans undersøkelser av lavere stenders levekår i Norge på 1850-tallet,

---

¹⁶⁷ Oxaal 2000: 346

¹⁶⁸ Oxaal 2000: 346

¹⁶⁹ *Om rensligheds-stellet i Norge* ble gitt ut i 1869.

som førte til at han utviklet en egen målestokk for kultur bygd på graden av indre fornuft, oppsamlet innsikt og graden av tilpasning til aktuelle samfunnsforhold. Denne målestokken viste at det slettes ikke sto så ille til med folkekulturen i Norge, og at det heller ikke var mye å utsette på måten denne kulturen ble overført på fra et ledd til et annet. På bakgrunn av dette ble Sundt etter hvert oppfattet som en forsvarer av den tradisjonelle opplæringsmetoden hvor kunnskaper gikk fra foreldre til barn innen hjemmet. Særlig gjaldt dette for den opplæringen som unge piker fikk fra sine mødre, hvor hjemmeopplæringen sikret at de unge pikene fikk kunnskaper tilpasset norske forhold gjennom langt tids erfaring.¹⁷⁰

I Hulda Garborgs matopplysningsskrifter går det an å trekke en linje fra Sundts forsvar for tradisjonelle matlagingsmetoder til måten hun argumenterte for å beholde gamle retter som for eksempel flatbrødet. Denne linjen er særlig lett å se i *Lidt om matstell paa landsbygden* og i *Matstell paa landsbygdi*, hvor det er påfallende hvordan hun i løpet av tiden etter utgivelsen av *Heimestell* utviklet sine ideer om fornuftig og tidsmessig matstell til å bli eksplisitt nasjonale spørsmål. I disse to bøkene skapte hun en argumentasjonsrekke hvor fornuftig og sunt matstell nesten utelukkende ble satt i sammenheng med mat som hadde sitt utspring i den norske bondekulturen, mens ufornuftig og usunt matstell ble satt i sammenheng med mat importert fra utlandet og ført til bygdene gjennom byene. I disse skriftene makte hun frem et bilde av den norske maten som truet av den importerte maten, og hennes kronksempel på hva som kunne skje hvis den innførte maten fikk overtaket var den minkende bruken av flatbrød. I følge Hulda Garborg var flatbrødet det brødet som ”fuldt ut tilfredsstillende alle fordringer til et sunt og godt brød”.¹⁷¹ Dette hadde to grunner. For det første mente hun at da

”fladbrødet var vort daglige brød, havde folk tænder som hester, og da gode tænder er det første betingelse for en god mave, og en god mave den første betingelse for god helse i det hele og for et godt humør, kan man altsaa ligefrem si, at gode tænder er den første betingelse for et lykkelig liv. Det er derfor ikke for meget sagt, at det er en national ulykke at fladbrødet gaar af mode.”¹⁷²

For det andre holdt dette brødet seg ”friskt og godt i lang tid” og var ”enkelt og ligetil at lave”, i motsetning til det innførte kakebrødet som ofte var tungt å fordøye og som førte til dårligere tannhelse på landsbygden fordi det ikke krevde den samme tyggingen og ofte inneholdt sukker.¹⁷³ Kakebrødet var dessuten lite praktisk fordi et godt kakebrød måtte være

¹⁷⁰ Wærness i Gullveig Alver og Mikaelsson [red.] 1991: 95. Se også første kapittel i Haavet 1996.

¹⁷¹ Garborg 1901: 5

¹⁷² Garborg 1901: 6

¹⁷³ Garborg 1901: 5-6

lett, noe som krevde tid til stadig baking, gode ingredienser og gode ovner. Dette var ting og varer som bygdefolket ikke alltid hadde tilgang til, noe hun hadde erfart personlig i løpet av sin tid som husfrue på Kolbotnen. Hennes praktiske tankegang viste hvordan hun i sine skrifter ofte ga uttrykk for en stor forståelse for de vanskeligheter kvinner på landsbygden opplevde i det daglige husstellet. For en husfrue på et sted så langt unna allfarvei som Kolbotnen, var et brød som holdt seg lenge rett og slett en livsnødvendighet.

Ved siden av å være praktisk, kunne flatbrødet også oppfattes som et symbol på de norske bygdene. Kakebrødet var ikke norsk, for det var ikke skapt på den norske bygden og den var heller ikke utviklet og tilpasset norske forhold på samme måte som flatbrødet. Dette brødet ble i følge Hulda Garborg spist allerede på ”urgermanernes” tid og hadde gradvis blitt tilpasset ”vore forhold”.¹⁷⁴ Disse forholdene krevde at brødet skulle være ”let og godt at arbeide paa, og [...] passe som nistemad i fjeld og skog og paa sjø”, at det skulle være ”let at fragte og [holde] sig i næsten ubegrænset tid” og at det ikke skulle ligge ”tungt og surt i maven og gjorde folk græne og sene i vendingen”.¹⁷⁵ Denne beskrivelsen viser hvordan hun så på mattradisjoner og andre folketradisjoner som produkter av særlige behov og tilpassninger til bestemte geografiske og sosiale behov. Ved å hevde at også urgermanere spiste noe som lignet på det norske flatbrødet, skapte hun en historisk kontekst for flatbrødet og oppnådde på denne måten både å vise at brødet hadde lange historiske røtter som gjorde det mer autentisk norsk enn det kakebrødet man kunne kjøpe i butikkene, og at denne autensiteten kom av brødet hadde blitt tilpasset nettopp norske forhold.

Beskrivelsen er i tillegg interressant fordi den viser hvordan dette brødet i Hulda Garborgs nasjonale diskurs fungerte som en identitetsmarkør. Gjennom tilberedning og spising av flatbrødet utførte man nemlig handlinger som knyttet en til det norske fellesskapet på en måte som få andre retter kunne gjøre i Hulda Garborgs matopplysningsskrifter. Å spise flatbrød ble i hennes matstellsbøker fremstilt som egen handling som gjorde personer norske og knyttet dem til andre flatbrødspisende personer mot alle de som ikke spiste dette brødet. I denne sammenhengen kan tilberedning og spising av flatbrødet brukes som et eksempel på en av Eric Hobsbawms oppfunne tradisjoner, hvor man etablerer en forbindelse til tidligere tider og til et fellesskap ved gjentatte rituelle handlinger. Når jeg bruker flatbrødbaking og –spising

---

¹⁷⁴ Garborg 1901: 5

¹⁷⁵ Garborg 1901 6

som eksempler på oppfundne tradisjoner, er det fordi flatbrødet hos Hulda Garborg fremstår som et av de viktigste symbolene på noe urnorskt som skiller nordmenn fra ikke-nordmenn.

En annen folketradisjon som kan hevdes å ha fungert som oppfunnet tradisjon i Hulda Garborgs folkeopplysningsskrifter, var de draktene mennesker på bygdene brukte. I *Norsk Klædebunad I og II* brukte hun betegnelsen ”heimebunad” for å markere at det her ikke var snakk om vanlig tøy, men klær som ga identitet fordi de var knyttet til hjemmet og gjennom hjemmet til nasjonen. Disse klærne fikk en ekstra dimensjon som symboler på den norske nasjonen, fordi de bare hadde blitt bevart i

”sùme bygdir, høgt upp i fjelle eller langt vest mot have, som var vrange og heldt paa sitt, so at handlarar og handelsreisande til slutt drog herdane og let deim vera. Og dei gjekk med sitt ’bondeglo’ som fyrr, og kjende seg ikkje meir ’indianarar’ enn dei hadde vori. For det var nok ikkje berre ’glo’, det dei fraa gamalt av klædde seg i. Det heldt, naar by-tye rauk; ja ein klædnad av desse gamle heldt ut mange av dei nye. So vart gamleklædi billegare med, samstundes som dei var so mykje gildare”.¹⁷⁶

I likhet med flatbrødet som hun mente holdt på å bli erstattet av butikkjøpt kakebrød, oppfattet Hulda Garborg også de norske folkedraktene som truet av byskapte industrivarer. Når dette holdt på å skje, skyldtes det i følge henne at bygdefolket stadig oftere etterapte utenlandske moter som kom til landsbygden via byene, uten å kjenne motene godt nok til å kunne ta dem i bruk skikkelig. Hun forklarte dette med at man

”fristet af det tilsynelatende ledtvindtere, lokkes til udsigten til at slippe bort fra det ’tunnere til det lettere’, uden at tænke dybere over, um no virkelig ogsaa den varige glæde og lykke er at finde i dette ’lette’. Ungdommens maal er blit mer og mer: at anstrænge seg minst mulig!”¹⁷⁷

Utviklingen innen mat- og klesveien ble fremstilt som bekymringsverdig i Hulda Garborgs skrifter, fordi den gikk mot hennes og norskdomsrørslas mål å få ungdom til å bli i bygdene hvor de kunne leve i ”jevn velstand og harmonisk og lykkelig hjemmeliv”.¹⁷⁸ Litt senere i foredraget understreket hun dette poenget ytterligere, ved å hevde at det var på hjemlig grunn lykkelige liv ble skapt og at man derfor ”i madveien som i alt andet maa bygge paa hjemlig grund, alt andet vil i længden straffe sig.”¹⁷⁹ Her skilte hun mellom mat lagd på bygdene og

---

¹⁷⁶ Garborg 1903b: 7

¹⁷⁷ Garborg 1901: 9

¹⁷⁸ Garborg 1901: 10

¹⁷⁹ Garborg 1901: 10

mat lagd i byene, og argumenterte for at det var bare den bygdelagde maten som kunne kalles for ekte norsk tradisjonsmat. Ved å knytte utelukkende bygdemat til norske tradisjoner og fremstille bymat som utenlandsk, går det an å hevde at hun spilte på skillet mellom by og land jeg i forrige kapittel beskrev som en av de grunnleggende bestanddelene innen norsksdomsrørslas nasjonale tenkning.

Hulda Garborgs bekymring for at bygdene skulle bli tømte for folk, spilte dessuten på en bekymring for at de tradisjonene man ønsket å bygge den fremtidige norske nasjonen på skulle bli utvannet og besudlet. Særlig viktig ser det ut til å ha vært at folkedrakter generelt og hardangerdrakten spesielt sto i fare for å bli ødelagt gjennom blant annet turisme. Grunnen til at turisme ble oppfattet som skadelig for hardangerdraktene, var at disse draktene i følge Astrid Oxaal ble oppfattet som et bilde på den norske folkekarakteren, på de estetiske kvalitetene i folket og på den norske nasjonens historie.¹⁸⁰ Når disse draktene kunne ha alle disse betydningene, skyldtes det at folkedraktene ble oppfattet som abstrakte symboler på en felles nasjonal kultur innen norsksdomsrørsla.¹⁸¹ De negative reaksjonene på bruken av folkedrakter i forbindelse med turisme i tiden rundt forrige århundreskifte, hadde sin bakgrunn i denne oppfatningen av folkedrakter som symboler på den norske nasjonen. I artikkelen ”Bunaden: stagnasjon eller nyskapning?” skriver Oxaal at det innen norsksdomsrørsla særlig ble reagert på at kvinner som jobbet på de nyopprettede turisthotellene brukte hardangerdrakter som arbeidsuniformer. Hun siterer en harding som i 1896 skrev inn til bladet *Ulvikingen*, og mente at hotelljenter ” gjer sitt til at vaar nationale bunad og dermed folket kjem i vanakt hjaa utlendingen”.¹⁸² Lignende kritikk ble også fremsatt av Hulda Garborg i *Norsk Klædebunad I*, hvor hun skrev indignert at ”utlendingane som fêr gjennom turistbygdine maa faa underlege tanker um ’nationaliteten’ vaar”.¹⁸³ I begge tilfellene handler det om at bruken av hardangerdrakter innen turistvirksomheten ble oppfattet som en utskjemming og utvanning av hardangerdraktens nasjonale betydning. Årsaken til dette var at mange innen norsksdomsrørsla mente bruken av hardangerdrakter på turisthoteller var med på å fremme en idyllisert og romantisert versjon av den norske bonden som hadde blitt skapt av embetsstanden, og som ikke hadde røtter i virkeligheten.

---

¹⁸⁰ Oxaal 2000: 126

¹⁸¹ Oxaal 2000: 126

¹⁸² Innlegg i *Ulvikingen* sitert i Oxaal 2000: 187

¹⁸³ Garborg 1903b: 16

En annen måte man kunne skjemme ut draktene på, var å sy dem på feil måte og av feil materialer. For Hulda Garborg var alle norske folkedrakter feil, hvis de ikke besto av plagg eller deler av plagg skapt på den norske landsbygden eller hvis de ble for tilpasset bymotene. Etter hennes mening var drakter for tilpasset bymoten når man i stedet for tradisjonelle plagg utformet og produsert på bygdene, brukte ”bluseliv” eller ”nattrøye med ’lengdir’ utsauma paa maskine” og med korsett under.¹⁸⁴ Så lenge man ikke gjorde disse forandringene, kunne man i følge Hulda Garborg trygt blande sammen plagg fra ulike drakter og tilpasse dem sin egen smak. Betingelsen var at man ikke brukte draktene i settinger som på en eller annen måte fremstilte bygdene som nasjonalromantiske stereotyper eller karikaturer av laverestående klasser. Dette var en oppfatning hun delte med norskdomsrørsla, og det var derfor både hun og andre innen rørsla reagerte på at folkedrakter ble brukt på turisthoteller hvor de ble brukt for å skape atmosfære for gjestene.

Videre går det an å hevde at Hulda Garborgs kritikk av bruken av folkedrakter innen turismen, bunnet i en oppfatning av folkedraktbrukerne som symbolske representanter for det nasjonale fellesskapet. Dette var en rolle som i utgangspunktet gjaldt for begge kjønn, men som likevel ser ut til å ha vært mer ambivalent for kvinnelige brukere enn for mannlige. Nira Yuval-Davis har i sin bok *Gender & Nation* hevdet at denne ambivalensen har sin årsak i at kvinner i slike situasjoner ofte blir fremstilt som både representanter for modernisering og for fortidige verdier i tilbakeskuende bevegelser.¹⁸⁵ Jeg mener at reaksjonene på ”falske” folkedrakter og ”feil” bruk nettopp kan sees som uttrykk for dette ambivalente synet, siden de kvinnene som brukte draktene på jobb i hotellene var en del av den moderniseringen som gjorde turisme mulig, samtidig som de ble beskyldt for å besudle draktene ved å bruke dem på jobb hvor man mente folkedraktene ga et romantisierende og usant bilde av de norske bøndene. Det går dessuten an å hevde at hun reagerte negativt fordi bærere av ”falske” folkedrakter brøt med den symbolske forbindelsen til fortiden og til det norske fellesskapet folkedraksbruk innen hennes nasjonale diskurs innebar.

Man kan også hevde at bruken av kakebrød og ”falske” folkedrakter var uttrykk for deler av den tenkningen som preget Arne Garborgs to-nasjonslære. Som jeg var inne på i forrige kapittel, var hovedpunktet i denne teorien at Norge besto av to nasjoner som var skilt fra hverandre ved hjelp av språk og bosted. Mens befolkningen i byene ble oppfattet som unorsk

---

¹⁸⁴ Garborg 1903b: 16

¹⁸⁵ Yuval-Davis 2007: 60-61

fordi de snakket dansk, ble befolkningen på bygdene oppfattet som de egentlige nordmenn fordi de snakket dialekter man mente stammet fra tiden da Norge sist var selvstendig. Hos Hulda Garborg ser det ut som om denne todelingen også ble overført på andre ting, slik at byene i tillegg var utenlandske fordi de baserte seg på industriproduksjon av varer og på markedsøkonomi. Verken industriproduksjonen eller markedsøkonomien hadde en plass innen det ideelle bygdesamfunnet hun og andre innen norskdomsrørsla skrev om og argumenterte for. Slik sett går det også an å hevde at også i spørsmålet om naturalhushold versus forbrukerhushold, ble bygdene fremstilt som arnestedet for det opprinnelig norske. På bakgrunn av denne todelingen, går det an å lese Hulda Garborgs negative skildringer av den fremvoksende markedsøkonomien som en symbolsk og konkret trussel mot den norske nasjonen.

Den konkrete trusselen i denne sammenhengen kom av en markedsøkonomi som baserte seg på raskt forbruk av varer og ikke på varer som skulle vare lenge, noe Hulda Garborg mente var sløsing med ressurser både for bonden selv og for nasjonen. Etter hennes mening ville industrialiseringen av jordbruket føre til synkende kvalitet på matvarer og dette i sin tur ville føre til dårligere folkehelse. Dårligere befolkningshelse, særlig blant barn og ungdom, kunne da i verste tilfelle føre til at Norge som nasjon ville bli svekket. Hun ønsket derfor at det fremste symbolet på den konkrete trusselen, melkeseparatoren, ”vart utan naade hivd ut paa alle smaagardar”.¹⁸⁶

Det var dessuten den konkrete trusseloppfatningen som kan være med på å forklare Hulda Garborgs kritikk av ungdom som forlot bygdene til fordel for byene eller utlandet. Ungdommers flytting førte til arbeidsmangel og stagnasjon på bygdene, som i sin tur førte til at bygdene som sentre for det nasjonale ble svekket. Hulda Garborg foreslo derfor tiltak som kunne få ungdommer til å bli hjemme på bygdene. Et av disse tiltakene var å gi bygdeungdommen en utdanning som gjorde dem bedre skikket til å bli selvstendige bønder. I likhet med Eilert Sundt, kritiserte hun samtidens skolevesen og det moderne, urbane samfunnet hvor det ikke ble lagt nok vekt på å bevare de gamle norske tradisjonene. ”Paa byskulane vert dei sjølvsagt burtvilla meir enn rettleidde; og av gode landsskular er her ikkje mange.”¹⁸⁷ I stedet var det på tide å skape husholdningsskoler som fikk ”landsens kvende til

---

¹⁸⁶ Garborg 1907: 7

¹⁸⁷ Garborg 1907: 33-34

aa lære landsens stell, læra aa nytte det som heime veks, og skyna kva det duger til”.¹⁸⁸ På denne måten ville man ”skyna og sjaa, kva det er ein vil”, noe som ville føre til at man lærte

”aa døme klarare um det nye og halde paa det gamle som gjennom lang røynsle hev vist seg godt, og kunde det bli sant att, det Vinje sagde um dei norske kvendi: ’dei koka og steikja og baka so godt, og stella slik um husi sine, at den sæle mannen liver som i joli’ – daa var me langt paa veg til aa bli det me var; eit helsugt og eit kraftig folk, som klara seg jamvel i dei laake tidir.”¹⁸⁹

Dette kunne dessuten være et av botemidlene på den symbolske trusselen det moderne samfunnet representerte for bygdene. Et annet botemiddel var å styrke bygdenes bevissthet om sin egen historie. Her mente Hulda Garborg folkevisedansen slik den ble danset på Færøyene kunne brukes. Hun hevdet i *Songdansen i Nordlandi* at den færøyske folkevisedansen i utgangspunktet var norsk og at den hadde kommet til Færøyene sammen med de norske bosetterne som bodde der i middelalderen. I følge henne var dette en dans som opprinnelig stammet fra gammelgreske danser. Dette var en påstand hun prøvde å underbygge ved å støtte seg til en islandsk ”bokmann” ved navn Arngrimm Provast, som på midten av 1600-tallet skrev at de islandske vekevaker og ringleker hadde merke av de hellenske dansene.¹⁹⁰ Han mente dette kunne påvises ved å sammenligne trekk ved de gammelgreske og de nordiske dansene, som for eksempel at begge danseformene bygde på seks grunntrekk og at begge ble danset fra høyre mot venstre.¹⁹¹ Hun mente i tillegg at bruken av en korfører i både de hellenske og de færøyske dansene kunne brukes som beviser på at folkevisedansen hadde utviklet seg fra gamle greske danser.¹⁹² Denne skildringen av den gamle hellenske dansen, mente Hulda Garborg var ”beintfram som ei Skildring av Færøydansen”.¹⁹³ På sin ferd nordover i Europa i middelalderen hadde dansen dessuten også plukket opp trekk fra germanske, franske og engelske danser. Hun påsto at denne dansen hadde vært praktisert i hele Norden på et tidspunkt, men hadde i hennes samtid bare overlevd på Færøyene. Det som gjorde dansen særegent norsk, var likevel at dens endelige utvikling og utforming hadde skjedd i Norge. I hennes folkeopplysningsbøker ser dette ut til å ha vært et argument for å gjeninnføre denne dansen fra Færøyene og bevare den for fremtiden, på lik linje med folkedrakter og med de norske mattradisjonene.

---

¹⁸⁸ Garborg 1907: 34-35

¹⁸⁹ Garborg 1907: 37-38

¹⁹⁰ Garborg 1903c: 3

¹⁹¹ Garborg 1903c: 3-4

¹⁹² Garborg 1903c: 4

¹⁹³ Garborg 1903c: 4

I begge versjonene av *Songdansen i Nordlandi* skrev hun om folkevisedansen som både en åndelig og kroppslig aktivitet. Dansen var et middel til naturlig fremsyning av livsglede, og til fremvisning av ”Elskhug og Villhug, Daudrædsle og Sorg, men like so vel, og slett ikkje minst, Aalvorskjenslur og Tilbeding, og det i Gudshus som i Avgudshus”.¹⁹⁴ Grunnen til dette var at den hadde ”vori dansa til Song og Framsegjing, til Veidingsrop og Hørskrik og mange andre Villelæte, til Laat og til Graat, og til dei mest barnslege Spelverk som til den finaste Toneleik, Dansen hev fylgt Menneskja gjennom alle Lægdir og paa alle Høgdir”.¹⁹⁵ På grunn av dette, mente Hulda Garborg at dansen kunne hjelpe mennesker som danset den til å bearbeide sjelelige problemer. Samtidig kunne den også være en sunn aktivitet som utviklet stor fysisk styrke og utholdenhet. For at den skulle ha denne doble funksjonen, krevde folkevisedansen likevel at ” me sjølve kann fylle han med Aand og Liv. Og det kann berre den som hev det so, at han vert tekin av det sermerkte Huglag i dei gamle Kvadi. Den som hev so, for honom vil Folkevisedansen vera ei Glede av eit nytt Slag”.¹⁹⁶ Gjennom de gamle kvadene vil man bli glad i sin egen historie og sin nasjon på en helt annen måte enn ved å studere dem gjennom bøker. Man ville innarbeide det nasjonale fellesskapet inn i kroppen gjennom stegene, musikken og sangen på samme måte som man ville innarbeide det nasjonale fellesskapet ved å bake flatbrød og å veve ull til folkedrakter.

Konklusjon

I sin biografi om Hulda Garborg fremstiller Johs. A. Dale henne som en pragmatisk person som forsto at ulike fasonger på folkedraktene skyldtes inspirasjon fra andre moter, og at folkedraktene ble utformet av enkeltpersoner som ofte var adskilt fra hverandre geografisk.¹⁹⁷ Mangfoldet som denne atskillelsen skapte, mente hun særlig kom frem i ”krøtsaum og prydverk [kor ein] ser sers godt, kóss bygdine hev fylgt kvar sin hug”.¹⁹⁸ Ofte kunne forskjellene ligge i ”berre reint smaae ting, som skil so strengt bunad fraa bunad”, noe som hadde sin forklaring i at motene i bygdene hadde skiftet etter hvert både når det kom til utformingen av selve drakten og i mindre detaljer.¹⁹⁹ Det interessante her er at Hulda Garborg

---

¹⁹⁴ Garborg 1903c: 1

¹⁹⁵ Garborg 1903c: 1

¹⁹⁶ Garborg 1903c: 24

¹⁹⁷ Dale 1961

¹⁹⁸ Garborg 1903b: 27

¹⁹⁹ Garborg 1903b: 27

aldri, som jeg har sett i alle fall, syntes dette var et problem i forhold til at disse folkedraktene skulle representere den norske nasjonen.

For henne ser det ut til å ha vært viktigere at man hadde et gjennomtenkt forhold til alle delene av folkedrakten man brukte enn at alle delene av den stammet fra ett sted. Hun ser ut til å ha ment at det var viktigere ”å tenkje etter kva som høver seg og ser godt ut, etter vokster og lag og lit, og alder”.²⁰⁰ Ved siden av dette skulle man også tenke gjennom bruksområde for drakten, for ”ein høgtidsbunad høver ikkje til arbeidsbunad o.s. fr.”.²⁰¹ Dette var en tanke Hulda Garborg var opptatt av å formidle i de konkrete beskrivelsene av folkedrakter i begge utgavene av *Norsk Klædebunad* hvor hun var nøye med å påpeke om drakten skulle brukes til fest eller arbeid. Når man først hadde tenkt gjennom hvilken type drakt man ville ha og hvilket bruk den var ment for, skulle man også sørge for at den drakten man skulle ha ikke var stilløs. For henne var det å blande former eller farger som ikke passet sammen ”meir enn ille, naar ein hev med noko so sermerkt aa gjera som norsk klædebunad”.²⁰² Når man først hadde tatt hensyn til alt dette, var det ingenting i veien for at man kunne forandre på det som ikke passet, fordi dette i følge henne var den eneste måten man kunne ta vare på de gamle draktmotene og sørge for at de også i fremtiden ble brukt.

Den samme pragmatiske tankegangen gjaldt hos henne også for folkevisedansen og mattradisjonene. I utgangspunktet argumenterte Hulda Garborg i *Songdansen i Nordlandi* for at folkevisene man skulle danse til skulle være så ekte som mulig, men dette ser ikke ut til å ha vært et absolutt krav. Grunnen til dette var at hun i disse to bøkene godtok at ikke alle av de folkevisene man anså som opprinnelige, det vil si man trodde hadde blitt skapt i Norge i middelalderen, som passet til hennes samtid. Det samme gjaldt også for selve dansen. I begge utgavene av *Songdansen i Nordlandi* begrunnet hun dette med at man ikke hadde danset folkevisedans i Norge på lang tid, og at det derfor ville gå en viss stund før man klarte å skape folkevisedanser som de hun hadde sett på sin reise til Færøyene sommeren 1902. For at dansen og folkevisene ikke skulle forsvinne, mente hun derfor at man i stedet måtte ta i bruk de lettere folkevisedansene, ”dei som me berre hev laant Stegi til av Færøydansen, og som me elles fær kalla norsk Folkevisedans”.²⁰³ På samme måte slo pragmatismen ut i matopplysningsbøkene hvor hun, til tross for sine mange angrep på bymat, aldri fraskrev den

---

²⁰⁰ Garborg 1903b: 28

²⁰¹ Se blant annet Hulda Garborgs beskrivelse av Seterdalsbunaden.

²⁰² Garborg 1903b: 28

²⁰³ Garborg 1913: 16

fullstendig. Til sitt bruk og under riktige forhold kunne bymat være like god som bygdemat, man måtte bare vite hvordan den skulle tilberedes riktig.

Etter min mening er det denne pragmatiske holdningen til de nasjonale tradisjonene som skaper de største tvetydighetene i hennes folkeopplysnings skrifter, og som kan sees som et utslag av den ”millombrøyte”-posisjonen jeg mener hun befant seg i. Her kan det være greit å minne om Stuart Halls definisjon av ’subjektposisjon’, som han beskriver som det eneste ståstedet en diskurs gir mening i.²⁰⁴ Hulda Garborgs “millombrøyte”-posisjon kan etter min mening tolkes som den subjektposisjonen som hennes tvetydigheter og pragmatiske holdninger kan tolkes ut fra. Dette gjaldt ikke minst for hennes tenkning om hjemmet. På den ene siden var det sterkt preget av den nasjonalistiske diskursen innen norskdomsrørsla hvor det var kravet om at man skulle være autentisk norsk i alt dannet grunnlaget for deres norskdomsarbeid, men som også var preget av at hun levde i en tid hvor industrialisering og det store hamskifte hadde skapt store omveltninger i det norske samfunnet som det ikke var mulig å gå tilbake på. Sett på denne måten, blir hennes pragmatisme også et uttrykk for en aksept av at folkekulturtradisjoner bare kunne eksistere som nasjonale idealer hvis de ble skapt ”i dialog med et samfunn som kunne akseptere eller forkaste dem”.²⁰⁵ På slutten av kapittelet går det derfor an å hevde at grunnvollen i Hulda Garborgs ideelle samfunnet var dialog og pragmatisme. I det millombrøytet jeg mener Hulda Garborgs tenkning befant seg i, kan samtidig dialogen og pragmatismen leses som et forsøk på å løse det iboende paradokset som millombrøyte representerte i hennes nasjonale tenkning.

---

²⁰⁴ Hall i Hall [red.] 1997: 56

²⁰⁵ Oxaal 2000: 346. Uthevningen er Oxaals egen.

Kapittel 4:

... men Hjemmets Grundmur er Moderen.

Kvinnesyn i Hulda Garborgs moderniserende og nasjonale diskurs

Innledning

I det forrige kapitlet skrev jeg om hvordan Hulda Garborg i sine folkeopplysningsbøker fremstilte den norske nasjonen som et hjem. Dette hjemmet skulle bevare den norske folkesjelen slik den kom til uttrykk i mat, klær og utsmykning, samtidig som det hele tiden skulle tilpasse seg nye og moderne ideer om hva som var praktisk, lønnsomt og sunt. I dette kapitlet kommer jeg til å konsentrere meg om en drøfting av kvinner som de fremste aktørene i dannelsen og opprettholdelsen av det gode hjemmet og den gode nasjonen. De viktigste kildene i dette kapitlet er *Kvinden skabt af manden* og *Fru Evas Dagbog*, som kom ut i henholdsvis 1904 og 1905. Disse bøkene kan kalles for Hulda Garborgs kvinnesaksbøker, og er skrevet som svar på Otto Weiningers bok *Geslecht und Character* som kom ut i 1903. En omtale av denne boken vil derfor også være en del av drøftingen i dette kapitlet. To andre bøker skrevet av Hulda Garborg, *Rousseau og hans Tanker i Nutiden* og *Rousseau*, har blitt tatt med fordi hun i disse bøkene utdyper og videreutvikler sitt kvinnesyn. Den første av disse kom ut i 1909 og den andre i 1910. Ved siden av disse, tar jeg med to artikler hun ga ut i *Samtiden* som heter "Charlotte Perkins Gilman: Hjemmet, dets arbeide og indflytelse" og "Kvinderne og Samfundet". Den første av disse kom ut i 1905, den andre i 1915.

Kapitlet er lagt opp slik at det først kommer en beskrivelse av utviklingen av kvinnesaken på 1800-tallet. Her vil det særlig legges vekt på å beskrive ulike syn på kvinners stilling i samfunnet som eksisterte i tiden rundt 1900. Et av hovedpunktene i denne beskrivelsen vil være ulike oppfatninger av kvinners rett til deltagelse i offentligheten og rett til seksualitet og erotisk følelsesliv, og hvordan disse oppfatningene kom til uttrykk i reaksjonene på *Kvinden skabt af Manden* og *Fru Evas Dagbog*. Etter dette følger selve drøftingen av Hulda Garborgs bøker og artikler om kvinnesak og hvordan disse kan sees i lys av de moderniserende og nasjonale diskursene som ble skissert i forrige kapittel. I denne sammenhengen vil det være særlig interessant å se om hennes kvinnesynsbøker gir uttrykk for motsetninger mellom den

nasjonale og den moderniserende diskursen slik folkeopplysningsbøkene gjør, eller om det tvert imot er mulig å snakke om to utfyllende diskurser. Til slutt følger en oppsummering hvor jeg vil forsøke å samle noen av hovedpunktene og vise hvordan disse må sees i sammenheng med hennes tenkning om hjemmet, samt trekke linjer til deler av kjønns- og nasjonalismeforskningen som særlig har vært opptatt av bruken av hjem-metaforen i nasjonsbyggingsprosjekter.

Historisk bakgrunn

I kapittel to beskrev jeg norskdomsrørsla som en av mange motbevegelser som var et grunnlag for partiet Venstre på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. En av de andre bevegelsene som også inngikk i dette grunnlaget, var kvinnesaksbevegelsen. Felles for begge bevegelsene var at de mente det fantes områder av det norske samfunnet som ikke fungerte slik de skulle og som derfor burde forbedres. Begge bevegelsene besto av mange ulike retninger som jobbet sammen for en hovedsak, men som kunne skille seg ut fra hverandre i oppfatningen av hvordan saken skulle arbeides for og hvilke politiske retninger man skulle plassere seg innenfor. Disse bevegelsene kunne derfor samtidig føre både en radikal og konservativ politikk. Hvilken politisk retning de valgte avhang av den bestemte saken som det ble jobbet med, og hvilke grupperinger som klarte å vinne frem med sitt politiske ståsted. Et eksempel på dette er utviklingen i politisk argumentasjon i kretsen rundt bladet *Fedraheimen*. På 1880-tallet førte denne kretsen en meget radikal politikk med blant annet krav om en ny, anarkistisk samfunnsordning, for så å gå over til å argumentere for bevaring av de tradisjonelle samfunnsordningene i Norge, med familie, bondestand og jorddyrking som de viktigste områdene på 1890-tallet.²⁰⁶ På samme måte var kvinnesaksbevegelsen med Norsk Kvinnesaksforening og Kvinnestemmerettsforeningen i spissen, først og fremst opptatt av en prinsipiell likestillingsargumentasjon på 1880-tallet, for så å gå over til mer praktiske krav om sosiale reformer som skulle bedre livsforholdene for de fattigste og mest undertrykte blant kvinnene på 1890-tallet.

Forskjellen mellom disse to bevegelsene besto i ulik oppfatning av hvor hovedproblemet lå. Norskdomsrørsla var en bevegelse som var opptatt av å bevare den tradisjonelle bygdekulturen og de ulike dialektene som ble snakket på landsbygden som utgangspunkt for den fremtidige norske nasjonen. I dette arbeidet var ikke kvinnespørsmålet oppfattet som et

---

²⁰⁶ Dalhaug 1995

hovedarbeidsområde, selv om det fantes kvinner og menn innen rørsla som arbeidet med begge saker. Blant annet var Fredrikke Marie Qvam både en av de sterkeste forkjemperne for likestilling av kjønnene og et norskdømsmenneske.²⁰⁷ Kvinnesakskvinnene på sin side oppfattet kampen for en økonomisk, politisk og sosial likestilling av kjønnene som det viktigste samfunnsspørsmålet i sin samtid, og ser ikke ut til å ha regnet målsaken som særlig prioritert. Muligens går det an å se de ulike prioriteringene som to ulike forhold til moderniteten. Jeg har i kapittel tre skissert utviklingen av norskdømsrørsla i 1800-tallets andre halvdel, hvor moderniseringsskepsis spilte en viktig rolle. I det følgende kommer jeg derfor til å konsentrere meg mest om å skissere utviklingen av kvinnebevegelsen, som i langt større grad anså moderniseringsprosessene som et gode og et middel i kampen for likestilling.

I likhet med norskdømsrørsla, hadde også kvinnebevegelsen utspring i endrede sosiale, kulturelle og økonomiske forhold på 1800-tallet. Noen av disse forholdene blir beskrevet av Inger-Lise Hjordt-Vetlesen i artikkelen ”Modernitetens kvindelige tekst: det moderne gjennombruddet i Norden”.²⁰⁸ I følge henne var funksjonstømmingen av husholdet skapt av industrialiseringen og fremveksten av en markedsøkonomi hvor det ikke lengre var behov for mange arbeidshender innen hjemmet, en av de viktigste årsakene for fremveksten av kvinnesaken. En annen viktig årsak var et strammere ekteskapsmarked som følge av økende kvinneoverskudd skapt av menns emigrasjon fra Skandinavia og dårligere lønnsforhold for de av borgerskapets menn som ble igjen. Disse årsakene preget også norske forhold, slik disse blir beskrevet av Gro Hagemann i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Hun kildrer 1800-tallets norske samfunn som et samfunn preget av befolkningsvekst, migrasjon både innen Norge og til utlandet og funksjonstømming av det tradisjonelle husholdet.²⁰⁹

Samtidig peker hun på to utviklingstrekk ved 1800-tallets norske samfunn som hun mener var positive for kvinner. Den første av disse var den gradvise utvidelsen av kvinners borgerlige rettigheter. Mellom 1839 og 1890 ble kvinner formelt likestilt med menn på stadig flere samfunnsområder. I 1842 åpnet en reform av handelsloven for at gifte og ugifte kvinner over 25 kunne drive med handel, i 1854 fikk kvinner lik arverett som menn, i 1863 og 1888 fikk henholdsvis ugifte og gifte kvinner myndighet og i 1866 fikk kvinner rett til å drive med

---

²⁰⁷ Nerbøvik 2000: 227-230

²⁰⁸ Hjordt-Vetlesen i Møller Jensen [red.] 1993

²⁰⁹ Hagemann i Blom og Sogner [red.] 2004: denne utviklingen er beskrevet gjennom hele delen om 1800-tallet som heter ”Fra de stummes leir”.

håndverk på lik linje med menn.²¹⁰ Det andre utviklingstrekket gjelder utbyggingen av skolevesenet. I 1878 fikk piker mulighet til å ta middelskoleeksamen, i 1882 kunne de ta examen artium, i 1884 kunne de begynne å studere på universitetet og i 1890 kunne de bli seminarister.²¹¹ Som følge av funksjonstømmingen av det tradisjonelle husholdet, ble det færre muligheter for ugifte kvinner å skaffe seg et livsopphold innen familien. Dette skapte et forsørgelsesproblem, særlig innen de høyere sosiale lag. Det var da også innen disse lagene ønsket om reformer som åpnet for kvinners mulighet til selvstendig forsørgelse først ble uttrykt, og der de fikk mest støtte.²¹² Gjennom disse reformene ble det skapt en ny forståelse av hva kvinner *kunne* gjøre i samfunnet, som på mange måter var motsatt av 1800-tallets tradisjonelle oppfatning av hva kvinner *burde* gjøre. Følger vi Gro Hagemanns argumentasjon, går det derfor an å utdype Inger-Lise Hjordt-Vetlesens forklaring og hevde at det ikke bare var økonomiske årsaker som gjorde at 1800-tallets kvinner i økende grad hadde et behov for å forandre sin egen livssituasjon. I like stor grad var det en mangel på samsvar mellom hva disse kvinner faktisk hadde mulighet til å gjøre i samfunnet og hva som ble ansett som passende for dem, som skapte bildet av en trykkoker som Hjordt-Vetlesen bruker for å beskrive situasjonen det skandinaviske borgerskapets kvinner befant seg i på slutten av 1800-tallet.

Både Gro Hagemann og Inger-Lise Hjordt-Vetlesen skriver om kvinnesakens teoretiske røtter. I følge Hjordt-Vetlesen var særlig fremveksten av europeiske åndstrømninger fra opplysningstiden viktig. Disse baserte seg på et nytt menneskebilde hvor individualitet og evnen til selvstendig undersøkelse, forklaring og beherskelse av naturen, samfunnet og bevisstheten var viktige.²¹³ Gro Hagemann utdype disse åndsstrømningene ved påpeke betydningen den liberale filosofen John Stuart Mills bok *The Subjection of Women* fra 1869 fikk for kvinnesaksbevegelsen. I artikkelen ”Seksualmoral eller samfunnsmoral: stridende diskurser i sedelighetsdebatten” beskriver hun hvordan Mill med bakgrunn i opplysningsbasert liberalisme argumenterte for at kvinner og menn burde regnes som likestilte individer med like rettigheter og plikter i samfunnet. Det var denne likheten og de grunnleggende rettighetene som fulgte med dette som skulle bestemme kvinners plass i samfunnet, og ikke deres medfødte rang eller kjønn.²¹⁴

---

²¹⁰ Hagemann i Blom og Sogner [red.] 2004: 189

²¹¹ Hagemann i Blom og Sogner [red.] 2004: 189

²¹² Hagemann i Blom og Sogner [red.] 2004: 191

²¹³ Hjordt-Vetlesen i Møller Jensen [red.] 1993: 330

²¹⁴ Hagemann 2003: 132

Boken kom ut samme året i Georg Brandes' danske oversettelse. I forordet hevdet Brandes at kvinnens ånd i den vestlige kultur var snørt som kinesiske pikeføtter av kravene om kjønnskomplementaritet og sedelighet. For ham fremsto disse kravene som moralske konvensjoner som hindret menneskets frie tanke, holdt sannheten skjult og beskyttet det gamle standssamfunnets undertrykking.²¹⁵ To år etter fulgte han opp hovedargumentene fra innledningen i forelesningsserien om "Hovedstrømninger i europeisk litteratur" hvor han tok et oppgjør med romantisk kjønnskomplementaritet. I denne forelesningsrekken avviste han et moralbegrep med basis i de bestående institusjonene ekteskap, kirke, skole og kongedømme og den institusjonaliserte kjønnskomplementariteten. Med bakgrunn i disse institusjonene, ble det i følge Georg Brandes utøvd en samfunns moralsk tvang som hindret individets utfoldelse og dekket over en omfattende dobbeltmoral i selve borgerskapet, som besto av en offisiell og en skjult del.²¹⁶ Den offisielle moralen var det samme som filosofiprofessor Marcus Jacob Monrads sedelighetsbegrep, hvor sedelighet var definert som en virkeliggjøring av det gode som en høyere enhet av den objektive rett og den subjektive moralitet i familie, borgersamfunn og stat.²¹⁷ For ham rommet "sedelighet" en kobling mellom samfunnet og det enkelte subjekt, og viste til den subjektive moralfølelsen som bar samfunnet oppe. Denne følelsen var forankret i den sosiale orden og i samfunnets institusjoner og hierarkier.²¹⁸ For Brandes var det denne samfunns moralen og dens forankring i den sosiale orden som beskyttet den skjulte delen av samfunnets dobbeltmoral, hvor alle de negative sidene ved den moderne samfunnsutviklingen ble plassert. Det var denne dobbeltmoralen og ikke bruddet med samfunns moralen som var den egentlige grunnen til usedeligheten i samfunnet.²¹⁹

I kjølvannet av blant annet *The Subjection of Women* og Georg Brandes' forelesningsrekke i København, oppstod det en rekke debatter hvor man forsøkte å definere hva som egentlig utgjorde kjønnes sanne egenart og hva som burde være deres samfunnsroller. I Skandinavia og Norge kom dette til uttrykk i den store sedelighetsdebatten på 1870- og 1880-tallet hvor disse spørsmålene dannet grunnlaget for intense og langvarige diskusjoner. Ut fra disse diskusjonene går det an å trekke ut i alle fall tre forskjellige ståsteder som til sammen utgjør det jeg i denne oppgaven kaller for kvinnesaksdiskursen.

---

²¹⁵ Hagemann 2003: 133

²¹⁶ Hagemann 2003: 132-133

²¹⁷ Hagemann 2003: 128

²¹⁸ Hagemann 2003: 128

²¹⁹ Hagemann 2003: 133

Det første av disse ståstedene, er det som jeg her kaller for det liberale kvinnesaksståstedet. Sammen med det forskjellsfeministiske og det antifeministiske ståstedet danner det liberale ståstedet det jeg i denne oppgaven kaller for kvinnesaksdiskursen. Felles for disse tre ståstedene er at de kan sees på som ulike svar på de spørsmålene som ble skapt av samfunnsutviklingen jeg har skissert ovenfor, og at de alle tre bunner i den kjønnskomplementære tenkningen. Forskjellen mellom dem er hvordan de forholder seg til diskursens grunnlag. Som vi skal se nedenfor, ønsket liberale kvinnesaksforkjempere å bryte ut av de rammene kjønnskomplementariteten dannet for tenkningen om kjønnetes plass i samfunnet. Forkjemperne av forskjellsfeminisme og antifeminisme på sin side ønsket å bevare de eksisterende rammene, og så på den liberale kvinnesaken som en trussel mot det de oppfattet som den naturlige samfunnsordningen.

Ved siden av de liberale åndsstrømningene beskrevet ovenfor og kjennskapet til de filosofiske likhetsidealene fra den franske og amerikanske revolusjonen, hadde det liberale kvinnesaksståstedet også en annen rot. Denne roten kan kalles for ”utopisk kvinnesak”, og har blitt beskrevet i Kristin Johansens bok *Hvis kvinner ville være kvinner. Sigrid Undset, hennes samtid og kvinnespørsmålet*.²²⁰ Her skriver hun at spørsmålet om kvinners og menns natur på midten av 1800-tallet hadde sitt utspring i definisjoner av kjønnetes sanne natur og egenskaper som bygde på utopiske forestillinger om kjønnetes ”indre” natur. Camilla Collett og Aasta Hansteen, som Johansen mener tilhørte denne retningen, var særlig opptatt av at kvinners ”indre” natur og kvinnelighet måtte frigjøres. Dette var en frigjøring hvor kvinners følelser og personlighet sto i sentrum, og hvor det i mindre grad var snakk om en økonomisk, politisk eller sosial frigjøring. I Aasta Hansteens argumentasjon for kvinnefrigjøring, kom dette til uttrykk i hennes oppfatning av personligheten som kjernen i menneskeverdet, kilden til all moral og religion og menneskehetens egentlige mål. Hun mente kvinner var menn overlegne i åndelige spørsmål fordi de hadde egenskaper som gjorde dem renere, mer sedelige, omsorgsfulle og moderlige. Etter hennes mening burde disse egenskapene gjøre kvinner til viktige aktører i offentligheten, hvor de kunne fungere som samfunnsmoralens skapere og voktere.²²¹

---

²²⁰ Johansen 1998

²²¹ Johansen 1998: 60-63

Hansteens argumentasjon ble utover 1870-tallet kombinert med påstander og krav hentet fra Mills *On subjection of Women*. I *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, hevder Gro Hagemann at det særlig var Mills tanker om idealekteskapet bygd på kameratskap, likestilling og åndelig fellesskap som ble oppfattet som viktig av liberale kvinnesakskvinner. Dette idealekteskapet sto i motsetning til det romantiske viktorianske ekteskapsidealet.²²² Dette idealet hadde sin filosofiske bakgrunn i Jean-Jacques Rousseaus teorier om barneoppdragelse og kjønnenes ulike roller i samfunnet, og kom til uttrykk i en tro på at det var følelser og intimitet som skulle utgjøre grunnlaget for et godt ekteskap. Disse teoriene ble på 1800-tallet kombinert med moderne vitenskaper som medisin og biologi for å hevde at kvinner var biologisk forutbestemt til å ha sitt virke på de mer emosjonelt krevende områdene av samfunnslivet, samtidig som de var mindre egnet til områder som krevde abstrakt tenkning og saklig vurdering.²²³ Historikeren Bente Rosenbeck mener denne koblingen kom til uttrykk i en oppvurdering av morsrollen som følge av ny kunnskap om kvinners rolle i reproduksjonen. Denne kunnskapen og ønsket om å forbedre befolkningens kvalitet, ble brukt til å hevde at kvinner burde holde seg borte fra fysisk og psykisk anstrengende samfunnsvirksomhet i den offentlige sfæren og konsentrere seg om de mindre anstrengende oppgavene i hjemmet.²²⁴ Blant annet mente medisinprofessor Ernst Ferdinand Lochmann at kvinners utdanning først og fremst burde dreie seg om de daglige oppgavene de skulle utføre som mødre og hustruer og ikke abstrakt, høyere utdanning. Han mente slike ”Studier fordrer et Arbeide, som en Kvindes Organisation og Nervesystem kun undtagelsesvis er skikket til, og disse Undtagelser er ikke mange...”.²²⁵ Motsetningen mellom det borgerlige ekteskapet og John Stuart Mills idealekteskap, har fått etnologen Brit Berggreen til å hevde at kvinnestemmerettssaken i tiden rundt forrige århundreskifte egentlig var mer et oppgjør med viktoriatidens kvinnesyn og borgerlige standsideal blant borgerskapets kvinner, enn en universell kvinnesak som gjaldt for kvinner innen alle samfunnslag.²²⁶

Dette bildet nyanseres av Gro Hagemann i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Hun mener mye kan ”tyde på at bevegelsen både var bredere og mer sammensatt enn det gis inntrykk av”, og at det er lett å overvurdere de liberale kvinnesakskvinnerenes nære tilknytning

²²² Hagemann i Blom og Sogner [red.] 2004

²²³ Hagemann i Blom og Sogner [red.] 2004: 197

²²⁴ Rosenbeck sitert av Hagemann i Blom og Sogner [red.] 2004: 197

²²⁵ Lochmann i Ebbestad-Hansen [red.] 1998: 210

²²⁶ Berggreen sitert i Johansen 1998: 53-54

til by-Venstre.²²⁷ Hagemann peker på at det på slutten av 1800-tallet fantes både kvinnestemmrettskvinner som sognet til Høyre og kvinner som arbeidet for å fremme kvinnesak innen norskdomsrørsla, ved siden av de kvinner som gjennom sin aktivitet ga uttrykk for kvinnestemmerettslige strømninger innen avholdsbevegelsen og misjonsbevegelsen. Et eksempel på kvinnesakskvinnenes mange avskygninger og hvordan det kunne føre til samarbeid utenfor Venstre, er samarbeidet mellom de liberale kvinnesakskvinnene og næringsliberalistene i Høyre i saken om nattarbeidsforbud for industriarbeidende kvinner som førte til en seier for de liberale kvinnesakskvinnene i 1909.²²⁸ I denne saken argumenterte begge parter med at et nattarbeidsforbud for kvinner ville føre til at voksne kvinner ble fratatt sin økonomiske frihet. Saken ble også sett på som et forsøk på å umyndiggjøre kvinner, som i lovforslaget ble stilt på lik linje med barn.²²⁹

Et annet eksempel er alliansen mellom pietister og de liberale kvinnesakskvinner i 1880-tallets skandinaviske sedelighetsdebatt. Denne debatten hadde sitt utspring i Bjørnstjerne Bjørnsons krav om seksuell avholdenhet før ekteskapet for begge kjønn, som han fremsatte i dramaet *En Hanske* fra 1883. I de liberale kvinnesakskvinnenes kretser ble Bjørnsons krav oppfattet som et moral- og likestillingsspørsmål. Det var et spørsmål om likestilling fordi begge kjønn på denne måten ville gå inn i ekteskapet på like premisser, og det var et spørsmål om moral fordi seksuell avholdenhet for begge kjønn ville minske behovet for prostitusjon og faren for barn født utenfor ekteskapet. Støtte til Bjørnsons avholdenhetskrav førte til at liberale kvinnesakskvinner endte opp med å stå i en mellomposisjon i debatten hvor de verken fikk full støtte fra de kulturradikale eller de kulturkonservative. På den ene siden kunne de i følge Gro Hagemann ikke godta den frie kjærligheten på grunn av de sosiale, kulturelle og økonomiske følgene dette kunne få for kvinner. De kunne heller ikke fullt ut akseptere premissene for debatten, som blant annet ble lagt av Hans Jæger med hans krav om en absolutt form for ytringsfrihet hvor personlige krenkelser var godtatt og hvor deres krav om en viss bluferdighet ikke ble anerkjent. På den andre siden kunne de heller ikke søke full støtte i de kulturkonservative rekker, selv om de her fikk støtte for sitt bluferdighets- og sedelighetskrav. De kulturkonservatives definisjon av disse begreper hvilte på en streng forståelse av kjønnskomplementaritet hvor enhver offentlig opptreden for kvinner ble definert

²²⁷ Hagemann i Blom og Sogner [red.] 2004: 218

²²⁸ Hagemann i Blom og Sogner [red.] 2004: 219

²²⁹ Hagemann 2003: 103

som usømmelig og en trussel mot sedeligheten, noe som fullstendig stengte for alle kvinners deltagelse i samfunnsdebatten.²³⁰

I denne mellomposisjonen utviklet de liberale kvinnesakskvinnene en egen form for kvinnesak, som Gro Hagemann har kalt for den moralske kvinnesak.²³¹ Denne kan sees på som et forsvar mot det disse kvinnene oppfattet som et essensialiserende blikk på kvinnekroppen innen den realistiske og naturalistiske litteraturen. Deres reaksjoner dreide seg om hvem som skulle ha retten til å definere symbolske påstander om kvinners og menns natur og om verdien av å ha begge kjønns egenskaper representert i det offentlige liv. Ikke minst dreide de symbolske påstandene seg om kropp, og da særlig kvinnekroppen. Kvinners kropp ble gjort til et felt for frigjørelse, både gjennom klær som reformkjoler og gjennom holdninger til seksualitet og erotikk. Kvinnekroppen skulle gjøres mer naturlig og fri for de stengslene som korsettet innebar, men dette betydde ikke at kroppen ble fullstendig fri. I stedet ble det nye idealet for kvinnekroppen skapt på borgerskapets premisser for å vise en behersket kropp nøye underlagt personens bevissthet. Inger-Lise Hjordt-Vetlesen mener i sin artikkel at det i forsøket på å definere den nye kvinnekroppen oppsto en ideologisk kamp hvor kvinnekroppen ble symbolisert og funksjonalisert. På en og samme tid ble kvinnekroppen oppfattet som et symbol på generell frigjøring fra borgerskapets konvensjoner, og som ren funksjon fordi kvinnekroppen på bakgrunn av medisinske oppdagelser sto igjen som et rent reproduksjonslegeme.²³²

Det er på bakgrunn av det tveeggede sverdet som ble skapt i denne prosessen Hjordt-Vetlesen mener man må forstå den store nordiske sedelighetsfeiden. På det verbale planet handlet denne debatten om sedelighet for begge kjønn, men kunne i et større perspektiv også tolkes som en strid om retten til å definere hva sunnhet, sannhet og kjønn var. Liberale kvinnesakskvinnens reaksjoner splittet den tidligere alliansen med de realistiske og naturalistiske forfatterne, hvor kvinnesakskvinnene krevde at begge kjønn skulle holde seg seksuelt avholdende før ekteskapet og bohemer, realister og naturalister krevde retten til fri kjærlighet for begge kjønn.²³³ Det er dette skillet i synet på kvinners rett til å definere hva deres rett til kjærlighet innebar og retten til å forsvare seg mot det essensialiserende blikket på kvinnekroppen, at jeg mener Hulda Garborg endte opp med å stå på naturalistenes/bohemenes

---

²³⁰ Hagemann 2003: 136-137

²³¹ Hagemann 2003: 137-140

²³² Hjordt-Vetlesen i Møller Jensen [red.] 1993: 334-338

²³³ Hjordt-Vetlesen i Møller Jensen [red.] 1993: 338-342

side i sitt forsvar for at kvinner var erotiske vesener på lik linje med menn og dermed på motsatt side av de liberale kvinnesakskvinnernes moralske kvinnesak.

I Hulda Garborgs samtid fantes det også en rekke mennesker som ikke umiddelbart kunne plasseres innen bohemenes rekker, men som også mente at seksualitet var en stor del av kvinners og menns egenskaper og at liberale kvinnesakskvinner underkjente dette faktumet i sitt sedelighetskrav. Blant de som kan regnes til denne gruppen, er Sigrid Undset, Ellen Key, Laura Marholm Hansson og Otto Weininger. Felles for dem alle var at de mente kvinners og menns egenskaper var vesensforskjellige og at samfunnet bare kunne fungere hvis man hegnet om og dyrket frem disse forskjellene. Denne gruppen går det an å dele i to ulike diskursive ståsteder, hvor forfattere som Ellen Key, Sigrid Undset og Hulda Garborg kan plasseres innen det forskjellsfeministiske ståstedet og forfattere som Otto Weininger og Laura Marholm Hansson kan plasseres innen det antifeministiske ståstedet. Forskjellen mellom disse to ståsteder ligger i verdivurderingen av kvinners seksuelle og erotiske egenskaper, og om kvinners reproduktive evner var noe samfunnet burde anse som en grunnleggende verdi som måtte beskyttes eller om disse evnene representerte destruktive krefter samfunnet måtte overvinne. Forskjellsfeminister som Hulda Garborg oppfattet kvinner som beskyttere og opprettholdere av hjemmet som i kraft av dette burde ha en aktiv samfunnsrolle, mens antifeminister som Laura Marholm Hansson oppfattet kvinner som irrasjonelle vesener som manglet muligheten til å bli sivilisert slik menn hadde blitt. Marholm Hansson mente kvinners viktigste oppgave var å tjene som et korrektiv og en utfylling av mannen gjennom sin irrasjonalitet. For at dette korrektivet skulle kunne opprettholdes og for å beskytte kvinner mot sivilisasjonen, burde de derfor ikke ha en plass i den offentlige delen av samfunnet.²³⁴

Stemmer innenfor det forskjellsfeministiske og det antifeministiske ståstedet gjorde seg for alvor gjeldende på 1890-tallet, samtidig som kvinnesaken forandret seg fra moralsk til sosial kvinnesak hvor arbeid for de svakest stilte kvinner ble satt i fokus.²³⁵ Kristin Johansen mener denne forandringen hovedsakelig skyldes utviklingen av husmorsbevegelsen, som hun ser som en klar reaksjon på de liberale kvinnesakskvinnernes ensidige definisjon av kvinnesaken som en kamp for kvinners økonomiske og politiske likestilling.²³⁶ Husmorsbevegelsen fikk mange tilhengere utenfor kvinnestemmerettsbevegelsen, fordi den reiste en kvinnesak som var

²³⁴ Marholm Hansson i Johansen 1998: 102

²³⁵ Hagemann 2003: se sidene 140-143

²³⁶ Johansen 1998: 82

mer i overensstemmelse med de rådende sosiale normene og formidlet et husmoderlig og sedelig middelklasseideal. Her ble det teoretiske fokuset på kvinners og menns plikter og rettigheter lagt bort til fordel for praktisk arbeid rettet mot husmødre. En del av dette arbeidet dreide seg om opprettelse av skolekjøkken og undervisning av både unge og eldre kvinner i riktige husholdningsmetoder gjennom husmorsskoler. Målet for dette arbeidet var å modernisere husmorsarbeidet gjennom reformering og rasjonalisering av arbeidet, hvor kvinners anseelse som husmor skulle heves gjennom utdanning og veiledning i nye vitenskapelige teorier og metoder på husstellsområdet. I dette arbeidet ble husmoren en viktig identitetsskapende betegnelse på første halvdel av 1900-tallet. Johansen hevder hun ble en konstituerende del av manges oppfatning av kvinners roller og identitet i den nasjonale og moralske prosjektbyggingen, og en grunnleggende del av synet på familien som ”samfundslegemets urcelle”.²³⁷

Husmorbevegelsen, det forskjellsfeministiske og det antifeministiske ståstedet kan alle derfor sees som reaksjoner på de liberale kvinnesakskvinnens forsøk på å nøytralisere kvinners annerledeshet og nedtone kvinners kjønnsespesifikke evner og egenskaper. I tiden rundt 1900 ble denne nøytraliseringen oppfattet som et resultat av det liberale idealet om den uavhengige, selvforsørgende kvinnen som sto i motsetning til idealet om moren og hustruen.²³⁸ Denne motsetningen mellom to idealer ble i følge Johansen en vanskelig og uhandterlig sak for kvinnestemmerettsbevegelsen, hvor liberale kvinnesakskvinner med sitt fokus på likestilling og uavhengighet endte opp med å innta en posisjon som var vanskelig å fylle for mange kvinner.²³⁹ Det er denne motsetningen som blant annet Hulda Garborg gikk inn i og prøvde å løse på sin egen måte. Hvordan hun gjorde det, er det neste jeg kommer til.

Hulda Garborgs syn på kvinners rolle i samfunnet og kvinnesaken

I dagens norske kjønnsforskning blir Hulda Garborg oppfattet som en av de ledende forskjellsfeministene fra tiden rundt forrige århundreskifte. Dette underkapittelet kommer til å ta opp forskjellige aspekter ved hennes kjønnskomplementære kvinnesyn, og hvordan dette synet kan tolkes som et trekk ved både hennes moderniseringsdiskurs og nasjonsdiskurs. Jeg kommer til å legge vekt på hennes kvinnesyn som en reaksjon på samfunnsmoderniseringen og på den liberale kvinnesaken som hun så på som et av moderniseringens resultater, i tillegg

---

²³⁷ Johansen 1998: 82-87

²³⁸ Johansen 1998: 88

²³⁹ Johansen 1998: 90

til å drøfte hvordan hun fremstilte kvinner som de viktigste aktørene i den norske nasjonsbyggingen.

Det er spesielt to bøker som i dag regnes som viktige når man skal drøfte Hulda Garborgs kvinnesyn og hennes oppfatning av kvinners rolle i den norske nasjonen. Disse to heter *Kvinden skabt af manden* og *Fru Evas dagbog*, og er svar på den østerrikske filosofen Otto Weiningers bok *Geschlecht und Charakter* fra 1903. I denne boken presenterte han en teori om forskjellene mellom kjønnene basert på argumenter fra blant annet filosofi, biologi og psykologi for å hevde at alle mennesker er grunnleggende biseksuelle, og at mannlighet og kvinnelighet bestemmes av individuelle brøkdeler i hver enkel kropp.²⁴⁰ Om man ble mest mann eller kvinne, ble bestemt av størrelsen på de maskuline og feminine brøkandelene. En brøk hvor feminine egenskaper var større enn de maskuline, skapte kvinner og brøker hvor andelen maskuline egenskaper var størst skapte menn. Imidlertid gikk det an å ha feminine menn og maskuline kvinner. Hos disse mennesker lå andelen maskuline og feminine egenskaper så pass jevnt at de ikke kunne gi klare utslag verken i den eller den andre retningen. Når de fleste mennesker tiltrekkes av det motsatte kjønn, er det fordi tiltrekning i følge Weininger handlet om utfylling. Kvinner med veldig feminine egenskaper tiltrekkes av menn med veldig maskuline egenskaper, og omvendt. Tiltrekning mellom mennesker av samme kjønn, forklarte han med at det i disse tilfellene er snakk om mennesker som verken har utpregete kvinnelige eller mannlige egenskaper.²⁴¹

I sin bok hevdet Weininger videre at maskuline egenskaper bør regnes som mer positive, skapende og aktive, mens de kvinnelige egenskapene er passive, kopierende og mottagelige. Denne verdivurderingen bunnet i hans vesenstolkninger av menn og kvinner. Han hevdet i *Kjøn og karakter* at det hos kvinner fantes en fullstendig korrespondanse mellom det fysiske og det psykiske, og mellom deres essens, sosiale eksistens og utseende. Blant de konkrete eksemplene på kvinnelige egenskaper, var irrasjonalitet og mangel på de åndelige evnene logikk, hukommelse og kjærlighetsevne. Weininger så kvinnens essens som ren biologisk seksualitet, og oppfylling av denne seksualiteten som kvinnens eneste livsoppgave. Menn på sin side manglet denne korrespondansen, og var preget av en diskontinuitet mellom det ytre og det indre, og hadde egenskaper som bevissthet, erindringsevne, sensibilitet og

---

²⁴⁰ Sengoopta 1996. Boken kom ut i dansk oversettelse i 1905 med tittelen *Kjøn og karakter : en principiel undersøgelse*. I det følgende vil boken bli omtalt med sin danske tittel.

²⁴¹ Sengoopta 1996: 466

kjærlighetsevne. Mangelen på korrespondanse mellom kropp og sjel, samt evner til aktive og bevisste handlinger gjorde det mulig for dem å ofre seg til andre livsoppgaver enn bare reproduksjon. Tordis Borchgrevink hevder i artikkelen ”Foraktens logikk. Dr. Weininger og hans angst for likhet” at den viktigste av disse oppgavene var å streve etter å utvikle seg til et helt menneske.²⁴²

Otto Weininger levde i en tid da de intellektuelle sirklene i Wien gjennomgikk store omveltninger. I sin artikkel ”The Unknown Weininger: Science, Philosophy and Cultural Politics in Fin-de-Siècle Vienna”, hevder Chandak Sengoopta at *Kjøn og karakter* kan sees som et uttrykk for Wiens kulturelle krise i tiden rundt forrige århundreskifte. Han mener krisen hadde røtter både i den liberale tankegangens sammenbrudd blant de intellektuelle og i en oppfattet trussel mot den maskuline identitet som spesielt den fremvoksende kvinnesaksbevegelsen og samfunnsmoderniseringen fikk skylden for. I følge ham ble denne krisen oppfattet som en krise i oppfatningen av kjønn som en kulturell kategori, og et øyeblikk da ”the boundaries and norms of male and female shifted, disintegrated, and seemed to intertwine”.²⁴³ Tordis Borchgrevink kaller i sin artikkel *Kjøn og karakter* for ”et stort anlagt arbeid med å komme bak det tilsynelatende, og frem til mann og kvinne som idealtyper i platonisk forstand”, og både hun og Chandak Sengoopta ser på boken som Weiningers forsøk på å komme seg ut av det uføret som krisen i kjønn som kulturell kategori hadde skapt.²⁴⁴

Med denne bakgrunnen i mente, blir Hulda Garborgs reaksjon på boken meget interessant og viser en rekke av de tvetydighetene jeg mener hennes kvinnesyn rommet. Reaksjonen blir ikke mindre interessant av faktumet at hun antageligvis var blant de første i Norge til å lese boken. I sitt testamente hadde Otto Weininger bedt om at en kopi av boken skulle sendes til Arne Garborg, som han beundret veldig.²⁴⁵ På denne måten kom Hulda Garborg til å lese boken bare måneder etter utgivelsen og to år før den kom ut i dansk oversettelse. Fra de utgitte dagbøkene for 1904 vet man at hun brukte senvinteren og våren dette året til å lese *Kjøn og karakter* og til å skrive *Kvinden skabt af manden*.

---

²⁴² Borchgrevink 2003: 289

²⁴³ Sengoopta 1996: 466

²⁴⁴ Borchgrevink 2003: 289

²⁴⁵ Borchgrevink 2003: 286. Otto Weininger ba også om at en kopi skulle sendes til Knut Hamsun. Weininger begikk selvmord kort tid etter at *Geschlecht und Charakter* kom ut.

Hennes første reaksjon etter at hun leste boken var like mye preget av avvisning som fascinasjon. Hun regnet boken som resultat av et sykt sinn, men så den likevel som en ypperlig ”anledning til å få sagt en del sandheder til kvindesagskvinder og kvindeforagterne”.²⁴⁶ Det som ser ut til å ha provosert henne mest i lesning av *Kjøn og karakter*, var Otto Weiningers avvisning av kvinners kjærlighetsevne. Både i *Kvinden skabt af manden* og *Fru Evas Dagbog* brukte hun derfor mesteparten av tiden på å beskrive en kvinne hvis høyeste mål er å finne en mann hun kan elske og som kan elske henne tilbake. Rettet mot en elsket mann og deres felles barn, ble kvinner i følge hovedpersonen fru Eva hele og fullstendig oppslukte og oppnådde den høyeste formen for selvrealisering som det var mulig å få til for kvinner.²⁴⁷

Selv om hennes mål var klare, var argumentasjonen likevel preget av stor ambivalens. I forsøket på å forstå og tenke gjennom påstandene i *Kjøn og karakter*, kom Hulda Garborg til å godta en stor del av Otto Weiningers teori om kjønnes sanne natur. Spesielt gjaldt dette for påstanden om at kvinners sanne natur er ren seksualitet som de forsøker å få utløp for gjennom sitt forhold til mannen. Hun var også enig med ham i hans påstand om at morskjærligheten skyldtes morens egoistiske ønske om å bli tilbedt av sine barn. Samtidig mente hun at det nettopp var kvinners seksualitet og morskjærlighet som var deres mest positive egenskaper i samfunnet. Denne egenskapen måtte derfor beskyttes mot de som ønsket å emansipere kvinner, fordi dette ville føre til at kvinner bare dyrket sine maskuline egenskaper og neglisjerte de feminine. I likhet med Weiningen så hun på likestillingskravene som et tegn på forfallet i samfunnet og i menneskene, og et bevis på at samfunnet og nasjonen ikke lenger var i stand til å tilrettelegge for kvinners naturlige oppgaver innenfor hjemmet. Ved å forsvare kvinners seksualitet, prøvde hun derfor å snu Weiningers teori på hodet og argumentere for at kvinner hadde sin berettigede plass i samfunnet bare hvis de dyrket frem sin seksualitet og kjærlighetsevne.

Denne snuoperasjonen er kanskje en av grunnene for de mange og voldsomme reaksjonene særlig *Kvinden skabt af manden* ble møtt med da den kom ut høsten 1904. På den ene siden var dette en bok som i stor grad argumenterte mot de liberale kvinnesakskvinnenes sedelige og moralske likestillingsprosjekt, men på den andre siden var den også et slag mot den totale nedvurderingen av kvinner og kvinners seksualitet innen de konservative kretsene. Kanskje

²⁴⁶ Garborg 1962: dagbokopptegnelse for 21. februar 1904. Sidetall: 30

²⁴⁷ Garborg 1904 og 1905a

det går an å hevde at Hulda Garborg gjennom disse bøkene ga uttrykk for en omdefinering av likestillingsbegrepet som kan trekkes tilbake til den utopiske kvinnesaken på midten av 1800-tallet. Etter min mening er det mulig å lese innholdet i *Kvinden skabt af manden* og *Fru Evas Dagbog* som et argument for at den viktigste likestilling mellom menn og kvinner bør være på de emosjonelle og åndelige plan. På bakgrunn av dette går det an å hevde at det som likestilles, er kvinners rett til å tenke selv og definere sitt eget åndelige grunnlag. Dette gjelder særlig for *Fru Evas Dagbog* som er skildringen av fru Evas forsøk på å komme til bunns i sine egne livsoppfatninger på et selvstendig og logisk grunnlag. På denne måten blir den det kraftigste innlegget mot Otto Weiningers som nettopp fremstilte kvinner uten logiske resonneringsevner.

Forsvaret av kvinners logiske og resonnerende evner viste hvordan hun i sin argumentasjon ikke avviste alle av de liberale kvinnesakskvinnens påstander, men hun var likevel dypt uenig med dem om hvilke områder kvinners resonnering burde konsentreres om. I likhet med Otto Weiningers så hun på likestillingsprosjektet som en av mange skadelige følger av den europeiske samfunnsmoderniseringen på slutten av forrige århundre. Hun mente grunnen til at dette prosjektet hadde blitt utviklet, var fordi mennesker hadde glemt ”at deres første store Pligt er at være sunde; thi sunde Mennesker er ogsaa gode og glade”.²⁴⁸ Hele *Fru Evas Dagbog*, som dette sitatet er hentet fra, kan sees som hennes forsøk på å beskrive et ideelt bondesamfunn bestående av sunne mennesker som spiser sunn mat, går i sunne og praktiske klær og som befinner seg i en psykisk og fysisk balanse med seg selv og sine omgivelser. Utsagnet er dermed med på å komplisere hennes svar til *Kjøn og karakter* ytterligere. For selv om Hulda Garborg gjennom fru Eva var uenig i Weiningers syn og verdivurdering av kvinner og kvinnelige egenskaper, var hun i stor grad enig med ham i hans kulturkritikk. Dette gjaldt særlig for hans oppfatning av den moderne kvinnen som et uttrykk for en syk og degenerert kultur, og et produkt av den moderne mannen som hadde skapt det moderne levesettet. Som en kur mot degenerasjonen, mente hun kvinner burde bli mer i pakt med naturen igjen gjennom en tilbakevending til tidligere tiders jorddyrking. Hvis mennesker gikk tilbake til den enkle levemåten slik hun blant annet beskrev den i *Fru Evas Dagbog*, ville begge kjønn bli lykkeligere og mer i pakt med seg selv og naturen. Verken menn eller kvinner ville i et slikt samfunn trenge å gå utenfor hjemmesfæren for å tjene til livets opphold, noe som hadde en dobbel effekt. Menn ville gjennom større tilstedeværelse få et nærere og mer

---

²⁴⁸ Garborg 1905a: 68

kjærlig forhold til sine barn, mens kvinner ikke lengre ville være innskrenket til å være enten utslitte, dobbeltarbeidende arbeiderkvinner, ”de store Byers ørkesløse, overkultiverede Damer – Drivhusplanterne og Ballernes Dukker” eller ”de opagiterede, ensidig udviklede Emancipationsstræbere”.²⁴⁹

Hulda Garborg var også enig med Otto Weininger i at kvinners hukommelse langt på vei var begrenset til de områdene av deres liv som var preget av kurtise og kjærlighet, men hun mente at dette i grunnen bare gjaldt for de kvinner som levde i de urbane, øvre samfunnslagene. Hvis mennesker derimot vendte tilbake til det naturlige og enkle, ville psykologene trekke andre konklusjoner om kvinners hukommelsesevne. De ville oppdage at ”Bondestandens og de næringsdrivende Klassers mange Kvinder”, var kvinner som ”eier en Evne til at drage Slutninger og handle efter dem, med andre Ord, Evnen til at tænke og handle logisk, en Evne, der af Psykologerne altid fraskrives Kvinden”.²⁵⁰ Spurte man disse kvinner hva de husket fra sitt liv, ville de i følge henne selvsagt huske alt det som var spesifikke kvinnelige erfaringer og erfaringer forbundet med mann og barn. Til forskjell fra bykvinner ville de i tillegg også huske ”et bevidst Liv som Samfundsmenneske, om en tappert og udholdende gennemkjæmpet Livskamp med dens Sorger og Glæder, Seire og Nederlag”.²⁵¹ De ville huske ”et værdigt Menneskeliv, som Mandens Raadgiver og Medarbejder, der har sin Hædersplads i Høisædet ved hans Side, og for hvem de voksne Sønner bøier sig i Ærbødighed”.²⁵² En slik kvinne ville huske tilbake på et liv som husets ”Hjerte, men ogsaa Hjerne”.²⁵³

I sin anmeldelse av Charlotte Perkins Gilmans bok *Hjemmet, dets arbeide og indflytelse i Samtiden* i 1905, utdypet hun disse tankene videre. Hulda Garborg tok i denne anmeldelsen sterkt avstand fra Perkins Gilmans syn på kvinner og menn som likestilte individer med oppgaver utenfor hjemmet, og hennes påstand om at hjemmet var den største og alvorligste lenken rundt kvinners føtter. Hun tolket Perkins Gilmans uttalelser dit hen at hjemmet var den største hindringen for at kvinner og menn virkelig kunne bli likestilte og samfunnsnyttige individer. I følge Charlotte Perkins Gilman inneholdt hjemmet for mange oppgaver som krevde kvinners tilstedeværelse i hjemmet. Blant annet skriver hun at oppgaver som barnestell

---

²⁴⁹ Garborg 1904: 116

²⁵⁰ Garborg 1904: 116-117

²⁵¹ Garborg 1904: 117

²⁵² Garborg 1904: 117

²⁵³ Garborg 1904: 117

og –oppdragelse, matstell og husrengjøring burde flyttes ut av hjemmene eller overlates til andre som kunne gjøre dem mot et økonomisk vederlag. Perkins Gilmans synspunkter på hjemmet bygde i følge Hulda Garborg på en tanke om ”at baade manden og kvinden i vor tid er overudviklede som kjønsvæsener”.²⁵⁴ Først når de kjønnslige driftene var overkommet, kunne man skape et rettferdigt samfunn. I hennes øyne gjorde dette Perkins Gilman til ”etslags pendant og dog en modsætning til den tyske filosof Otto Weininger”.²⁵⁵ Perkins Gilman regnet i likhet med Weininger ikke kjønnsdriften som en positiv egenskap, men i motsetning til ham mente hun ikke at mennesker skulle gi opp sin seksuelle drift og dø ut som art. I stedet for skulle de reformere hjemmene slik at de ikke lengre hadde forbindelse til barneproduksjon.²⁵⁶

For Hulda Garborg gikk disse påstandene imot alt hun oppfattet som god samfunnsutvikling, og som truet hjemmenes stilling som samfunnets grunnvoll. Blant annet reagerte hun på Perkins Gilmans ideelle fremtidshjem, som for henne fremsto som

” nærmest, hva man kalder en ’hybel’, hvor det ideale fælleskjønmmenneske skal sove, vaske sig – nei, det skal man naturligvis gjøre paa en anstalt – men altsaa sove og tage paa sig klæder, før de gaar paa kontoret, i fabriken eller klubben”.²⁵⁷

På denne hybelen fantes det ikke lengre plass for barn og familieliv, så det ville også måtte flyttes ut av hjemmene og over i institusjoner som de ovenfor nevnte klubbene eller barneanstalter hvor utdannede ammer og pleiersker skulle ta seg av barns oppdragelse og utdanning.

Hun advarte mot at denne typen argumentasjon til sist ville føre til at kvinner sluttet å føde barn, fordi ingen kvinne som ble oppdratt til å tro at hun hadde de samme oppgavene i samfunnet som menn, ville anse barnefødsler og barneoppdragelse som like positivt som det arbeidet hun gjør utenfor hjemmene. På dette punktet mente hun at Perkins Gilmans ideer var like ille som Otto Weiningers kyskhetsargumenter, siden begge teoriene til slutt ville føre til at det ikke lengre ble født barn og at samfunn ville gå under. Verken Perkins Gilmans eller Weiningers argumenter kunne derfor hjelpe mennesker ut av de sosiale problemene som

---

²⁵⁴ Garborg 1905b: 591

²⁵⁵ Garborg 1905b: 591

²⁵⁶ Garborg 1905b: 591

²⁵⁷ Garborg 1905b: 593

kvinnesaken var en del av. Det som krevdes i stedet var ”en dybt alvorlig, stor og altomfattende ’menneskesag’”, for å stoppe en utvikling som ville føre ”mennesker til et bundløst dyb af nye behov, og ud af de enkle forhold, hvor det ’intet mangler”.²⁵⁸

I hennes ideelle, enkle samfunn var det ikke behov for emansipasjon, fordi menneskene hadde erkjent sine kjønns spesifikke roller og handlet ut fra disse. En måte man kunne nærme seg dette ideelle samfunnet på, var å reformere skoleundervisningen slik at den i større grad var preget av de kjønnsbestemte oppgavene og evnene gutter og jenter har. For unge piker innebar dette at de først og fremst ble oppdratt til å være gode mødre og gode husmødre. Dette var et argument hun hadde fremsatt allerede i talen ”Lidt om madstel paa landsbygden” fra 1901 og som hun utviklet videre i sin anmeldelse av Charlotte Perkins Gilmans bok om hjemmets betydning. Betydningen av kjønns spesifikk undervisning kom likevel klarest frem i hennes to bøker om Jean-Jacques Rousseau, som hun ga ut i 1909 og 1910. Den første av disse bøkene het *Rousseau og hans tanker i nutiden*, den andre bare *Rousseau*. I begge bøkene beskrev hun Rousseaus filosofi, dens betydning for hennes samtid og betydningen hans filosofi hadde for hennes egen tenkning.

Forskjellen mellom disse bøkene besto for det første i at den første av disse var skrevet på riksmål, mens den andre ble skrevet på landsmål. For det andre inneholdt riksmålsversjonen mye biografisk stoff om Rousseau, hans liv og andre franske filosofer som levde samtidig med ham, mens landsmålsversjonen inneholdt mindre biografisk stoff om Rousseau og mer argumentasjon som henvendte seg direkte til norskdomsrørsla. Særlig gjelder dette for hennes bruk av eksempler, som alle tar utgangspunkt i norske bønder og den norske landsbygden og fremstiller dem som det nærmeste man kan komme det fullkomne samfunnet Jean-Jacques Rousseau beskrev i *Contrat Social*.

Muligens som et ledd i sitt ønske om å tilpasse Rousseau til norskdomsrørslas syn på den norske bondestanden som et enkelt naturprodukt, fremstilte hun ham i begge bøkene som en naturelskende og menneskeglad mann som var i stand til å se dypt til tross for sin enkelhet. For henne var han

---

²⁵⁸ Garborg 1905b: 594-595

” saa utrolig rig og mangesidig; hver Gang jeg tar fat paa hans Bøger, finder jeg noget nyt og lærerigt. Der aabnes Utsyn til alle Kanter. Han rydder tilside alle Systemer, bryder ned alle Mure og peger lige ind til alt Menneskelivs inderste Væsen. Han er som Musen der gnager sig gjennem Cheops' Pyramide.”²⁵⁹

Det går an å hevde at der bøkene om fru Eva er en skildring av det skadeskutte norske samfunnet, er Rousseau-bøkene en presentasjon av Hulda Garborgs løsning på problemene. Nok en gang understreket hun på det sterkeste at den eneste måten å redde samfunnet på var å gå tilbake til det opprinnelige og enkle. Hun tolket Rousseaus oppfordring om tilbakegang til det enkle som en oppfordring til å hindre en utvikling som kunne føre til fullstendig samfunnskollaps, og ikke som en oppfordring til å gå på alle fire igjen slik François Marie Voltaire ser ut til å ha tolket det.²⁶⁰ Det som hadde blitt skapt i samfunnet og kulturen ville han holde på, fordi ”aa øyde deim vil vera aa taka burt verktje men lata verke staa.”²⁶¹ Det han i følge henne ønsket var å utvikle et samfunn som kunne skape ”ny, renere og lykkeligere Slægt” og ”skabe et nyt, retfærdigere Samfund”.²⁶² Denne nye slekten kom til å bestå av friske, ærlige og lykkelige arbeidsmennesker, ”som i samliv med naturi hev fengi alle sansar opna og skjærpte, og som ser Gud i alt godt” og som litt etter litt bygde et ”nytt samnøyte der ingin tarv vera træl, og der rett ferd og vitug tenkjing kann trivast”.²⁶³

I Rousseau-bøkene presiserte Hulda Garborg sin fremskrittsoppfatning. Dette var et fremskritt som på en og samme tid skulle være syklisk og som skulle lede mot det stadig mer enkle og usammensatte.²⁶⁴ Det er en paradoksal idé at fremskritt både skal gå i sirkel og fremover, og kanskje det klareste uttrykket for det millombrøytet som kommer til uttrykk i hennes tenkning. På den ene siden brukte hun mye plass i disse bøkene på å skildre et samfunnsforfall hvor menneskene sakte, men sikkert hadde blitt fordervet av sivilisasjonen og kulturen. På den andre siden hevdet hun i de samme bøkene at man måtte legge forholdene til rette for en ny type mennesker som skulle fødes i fremtiden. Som i forrige kapittel, hvor jeg beskrev hvordan hun og mange med henne innen norskdomsrørsla argumenterte for en utvikling som på en og samme tid gikk fremover og bakover, handlet paradokset i hennes argumentasjon for en ny type mennesker om en tankegang som på en og samme tid går fremover og bakover.

²⁵⁹ Garborg 1909: forordet

²⁶⁰ Garborg 1909: 47. I et brev fra Voltaire til Rousseau som Hulda Garborg siterer i denne boken, hevder Voltaire at Rousseaus oppfordringer til å dra tilbake til naturen, kan tyde på at han ønsker mennesker igjen gikk på alle fire.

²⁶¹ Rousseau sitert i Garborg 1910: 12

²⁶² Garborg 1909: 72

²⁶³ Garborg 1910: 23

²⁶⁴ Garborg 1909: 38-39

Paradokset blir ikke klarere eller mindre når hun i bøkene om Rousseau også insisterte på at man hele tiden skulle ”se Menneskehedens Historie i *Sammenhæng*”²⁶⁵ Hulda Garborgs beskrivelser av samfunnsforfallet hadde røtter i norskdomsrørslas urbanitetskritikk, hvor byene sto for alt det som fordervet den opprinnelige bondekulturen og som man måtte verne seg mot. De hadde også røtter i den mer generelle kulturkritikken som preget fin-de-siècle Europa, slik den blant annet kommer til uttrykk hos Otto Weininger.

Felles for norskdomsrørsla og den europeiske kulturkritikken, er bildet av byene og kulturen som fordervende. Det er derfor ikke overraskende at de nye menneskene Hulda Garborg ønsket å legge forholdene til rette for levde på landsbygden og var bønder. Bygdesamfunnet og bøndene var på bakgrunn av hennes lesning av Rousseau, nasjonens ”konserverende Elementer”.²⁶⁶ De ”er og har været den Del af Folket, hvis Liv er knyttet til Jorden og dens Kultur: Bonden, den fastboende, som staar og falder paa sin Post, og hvem Døgnets Kastevinde ikke naar frem til”²⁶⁷ I hennes nasjonale diskurs var det da også på den norske bygden man fant de sunneste og lykkeligste menneskene. Dette gjaldt ikke minst for kvinnene, hovedaktørene i hennes versjon av den norske nasjonsbyggingen. Etter hennes oppfatning, var bondekvinne ”dei bedste mødrar; helsesamt og maatsamt liver dei i sitt arbeide av god næring: mjølkemat og mjølmat og adle og grønt.”²⁶⁸ Dette var kvinner som til daglig sto i direkte kontakt med naturen og som hadde en intuitiv forståelse for barneoppdragelse. Disse kvinnene levde i harmoniske hjem bygd på den kjønnskomplesmentære tankegangen, slik den ble beskrevet av Jean-Jacques Rousseau i boken *Emile*. Her hevdet han at de to kjønn fra naturens side har to ulike virkefelt i samfunnet, og derfor må ha to ulike oppdragelser. Selv om kvinnens oppdragelse skal konsentrere seg om hjemmet, betyr ikke dette at kvinner ikke skal oppdras til å ”tænke, dømme, elske og vide”.²⁶⁹ Selvsagt skal kvinner ”pleie sin Aand som sit Ydre”, men de skal først og fremst lære ting som det er ”nyttigt for dem at vide”.²⁷⁰ Tenker vi tilbake på Hulda Garborgs beskrivelser av de stolte norske bondekonene i bøkene om fru Eva, går det an å hevde at de har sin stolte stilling innen hjemmet nettopp fordi de virker på felt som passer deres naturlige egenskaper og fordi de ikke legger seg opp i felt hvor deres naturlige egenskaper ikke strekker til. Fordi

²⁶⁵ Garborg 1909: 106. Uthevningene er Hulda Garborgs egne.

²⁶⁶ Garborg 1909: 107

²⁶⁷ Garborg 1909: 107

²⁶⁸ Garborg 1910: 16

²⁶⁹ Rousseau sitert i Garborg 1909: 71

²⁷⁰ Rousseau sitert i Garborg 1909: 71

de lever i pakt med seg selv og naturen, mener Hulda Garborg de er de viktigste personene å satse på hvis man ønsket å skape en ny og sunn slekt.

For at kvinners og menns naturlige egenskaper skulle komme til sin rett, måtte det norske samfunnet forandres i retning det ideelle, desentraliserte samfunnet som var Hulda Garborgs og norskdomsrørslas mål. Hennes samfunnsoppfatning hvilte på en oppfatning av hjemmene som en totalsone hvor alle livets sider utspilte seg, og ikke som en fritidssone som i den borgerlige hjemoppfatningen. Hjemmet var i Hulda Garborgs nasjonale diskurs en minimodell for hele nasjonen, og i denne minimodellen var det kvinner som hadde den viktigste oppgaven i kraft av å være de som fødte og oppdro barn som var nasjonens fremtid. Akkurat som i bøkene om fru Eva, hevdet hun her at det gjaldt å stanse de sider ved moderniseringen som førte til at kvinner forsømte sine oppgaver i hjemmene. Også grunnen var den samme. ”Forsømmer Mødrene sine Pligter, maa Hjemmene gaa tilgrunde”.²⁷¹ Denne oppfatningen understrekes ytterligere når hun i *Rousseau* hevdet at svake mødre skapte svake samfunn.²⁷² For henne var dette ”evige Sandheder som maa glemmes i et Samfund, hvor det snart ikke længer er naturlig Plads for Reden. I den Kamp for Tilværelsen, hvor nu ogsaa Kvinderne er kastet ud, maa meget gaa tilgrunde”.²⁷³

I de nedgangstidene Hulda Garborg så fremfor seg, var samfunnets reproduksjonsevne sterkt truet. Særlig bekymringsverdig var det at det ble født færre barn i over- og middelklassene enn i underklassene. En annen som delte hennes bekymring i Norge, var politilegen Paul Winge som hevdet at ekteskapene ble stadig

” mindre frugtbare og denne Sterilisation rammer ogsaa stærkest de bedrestillede Samfundsklasser. Ægteskaberne blir ogsaa stadig mindre skikket til at beskytte den opvoksende Ungdom, og en større og større Del af denne Opgave maa derfor efterhaanden overtages af Samfundet. Denne kommende Slægt vil derfor ikke finde sine Forfædre blandt Nutidens sunde og socialt velstillede Befolkning, men blandt dens forkomne Proletariat. Slægten vil degenerere og en anden Race vil ta Magten”.²⁷⁴

Når Hulda Garborg uttrykte bekymring for de synkende fødselstallene i de øvre klassene, kan det tolkes dit hen at hun anså dem som de reneste og viktigste å bevare for fremtiden. Dette virker å stå i motsetning til hennes sterke forsvar av de norske bøndene, siden bønder i

---

²⁷¹ Garborg 1909: 128

²⁷² Garborg 1910: 25

²⁷³ Garborg 1909: 129

²⁷⁴ Winge sitert i Garborg 1909: 145-146

klassisk klassetenkning kommer under overklassen. Verken i bøkene om fru Eva eller i bøkene om Rousseau definerte Hulda Garborg hva hun mente med overklassen, men kanskje det går an å trekke en definisjon ut av hennes egen plassering innen norskdomsrørsla og deres nasjonale diskurs. Som jeg beskrev det i kapittel to, var den ledende kretsen innen norskdomsrørsla preget både av sin intellektuelle virksomhet og sin bondeopprinnelse. Muligens går det an ut fra denne plasseringen å hevde at de overklassekvinner hun var bekymret for, var intellektuelle bondekvinner? En annen mulig tolkning, er at hun i likhet med sine meningsfeller innen rørsla anså den frie norske bondestanden som den egentlige overklassen. Uansett definisjon kan hennes bekymringer over synkende fødselstall knyttes til rasistiske trekk ved både hennes nasjonale og moderniserende diskurs. Disse trekkene kom klart frem i hennes tale ”Kvinderne og samfundet”, som hun holdt i Kristiania og Trondhjems Studentersamfund og som ble utgitt i *Samtiden* i 1915. I denne talen hevdet hun at Norge i historien har vært befolket to ganger. Første gangen var det av et ”litet mørkladent fisker- og jægerfolk, hvis kultur ikke stod synderlig høit”, som kom fra Mellom-Europas fjell og elver og som levde som nomader i sin egen steinalderkultur.²⁷⁵ Den andre gangen ble Norge bosatt av ariere, ”de fornemme”, som var jorddyrkere med en langt fremskreden kultur og som i ”kraft av sin kultur og sin overlegne styrke overvandt de jægerfolket og gjorde det til træller”.²⁷⁶

Hulda Garborg og Paul Winge var ikke alene om å gi uttrykk for slike rasehygieniske tanker. I sin artikkel ”Blant kortskaller og smalansikt. Fra rasetenkningens historie”, skriver Torgeir Skorgen om utviklingen av rasetenkningen i Norge på 1800-tallet. Han trekker linjene tilbake til de store oppdagelsenes tid og opplysningstidens ønske om å klassifisere verden i målbare enheter. Den første til å dele mennesker inn i ulike grupper, var i følge ham den svenske botanikeren Carl von Linné som hevdet menneskeslekten besto av fem raser eller varieteter. Som grunnlag for inndelingen brukte han morfologiske forskjeller, det vil si forskjeller og likheter i form.²⁷⁷ Skorgen kaller dette for en biologisk begrunnet form for rasisme, og mener den var kjennetegnet av at den hevdet mennesker kan deles inn i distinkte raser med bestemte sett av ytre fysiske og indre mentale kjennetegn. Dette var en form for rasisme som skiller seg

---

²⁷⁵ Garborg 1915: 245

²⁷⁶ Garborg 1915: 246

²⁷⁷ Skorgen 2004: 120-121. Artikkelen er en oppsummering av Skorgens bok *Rasenes oppfinnelse. Rasetenkningens historie* som kom ut på Spartacus forlag i 2002.

ut fra den senere utviklede kulturrasismen hvor troen på kulturell renhet og frykt for kulturblanding er de fremste kjennetegn.²⁷⁸

I Norge på 1800-tallet ble von Linnés tanker utviklet videre i oppfatningen om to norske menneskeraser. På midten av århundret hevdet Rudolf Keyser at man kunne bruke språkundersøkelser for å finne hvilke folkeslag som var de reneste og eldste i Europa. I følge ham var det gamle språket som ble snakket i Skandinavia, Norrøna eller norrønt mål, bevart i sin reneste form i Norge og på Island. Anne-Lise Seip skriver i sin artikkel ”Det norske ’vi’ – kulturnasjonalisme i Norge” at Keyser brukte dette språket som et vitnesbyrd om en egen, dannet moderstamme som holdt seg ren og ublandet. Denne kjensgjerningen brukte han så til å fastslå at folkets nasjonalkarakter som ble uttrykt gjennom språket, bar preg ”af en ublandet Norsk Folkeand”.²⁷⁹ Senere dannet Keyser påstander utgangspunkt for debattene om hva som dannet det egentlige norske språket og den egentlig norske nasjonen. Språkdebatten har vi allerede sett på. Her skal jeg kort gå inn på en annen side av forsøkene på å dele inn mennesker i forskjellige grupper.

Når Hulda Garborg i sitatet ovenfor deler den norske befolkningen inn i to raser, var det fordi dette allerede var tanker som var fremsatt av andre. Seip skriver i sin artikkel om Andreas Hansen som hevdet at den norske befolkningen kunne deles inn i Gor-rasen og Nor-rasen. Gor-rasen var i følge ham kortskallet, mørk, opptatt av penger og preget av misunnelighet. Denne rasen var særlig utbredt på Vestlandskysten. Nor-rasen på sin side var høy, lys, arisk, langskallet, med sunn sans og et åpent, nøkternt blikk. Denne rasen var særlig utbredt i de østlandske dalene.²⁸⁰ Hansens fokus på skalleformer hadde i følge Torgeir Skorgen bakgrunn i Charles Darwins utviklingslære og kranometrien, som er den vitenskapelige målingen av skalleformer. Ut fra disse utviklet man en teori om at mennesker med en avlang skalleform sett ovenfra hørte til en mer utviklet og bedre tilpasset menneskerase enn mennesker med kort skalleform. Den langskallede rasen ble ansett for den skapende og fremskrittvennlige lederrasen. Fra naturens side var denne rasen friskere, sterkere og mer tilpasningsdyktig. Den kortskallede rasen på sin side var mer primitiv, uten initiativ, sykere, svakeligere og mindre

---

²⁷⁸ Skorgen 2004: 121

²⁷⁹ Seip i Sørensen [red.] 2001: 99

²⁸⁰ Seip i Sørensen [red.] 2001: 104

tilpasningsdyktig.²⁸¹ I sin samtid mente Hulda Garborg hun kunne se arvtagerne til begge rasene i det norske samfunnet.

Den første rasen hadde fått sine arvtagere i proletariatet, som hadde flyttet fra jordbruksområdene og inn til byene hvor deres naturlige egenskaper og evner ble svekket fordi de ikke lengre sto i direkte kontakt med naturen. Den andre rasen hadde sine arvtagere i den lyse, sterke jordbruksbefolkningen i Norges daler. Etter hennes mening var det denne gruppen som ”har holdt blodet renest” og det var de som bar tydeligst ”alle ariske racemerker”.²⁸² Hun mente at de gjennom ”tusener av aar har [...] hævdet sig som landets adelsfødte herskere”.²⁸³

Det viktigste rasemerket for henne var vekten arierne la på hjemmene og den likeverdige stillingen menn og kvinner hadde i deres samfunn. Til forskjell fra det første folket som vandret inn i Norge, var ikke kvinner hos arierne regnet som mannens slavinner, men mannens jevnbyrdige i arbeid og tenkning.²⁸⁴ Hulda Garborg påsto i ”Kvinderne og samfundet” at det ikke fantes kvinner i historien, ”hvis stilling er værdigere, vakrere og mere agtet end de nordiske bondekoner” og som ”har alle de gamle sagakvinders karaktertræk, bare avdæmpet gjennom en lang kulturell utvikling”.²⁸⁵ Videre utmerket denne rasen og dens arvtagere seg med at de skapte hjem hvor barnet sto i sentrum. Barnet er ”hjemmets midtpunkt og mening, fremtidens haab, glæden og lyset over hverdagens slit”.²⁸⁶ Innen disse hjemmene fikk barn en oppdragelse som var tilpasset deres kjønn og som forberedte dem på de oppgavene de senere skulle utføre i livet. Dette var stikk motsatt av den fellesoppdragelsen som de liberale kvinnesakskvinner i hennes samtid arbeidet for, en oppdragelsesfilosofi Hulda Garborg mente lærte piker å fornekte sin kvinnelighet. ”Helt at fornekte kvinden, som man gjør i den moderne fællesoppdragelse, er fuldstændig falliterklæring, da er vi kommet saa langt, at den overveiende halvdel af samfundsborgerne ikke længer *kan gjøre hva de bør vilde*”.²⁸⁷ I følge henne burde hovedsaken i alle samfunn være ”sterke, sunde mødre som faar tid og ro til sine morspligter”.²⁸⁸ Bare når man klarte å oppnå denne saken, kunne man hevde

---

²⁸¹ Skorgen 2004: 125

²⁸² Garborg 1915: 246

²⁸³ Garborg 1915: 246

²⁸⁴ Garborg 1915: 246

²⁸⁵ Garborg 1915: 246

²⁸⁶ Garborg 1915: 247

²⁸⁷ Garborg 1915: 249. Uthevningene er forfatterens egne.

²⁸⁸ Garborg 1915: 252

at man hadde lagt grunnlaget for det gode samfunnet og gitt den riktige anerkjennelsen til kvinners nasjonale bidrag.

Kvinne som nasjonalt symbol

I den senere forskningen innen nasjonalisme og kjønn, har det vært skrevet mye om hvordan kvinner blir fremstilt som symboler på nasjoner. Historikeren Ida Blom og sosiologen Nira Yuval-Davis har på hver sin måte tatt utgangspunkt i forbindelsen mellom kvinnen, familien og nasjonen på et symbolsk plan. Helt på tampen av dette kapittelet kan det derfor være interessant å se på noen argumenter og påstander utviklet av disse to forskerne, og knytte dem opp mot Hulda Garborgs kvinnesynsbøker.

Det finnes to viktige sider ved hennes kvinnesynsbøker som skiller dem ut fra folkeopplysningsbøkene som ble omtalt i forrige kapittel. Den første er at tvetydighetene mellom moderniseringsdiskursen og nasjonsdiskursen er vanskeligere å få øye på. I langt større grad enn i folkeopplysningsbøker fremstår Hulda Garborg i sine kvinnesynsbøker som en rendyrket, nostalgisk nasjonalist som ser på samfunnsmodernisering som utelukkende ødeleggende for nasjonen. Den andre siden er at hun i kvinnesynsbøkene i langt mindre grad snakker direkte *til* kvinner som selvstendige og aktive individer med forventet full råderett over sine virkeområder, og langt mer *om* kvinner og deres samfunnsposisjon. Dette skiftet fører til at kvinner i bøkene om fru Eva og om Jean-Jacques Rousseau i langt større grad fremstår som utelukkende passive symboler på den norske nasjonen. Går vi tilbake til Joan W. Scotts kjønnsdefinisjon i første kapittel, går det an å si at kvinner i disse bøkene blir til kulturelt tilgjengelige symboler som danner grunnlaget for en rekke motsetningsfylte representasjoner og normative begreper som gir grunnlag for tolkning av symbolenes mening og som forsøker å begrense deres metaforiske muligheter.

Ida Blom mener i artikkelen ”Gender and Nation in International Comparison”, at omtalen av kvinner som passive symboler kan knyttes til en vanlig oppfatning av nasjoner som familier i 1800-tallets nasjonsbyggingsdiskurs. Denne fremstillingsmåten bygde på et bilde av en nasjonsfamilie bygd på en klar kjønnskomplementær orden, hvor kvinnen representerte nasjonens mor hvis oppgave det var å skape generell kulturell styrke, oppdra barn til å respektere nasjonale normer for kjønn og lære dem det nasjonale språket innen

hjemmets sfærer.²⁸⁹ Hulda Garborgs forskjellsfeministiske kvinnesyn, hvor kvinner ble definert som beskyttere og opprettholdere av hjemmet kan sees som underlaget hennes forestilling om nasjonen som en kjønnskomentær familie. Ut fra denne forståelsen går det an å tolke hennes kamp for øke anseelsen for kvinners morsegenskaper videre. Ikke bare gjaldt dette de rent biologiske fødselsegenskapene som konkret la grunnlaget for den norske nasjonen, men også de abstrakte egenskapene hvor kvinner gjennom sin tilstedeværelse i hjemmet overførte nasjonale verdier til neste generasjon gjennom oppdragelse og i pikenes tilfelle, også utdanning.

Kvinneres konkrete og abstrakte morsegenskaper, ligger også til grunn for Nira Yuval-Davis' definisjoner av kvinners deltagelse i og representasjon av nasjonen. I introduksjonskapittelet til artikkelsamlingen *Woman-Nation-State*, oppsummerer hun disse definisjonene i fem kategorier. Disse er: biologiske reproducenter av det etniske fellesskapets medlemmer, reproducenter av grenser mellom etniske/nasjonale grupper, sentrale deltagere i den ideologiske reproduksjonen av kollektivet og overførere av dets kultur, betydningsbærere av etniske/nasjonale forskjeller og deltagere i nasjonale, økonomiske, politiske og militære kamper.²⁹⁰ Hulda Garborgs gjentagende understrekning og forsvar av kvinners morsplikter kan sees på som argumentasjon som særlig sorterer under den første kategorien av kvinners deltagelse i nasjonen, men også innen den tredje hvor kvinner som sentrale deltagere innen den ideologiske reproduksjonen av det norske kollektivet og overføringen av dets kultur til neste generasjon. Yuval-Davis skriver at kvinner som biologiske reproducenter blir underlagt en rekke kontrollforsøk fra nasjonens side. Disse varierer fra generell oppfordring til å føde så mange barn som mulig til å føde barn av mest mulig riktig type.²⁹¹ Ut fra dette går det an å hevde at Hulda Garborgs bekymring for de synkende fødselstallene i Norge på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet, ikke bare handlet om det fødte kvantitativt færre barn. De barn som ble født var kvalitativt dårligere, som følge av at det var de best utrustede mødrene innen over- og middelklassen som sluttet å føde mange barn. Selv om hun ikke sa det direkte, går det likevel an å lese hennes oppfordring om føde flere barn som en oppfordring spesielt rettet mot disse kvinnene.

---

²⁸⁹ Blom i Blom, Hagemann og Hall [red.] 2000: 8-9

²⁹⁰ Yuval-Davis i Yuval-Davis og Floris [red.] 1989: 7

²⁹¹ Yuval-Davis i Yuval-Davis og Floris [red.] 1989: 8-9

Samtidig går det an å hevde at hun også påla disse kvinner ansvaret for den ideologiske reproduksjonen av det norske kollektivet og overførere av dets kultur. Særlig viktig var det at de sunne og avbalanserte bondekvinnene kjente sitt nasjonale ansvar, men dette krevde bevisstgjøring i en tid da kvinner ble utsatt for påvirkning som kunne fjerne dem fra deres naturlige oppgaver. Det er på bakgrunn av dette hun var så opptatt av å reformere undervisningen, slik at kvinner og menn fikk undervisning som var tilpasset deres kjønnsbestemte egenskaper. Sett fra et nasjonalt perspektiv, går det an å hevde at den kjønnsdifferensierte undervisningen Hulda Garborg argumenterte for kunne brukes til å utdanne piker til å være bevisst sitt ansvar som ideologiske produsenter av nasjonens verdigrunnlag. Når hun argumenterte for en tilbakegang til den tradisjonelle bondefamiliemodellen, var det ikke bare fordi denne hadde en historisk hevd for å være bedre enn den moderne, borgerlige familiemodellen. Det var også fordi hun i denne modellen så det verdimeslige grunnlaget for den norske nasjonen. Av denne grunnen var det bare kvinner som hadde bakgrunn og utdanning fra bondekulturen som kunne overføre det riktige verdigrunnlaget for den norske nasjonen til den neste generasjonen.

Selv om det er vanskeligere å finne klare motsetninger mellom moderniserende og nasjonal diskurs i Hulda Garborgs kvinnesynsbøker, går det likevel an å påpeke i alle fall tre momenter som skaper tvetydighet. Den første av disse er det kulturkritiske standpunktet som bøkene om fru Eva og Jean-Jacques Rousseau preges av. Slik dette standpunktet presenteres av Tordis Borchgrevink, handlet det om å finne frem til grunnleggende sannheter om samfunnet og om menneskene i en tid da de fleste grunnleggende sannheter så ut til å gå i oppløsning. Hos henne kom dette klarest frem i hennes beskrivelser av hjemopløsningstendensene som hun hevdet samfunnsmoderniseringen hadde skylden for, og som måtte stoppes snarest mulig.

Samtidig var den kulturkritikken Hulda Garborg ga uttrykk for et utelukkende moderne fenomen, som sprang ut av de forandrede livsbetingelsene industrialisering skapte for mennesker i Europa på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Hulda Garborgs kulturkritikk bygde videre på en oppfatning av kulturell degenerasjon, som i seg selv var et rent moderne fenomen. Selv om det også før ble klaget over kulturelt forfall, bygde hennes og andres oppfatning av kulturell degenerasjon på vitenskapelige teorier om evolusjon og genetik som var utviklet i deres egen samtid og som krevde metoder som bare kunne utføres med midler utviklet på 1800-tallet. Den rasehygieniske tanken om å utvikle sterkere og mer tilpasningsdyktige mennesker ved hjelp av vitenskapelige metoder, kan i dette henseende

tolkes som et forsøk på å gå tilbake til en opprinnelig mennesketype som ikke hadde blitt fordervet av sivilisasjonen. Innen den rasehygieniske diskursen var det dessuten et sterkt fokus på virkningene og betydningen av menneskers seksualitet, som er det tredje tvetydige momentet. Hos Hulda Garborg kommer dette frem i hennes forsvar for kvinners seksualitet og begjær, som hun oppfattet som sunne og nødvendige så lenge de var uttrykt i kjærligheten til mannen. Hennes forsvar av den sunne og opplyste seksualiteten kan derfor tolkes som et nødvendig grunnlag for nasjonen. Bare kvinner som kjente til alle sider ved seg selv og sin kropp, kunne bli gode mødre for sine barn og sin nasjon. Dette var et argument som av mange ble oppfattet som ytterst radikalt og moderne i hennes samtid, og som på mange måter gikk på tvers av hennes sterke forsvar for den tradisjonelle kjønnsorden hvor kvinner ble sett på som passive mottagere av mannens kjærlighet og begjær. Muligens går det an å hevde at Hulda Garborgs prosjekt til syvende og slutt var et forsøk på å utvikle en helhetsteori om nasjonen, kjønnnet og kjønnsforholdene der alt skulle kobles sammen i komplementær, gjensidig avhengighet?

Det er i så fall en helhetsteori som rommer store motsetninger. Legger vi de tre momentene ovenfor sammen, kommer det frem et millombrøyte i Hulda Garborgs kvinnesyn som ligner svært på millombrøytet i hennes nasjonssyn. Som i hennes nasjonssyn, ser det ut til at det også her gjelder å gå tilbake til tidligere tiders levemåter, men på helt nye måter og med helt nye midler som måtte forkles som tradisjonelle for å ikke bryte bildet av en tilbakegang til røttene. Kvinnen som nasjonalt symbol blir på denne måten en like oppfunnet tradisjon som folkevisedans.

Kapittel 5:

Å sitte på et gjerde

Gjennom hele denne oppgaven har jeg forsøkt å hevde at det finnes tidspunkt i historien som preges av en følelse av brytning mellom fortid, nåtid og fremtid. Denne følelsen har jeg med utgangspunkt i Arne Garborg og Sveinung Time kalt for millombrøyte. Et annet bilde som kanskje kunne blitt brukt, ville vært eksistensialistisk gjerdesitting. Forestill deg et menneske som sitter på tvers over et gjerde med et bein til hver side. Overfører du det konkrete bildet til et metaforisk plan, kunne gjerdet være selve nåtiden som det sittende menneske befinner seg i til enhver tid, mens for eksempel det venstre beinet befant seg i fortiden og det høyre i fremtiden. Ut fra sin posisjon på det eksistensialistiske gjerdet ville dette mennesket hatt en konstant berøring med fortiden og fremtiden, men det ville ikke umiddelbart vært klart for oss som så på mennesket utenfra hvilken side det ville hoppe ned på til slutt.

Med dette bildet i bakhodet, skal jeg forsøke å svare på spørsmålet jeg stilte i introduksjonskapittelet. Hvordan prøvde Hulda Garborg å få gjennomslag for sin versjon av norsk nasjonalisme i den nasjonale diskursen slik den ble formulert innen norskdomsrørsla spesielt, og venstrebevegelsen generelt i årene rundt 1900? Oppsummerer vi drøftingen fra de forutgående kapitlene, går det an å si at Hulda Garborg lånte påstander fra de nasjonale diskursene innen norskdomsrørsla og den brede venstrebevegelsen, fra modernitetsdiskursen og fra kvinnesakdiskursen som hun bearbeidet om til eget syn på den norske nasjonen hvor begrepene "hjem" og "kvinne" spilte fremtredende roller.

Vi kan begynne med de påstandene Hulda Garborg hentet fra både den brede venstrebevegelsen og norskdomsrørsla. Den første av påstandene er at samfunnet på et grunnleggende plan dreier seg om utvikling, og at denne utviklingen alltid går fremover. Påstand nummer to er at mennesker skal være grunnleggende frie, myndige og i kontroll over sitt eget liv og kropp. Disse påstandene hadde røtter i en rekke ulike teorier på 1800-tallet. De som har blitt hentet frem i denne oppgaven, er Charles Darwins utviklingslære og John Stuart Mills og Georg Brandes liberale sosialfilosofi. Begge påstandene kan sees på som underlag for synet på den norske nasjonen som den brede venstrebevegelsen og norskdomsrørsla utviklet på slutten av 1800-tallet. Her ble påstanden om det myndige samfunnsindividet sett

på som grunnlag for den myndige nasjonen. Innen begge diskursene ble det myndige samfunnsindividet fremstilt i form av den selveiende bonden, som hentet sin myndighet fra rollen som bærer og bevarer av de norske tradisjonene slik disse ble utviklet i Norges storhetstid i høymiddelalderen. Denne forestillingen skapte likevel problemer, siden bøndene ikke selv var bevisst sin rolle. For å kunne få en myndig bondebefolkning som skulle danne grunnlaget for den fremtidige norske nasjonen, måtte den derfor opplyses og utvikles til sin myndighetsstatus av aktører som Hulda Garborg.

Innen norskdomsrørslas mer spesifikke nasjonale diskurs delte man mange av disse tankene. Samtidig ble troen på utvikling som et absolutt gode og en nødvendighet for myndiggjøringen av den norske bondestanden utfordret av mer utviklingskritiske forestillinger. Som jeg har prøvd å vise i kapittel tre og fire, representerte utviklingsforestillingen både en mulighet og en hindring for målmennesker som Hulda Garborg. I hennes folkeopplysningsbøker er det ingen tvil om de områdene hun skriver om skal utvikles til det bedre, og at denne utviklingen skal hjelpe mennesker til en større kontroll over sitt liv og sine omgivelser. Bedre mat skal lages, husene skal være bedre og renere, kroppen skal styrkes gjennom dans og daglig kroppsarbeid. Samtidig gir Hulda Garborg, i likhet med ledelsen i norskdomsrørsla slik denne ble fremstilt av Ole Dalhaug i hans hovedfagsoppgave om *Fedraheimen*, uttrykk for at samfunnsutviklingen med industrialiseringen og moderniseringen i spissen, holdt på å ødelegge det grunnlaget som hun og resten av ledelsen ønsket å utvikle til en myndig norsk nasjon. Den utviklingen som på 1800-tallet generelt ble fremstilt som utelukkende fremtidsorientert, ble i Hulda Garborgs bøker fremstilt som en utvikling som skulle gå fremover ved å gå bakover. Det nye hadde ingen verdi i seg selv, hvis det ikke kunne vise til røtter i det gamle.

Hulda Garborg hentet også påstander fra den modernitetsdiskursen som preget det norske samfunnet på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Den viktigste påstanden hun hentet herfra, dreier seg om behovet for rasjonalisering, effektivisering og tilpasning av gammelt til nytt. I Hulda Garborgs skrifter kommer denne påstanden best til uttrykk i hennes kokebøker, slik disse ble beskrevet i folkeopplysningskapittelet. Mange av hennes oppskrifter og råd var basert på vitenskapelige funn i hennes samtid, og hun brukte disse funnene som støtte for oppfordringer om å forandre kostholdet til det bedre. Bruken av vitenskapelige funn preger også hennes kvinnesynsbøker og -artikler, hvor de ble brukt for å underbygge hennes argumenter både mot de liberale kvinnesakskvinnenes likestillingskrav og antifeministenes

utvisking av kvinnen fra det offentlige liv. Det var de vitenskapelige oppdagelsene av kvinners reproduktive og erotiske egenskaper hun brukte som støtte for sitt syn på kvinner som de viktigste aktørene i den norske nasjonen. Nasjonen trengte kvinners biologiske egenskaper og deres kjærlighet for å kunne reprodusere seg og skape et lykkelig samfunn. Som med de påstandene hun hentet fra den brede venstrebevegelsens nasjonale diskurs, var hennes bruk av påstander hentet fra modernitetsdiskursen tvetydige. På den ene siden bærer bøkene og artiklene preg av utstrakt bruk av vitenskapelige teorier, men på den andre siden også av utpreget skepsis til de samme teoriene. Uvettig bruk av nye funn og metoder kunne føre til at nasjonens grunnlag ble truet, noe som måtte unngås til enhver tid. Bare de metodene som kunne omforme det gamle slik at det ble tilpasset den nye tid kunne aksepteres. Også her gjaldt det at det nye ikke representerte noe verdi i seg selv, men bare kunne verdsettes ut fra nytten det gjorde med å bevare det gamle.

Den siste diskursen jeg mener Hulda Garborg hentet påstander fra til sitt nasjonale prosjekt, er kvinnesaksdiskursen. Det kan i denne sammenhengen oppfattes som paradoksalt at Hulda Garborg, som av mange betegnes som antifeminist og motstander av kvinnesaken, hadde røtter i den saken hun kritiserte. For å forstå dette paradokset er det viktig å se kvinnesaken i årene rundt 1900 som mer enn bare likestillingskrav, selv om disse kravene selvsagt spilte en avgjørende rolle i datidens samfunnsutvikling. Spesielt gjennom Hulda Garborgs kvinnesynsbøker trer det frem et annet syn på kvinnesaken, hvor likestilling først og fremst handlet om likestillingen av kjønnes forskjeller og ulike roller i samfunnet. Når hun gang på gang understreket at kvinners fremste roller var som mor og elskerinne, var det fordi hun anså disse som de viktigste rollene kvinner kunne oppfylle i nasjonen. Hun mente likevel denne formen for likestilling var umulig så lenge samfunnet var delt inn i to sfærer, hvor de samfunnsmessige beslutningsfunksjonene ble flyttet ut av hjemmet og hjemmesfæren og over i den offentlige sfæren. I bøkene om fru Eva og spesielt i bøkene om Jean-Jacques Rousseau brukte hun derfor mye plass til å skissere et samfunn hvor hjemmet sto i sentrum for individets personlige og samfunnsmessige utvikling, og hvor begge kjønns egenskaper utfylte hverandre i harmonisk balanse.

Med bakgrunn i påstandene og diskursene ovenfor, går det an å oppsummere Hulda Garborgs syn på nasjonen som et hjem bygd på komplementære, men likestilte kjønnsverdier hvor både menn og kvinner deltar i økonomiske, politiske, sosiale og kulturelle aktiviteter. Samtidig er dette et syn hvor den tradisjonelle kjønnskomplementære tankegangen, slik den ble skildret i

de tidligere kapitlene, snudd på hodet ved å hevde at det var innen hjemmet alle de viktige samfunnsbeslutningene burde foregå. Gjennom fremhevingen av hjemmet forsøkte hun på denne måten å forene en rekke av de motstridende tendensene hun så i sitt tids samfunn, og samtidig danne en varig og naturlig ramme for de bondetradisjonene hun ønsket å bevare.

Hulda Garborg stilte aldri spørsmål ved oppfatningen om bondestanden og hjemmet som naturlige grunnlag for den norske nasjonen i de bøkene jeg har valgt som kilder til denne oppgaven. Dette betyr ikke at oppfatningen ikke lar seg problematisere. Eric Hobsbawm peker i sin definisjon av nasjonen som en oppfunnet tradisjon, på at nasjoner kan sees på som et sett med praksiser som normalt styres av åpne eller skjult godtatte regler og av et ritual eller en symbolsk natur som søker å øve inn visse regler og normer for oppførsel gjennom repetisjon som automatisk impliserer kontinuitet med fortiden.²⁹² Med utgangspunkt i denne definisjonen er det påfallende hvor mye tid og krefter det ble brukt både innen den brede venstrebevegelsen og innen norskdomsrørsla på å påvise den norske nasjonens røtter gjennom antatt objektive vitenskapelige metoder som språkhistorie og rasehygiene, og til å lære opp befolkningen i troen på disse røttene gjennom skolevesenet og museumsvesenet. I denne sammenhengen er det iøynefallende at for eksempel målstriden ikke dreide seg om hvorvidt den norske nasjonen hadde lange historiske røtter, men hvor disse røttene lå. Det er også iøynefallende at man aldri ser ut til å ha tvilt på nødvendigheten av historieundervisningen i skolen, hvor stadig nye generasjoner ble opplært i en forestilling om den evigvarende norske nasjonen. Riktignok hadde denne nasjonen ikke vært selvstendig på en stund, men den kunne bli det igjen hvis man bare klarte å bevare dens grunnlag og overføre den til stadig nye generasjoner.

Et annet begrep det aldri settes spørsmålstegn ved verken av Hulda Garborg eller av hennes samtid, er kjønn. Verken i sedelighetsdebattene eller i reaksjonene rundt *Kvinden skabt af Manden* ble kjønn oppfattet som noe annet enn et biologisk gitt faktum. Det man i stedet debatterte var hvor stor betydning de biologiske egenskapene skulle tillegges i utformingen av kvinners og menns samfunnsroller. Som vi så i forrige kapittel, mente likestillingsforkjempere det var de aseksuelle åndelige egenskapene som burde tillegges størst betydning, mens forkjemperne av forskjellsfeminisme og antifeminisme på sin side mente de biologiske egenskapene burde være de utslagsgivende i utformingen av kvinners og menns

---

²⁹² Hobsbawm i Hobsbawm og Ranger [red.] 1983:1

samfunnsroller. Med utgangspunkt i Joan W. Scotts kjønnsdefinisjon, går det likevel an å hevde at kjønn i aller største grad er en sosial og språklig konstruksjon. Dette lar seg også å finne igjen i Hulda Garborgs kvinnesyn. Både når Hulda Garborg taler til kvinner slik hun gjør i sine folkeopplysningsbøker og når hun taler om dem i kvinnesynsbøkene, er kvinners roller som mødre og elskerinner like mye uttrykk for abstrakte som konkrete fenomener. Deres kjærlighetsevne har konkrete utslag i deres forhold til mannen og barnet, men det er en kjærlighet som like godt kan overføres til den abstrakte kjærligheten som holder hjemmet og nasjonen samlet.

I min oppgave har jeg lagt til grunn en forståelse av den norske nasjonen og Hulda Garborgs arbeid innen denne nasjonen som sosialt skapte, tvetydige fenomener som kan oppsummeres i begrepet millombrøyte. Dette begrepet har gått som en rød tråd gjennom hele oppgaven. I denne konklusjonen har jeg også lansert eksistensialistisk gjerdesitting som et annet begrep som kunne blitt brukt om det samme fenomenet. Helt på slutten av oppgaven, kan det være verdt å peke på noen andre subjektposisjoner og diskurser man kunne lest Hulda Garborgs tekster ut fra.

For det første kunne man lest hennes tekster ut fra et rent kvinnesynspunkt. Dette er delvis det alle forfatterne av hovedfagsoppgavene nevnt i introduksjonskapittelet har gjort. Innen en slik synsvinkel kunne man fokusert på Hulda Garborg som en kjempende kvinnelig forfatter, som en undervurdert kunstner, en overarbeidet og usynliggjort forfatterhustru eller en bohem som forsøkte å finne en livsoppgave hvor hun kunne utfolde alle sine talenter. Man kunne også konsentrert seg utelukkende om å lese hennes verk ut fra hennes livserfaringer, slik biografene Tor Obrestad og Johs. A. Dale har gjort på hver sin måte. Noe jeg ikke har sett i min leting etter litteratur om Hulda Garborg og norskdomsrørsla, men som kunne blitt gjort er å lese hennes tekster ut fra en rent nasjonalistisk subjektposisjon. Innen en slik lese måte kunne man lagt vekt på hennes arbeid for å trekke frem alle de tradisjonene fra bondestanden som hun oppfattet som viktige å bevare, hennes beskrivelser av det perfekte samfunnet i kvinnesynsbøkene og hennes kulturkritikk i talene. Hulda Garborgs verker og den tiden hun levde i, er såpass sammensatte at man godt kunne funnet støtte til samtlige av lese måtene i hennes tekster.

Når mitt valg falt på millombrøyte, er det fordi subjektposisjonene ovenfor lett kan føre til at det tvetydige forsvinner til fordel for forklaringer som legger vekt på enkle årsak-

virkningforhold. I likhet med Joan W. Scott, mener jeg det motsetningsfylte og tvetydige kan være gode utgangspunkt for å si noe om de større paradoksene som en spesifikk periode blir preget av. Akkurat som hun i sin bok *Only Paradoxes to Offer* tar utgangspunkt i de paradoksene franske kvinnesakforkjempere skapte og var del av på 1800-tallet, har jeg forsøkt å gjøre Hulda Garborg til en paradoksal historisk aktør som setter i omløp ”a set of truths that challenge but don’t displace orthodox beliefs”.²⁹³ Det befriende med et slikt perspektiv, er at man med et slikt utgangspunkt i større grad slipper å forholde seg til motsetningene i teksten som et problem som må løses av den skrivende historikeren. Etter min mening faller mange av hovedfagsoppgavene, bøkene og artiklene som er skrevet om norskdomsrørsla og Hulda Garborg i en klassifiseringsfelle hvor man ender med å bruke mesteparten av plassen på å plassere bevegelsen og personen innen noen spesifikke rammer, og så nærmest klandre begge for de iboende motsetningene når de ikke lar seg plassere innen bare en kategori. Jeg sier ikke at man ikke skal klassifisere verken bevegelser eller historiske aktører innen større historiske sammenhenger, men dette kan lett føre til at de overordnede sammenhengene overstyrer de motsetningene kildene inneholder. Den store faren i slike situasjoner er at man ender med enten å velge å se vekk fra slike kilder fordi man mener deres verdi blir svekket av de iboende motsetningene, eller at man forsøker å ”ordne opp” i motsetningene og gjøre kildene mer strømlinjeformet for å kunne plassere dem innen de rammene man har valgt på forhånd. Når man skriver om sosialt skapte og identitetsdannende begreper som nasjoner og kjønn, kan slike tilnærminger føre til at man ikke ser hva som gjør både kjønn og nasjon til så ladete og konfliktfylte begreper. Det er nettopp fordi de ikke er klart definert, at de begge krever at hvert samfunn og hver historisk periode kommer med sine egne definisjoner. I slike definisjonsforsøk kan historikernes bidrag derfor være å peke på det evig foranderlige og tvetydige ved slike begreper, og på denne måten forhåpentligvis skape diskusjonsklimaer hvor man ikke låser seg fast i posisjoner hvor man kjemper om å finne frem til den ene, evigvarende definisjonen slik man har en tendens til å gjøre i dagens debatter om nasjon og kjønn.

---

²⁹³ Scott 1996: 4-5

Litteraturliste:

- Aschehougs og Gyldendals Store norske leksikon 2005. Bind 5: artikkel om folkedans. Oslo.
- Blom, Ida (2000). "Gender and Nation in International Comparison" i Ida Blom, Karen Hagemann og Catharine Hall *Gendered Nations. Nationalisms and gender order in the long nineteenth century*. Oxford. Berg
- Borchgrevink, Tordis (2003). "Foraktens logikk. Dr. Weininger og hans angst for likhet" i *Tidsskrift for samfunnsforskning*. Vol. 44, nr. 2. Oslo. Universitetsforlaget
- Bugge, Astrid (1984). *Reformdrakten i Norge: trekk av en historie om kropp, klær og kvinnesak*. Oslo. Norsk Folkemuseum
- Dalhaug, Ole (1995). *Mål og mening. Målreisning og nasjonsdannelse 1877-1887*. Hovedfagsoppgave i historie ved Universitetet i Bergen
- Eco, Umberto (2004). *Skjønnhetens historie*. Oslo. Kagge
- Egeland, Marianne (2000). *Hvem bestemmer over livet? Biografien som historisk og litterær genre*. Oslo. Forlag
- Foucault, Michel (2002) [1969]: "Introduction" i Michel Foucault *The archeology of knowledge*. London. Routledge
- Grepstad, Ottar (2002). "Askerkretsen: mytar står for fall" i Ottar Grepstad *Det nynorske blikket*. Oslo. Det norske Samlaget
- Hagemann, Gro (2003). "Seksualmoral eller samfunnsmoral: stridende diskurser i sedelighetsdebatten" i Gro Hagemann, *Feminisme og historieskriving: inntrykk fra en reise*. 2003. Oslo. Universitetsforlaget
- Hagemann, Gro (2004). "Fra de stummes leir" i Ida Blom og Sølvi Sogner [red.] *Med kjønnsperspektiv på norsk historie: fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. 2004. Oslo. Cappelens akademiske forlag
- Hall, Stuart (1997). "Introduction" i Stuart Hall *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London. Sage i samarbeid med Open University
- Hjordt-Vetlesen, Inger-Lise (1993). "Modernitetens kvindelige tekst: det moderne gjennombruddet i Norden" i Elisabeth Møller Jensen [red.] *Nordisk kvindelitteraturhistorie*. København. Rosinante/Munksgaard
- Hobsbawm, Eric (1983). Introduction: Inventing Traditions. (Hobsbawm, Eric og Terence Ranger [red.] *The Invention of Tradition*) Cambridge. Cambridge University Press

- Hobsbawm, Eric (1990). *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*. Cambridge. Cambridge University Press
- Hoel, Oddmund (2005). "Utviklinga av ytre norsk språkhistorie som forskningsdisiplin" i *Forskning og samfunn* (KULT 8850).
- Høydal, Reidun (1999). "Norskdomsrørslas akademikarar – ein del av venstrestatens danningselite" i Erik Rudeng [red.] *Kunnskapsregimer: debatten om De nasjonale strateger*. Oslo. Pax forlag
- Haavet, Inger Elisabeth (1996). *Maten på bordet. 50 år med Statens Ernæringsråd*. Bergen. Statens Ernæringsråd
- Johansen, Kristin (1998). *Hvis kvinner ville være kvinner. Sigrid Undset, hennes samtid og kvinnespørsmålet*. Oslo.
- Mills, Sara (2004) [1997]: *Discourse*. London og New York. Routledge
- Nerbøvik, Jostein (1986). "Motideologiar og regionale skilnader" i Jostein Nerbøvik *Norsk historie 1870-1905:Frå jordbrukssamfunn til organisasjonssamfunn*. Oslo. Det Norske Samlaget
- Nerbøvik, Jostein (2000). "Inge Krokann og det store hamskiftet" i Jostein Nerbøvik *Nasjonsbygging og modernisering. Tema med variasjoner*. Volda. Høgskulen i Volda
- Nerbøvik, Jostein (2000). "Fredrikke, fedreland og folkehelse. Fredrikke Marie Qvam (1843-1938) i Jostein Nerbøvik *Nasjonsbygging og modernisering. Tema med variasjoner*. Volda. Høgskulen i Volda
- Nerbøvik, Jostein (2000). "Den 17de Mai" i Jostein Nerbøvik *Nasjonsbygging og modernisering. Tema med variasjoner*. Volda. Høgskulen i Volda
- Neumann, Iver B. (2001). *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*. Bergen. Fagbokforlaget
- Notaker, Henry a (2002). "Kokebøkene som opplysningslitteratur" i Eldbjørg Fossgard [red.] *Tradisjon, opplysning og verkelegheit i norsk matkultur*". Voss. Vestnorsk kulturakademi
- Notaker, Henry b (2002). "Nasjonsbyggerne og maten" i Eldbjørg Fossgard [red.] *Tradisjon, opplysning og verkelegheit i norsk matkultur*". Voss. Vestnorsk kulturakademi
- Oxaal, Astrid (2000). *Drakt og nasjonal identitet 1760-1917: den sivile uniformen, folkedrakten og nasjonen* i serien Acta humaniora. Oslo. Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo. Unipub

- Oxaal, Astrid (2001). "Bunaden – stagnasjon eller nyskapning?" i Øystein Sørensen [red.] *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo. Gyldendal Akademisk
- Scott, Joan W. (1986). "Gender: A Useful Category of Historical Analysis" i *American Historical Review*. Bind 91. nr.5. Washington D.C. American Historical Association
- Scott, Joan W. (1996). *Only Paradoxes to Offer. French Feminists and the Rights of Man*. Cambridge. Harvard University Press
- Seip, Anne-Lise (2001). "Det norske 'vi' – kulturnasjonalisme i Norge" i Øystein Sørensen [red.] *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo. Gyldendal Akademisk
- Sengoopta, Chandak (1996). "The Unknown Weininger: Science, Philosophy and Cultural Politics in Fin-de-Siècle Vienna" i *Central European History* vol.29, nr.4. Cambridge. Cambridge University Press
- Skorgen, Torgeir (2002). *Rasenes oppfinnelse. Rasetenkningens historie*. Oslo. Spartacus forlag
- Skorgen, Torgeir (2004). "Blant kortskaller og smalansikt. Fra rasetenkningens historie" i P2-akademiet vol. XXIX. Oslo. Transit
- Skaar, Liv Heidrun Heskestad (1984). *Hulda Garborgs kulturelle arbeid innan norskdomsrørsla med vekt på kvinnesyn*. Hovedfagsoppgave i nordisk ved Universitetet i Bergen
- Slagstad, Rune (1998). *De nasjonale strateger*. Oslo. Pax forlag
- Stenseth, Bodil (1993). *En norsk elite: nasjonsbyggerne på Lysaker: 1890-1940*. Oslo. Aschehoug forlag
- Sørensen, Øystein (2001). "Hegemonikamp om det norske. Elitenes nasjonsbyggingsprosjekter 1770-1945" i Øystein Sørensen *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo. Gyldendal Akademisk
- Thorkildsen, Dag (2001). "En nasjonal og moderne utdanning" i Øystein Sørensen *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo. Gyldendal Akademisk
- Time, Sveinung (2001). "Nasjon og narrasjon" i Øystein Sørensen [red.] *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo. Gyldendal

- Wærness, Kari (1991). "Vitenskap og husstell i Norge på 1860-tallet" i Bente Gullveig Alver og Lisbeth Mikaelsson [red.] *KvinneMinneBok. Til Ida Blom på 60-årsdagen 20. februar 1991*. Bergen. Universitetet i Bergen
- Yuval-Davis, Nira og Floya Anthias [red.] (1989). "Introduction" i Yuval-Davis, Nira og Floya Anthias *Woman-Nation-State*. Basingstoke. Macmillan
- Yuval-Davis, Nira (2007) [1997]. *Gender and Nation*. London. Sage

Internettlitteratur:

- <http://www.sn1.no/folkedans>. Lastet ned 11.05.2009, klokken 11.45.

Kilder:

- Brevsamling nr. 177 på Nasjonalbiblioteket i Oslo
- Hulda Garborgs etterlatte papirer, Ms 8°2022, Nasjonalbiblioteket
- Dale, Johs. A (1961). *Hulda Garborg*. Oslo. Noregs Boklag
- Garborg Arne (1877). "Den ny-norske Sprog-og Nationatilitetsbevægelse". Kristiania
- Garborg, Arne (1900). "Vor Nationale Situation" i *Samtiden* 11. årgang. Kristiania. H.Aschehoug & Co.
- Garborg, Hulda (1898). *Heimestell*. Kristiania. Den 17de Mai
- Garborg, Hulda (1901). *Lidt om matstell paa landsbygden. foredrag av Hulda Garborg paa ungdomsstevnet i Aalen 1901*. Røros. Fjeld-Ljom
- Garborg, Hulda (1903a). *Fra Kolbotnen og andensteds*. Kristiania. H. Aschehoug & Co.
- Garborg, Hulda (1903b). *Norsk Klædebunad*. Oslo. Norigs ungdomslag og Studentmaallaget
- Garborg, Hulda (1903c). *Songdansen i Nord-Landi*. Kristiania. H. Ascheouh & Co.
- Garborg, Hulda (1904). *Kvinden skabt af manden*. Kristiania. Aschehoug & Co.
- Garborg, Hulda (1905a). *Fru Evas Dagbog*. Kristiania. Aschehoug & Co.
- Garborg, Hulda (1905b). "Charlotte Perkins Gilman: Hjemmet, dets arbeide og indflytelse" i *Samtiden*, 16. årgang. Kristinia. H. Aschehoug & Co.
- Garborg, Hulda (1907). *Matstell paa landsbygdi*. Oslo. Norigs ungdomslag og Studentmaallaget
- Garborg, Hulda (1909). *Rousseau og hans tanker i nutiden*. Kristiania. Aschehoug & Co.
- Garborg, Hulda (1910). *Rousseau*. Oslo. Norigs ungdomslag og Studentmaallaget
- Garborg, Hulda (1913). *Songdansen i Nordlandi*. Kristiania. H. Ascheouh & Co.

- Garborg, Hulda (1915). "Kvinderne og Samfundet" i *Samtiden*, 26. årgang. Kristiania. H. Ascheoug & Co.
- Garborg, Hulda (1917). *Norsk Klædebunad. Med 100 bilæte og 8 fargelagde mynsterteikningar av Halfdan Arneberg*. Kristiania. H. Aschehoug & Co.
- Garborg, Hulda (1935). *Barndomsminne*. Oslo. H. Aschehoug & Co
- Garborg, Hulda (1962): *Dagbok 1903-1914*. Ved Thesen, Rolv og Karen Grude Koht. Oslo. H. Aschehoug & Co
- Lochmann, Ernst Ferdinand (1884). "Om Kvindesagen" (Foredrag i Studentersamfundet, oktober 1884) i Jan-Erik Ebbestad Hansen [red.] *Norsk tro og tanke 1800-1940*. Oslo. Tano Aschehoug
- Obrestad, Tor (1992). *Hulda*. Oslo. Gyldendal Norsk forlag

